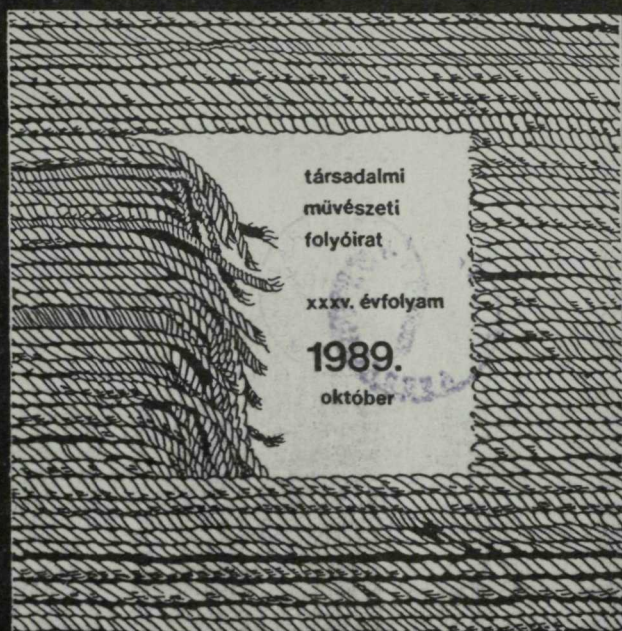
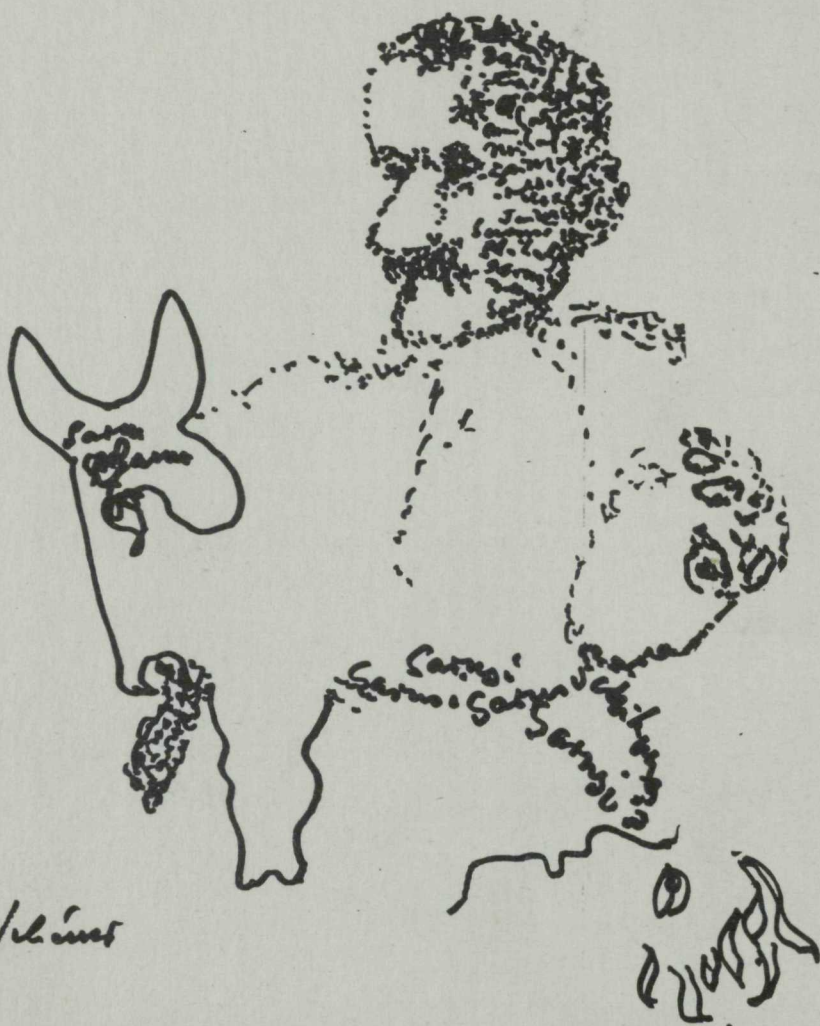

JÁSZKUNSAÉG |

5

plüüs

Böseje, nedvelkel megöldva.

Sarni: Mückanis

Sarusi Mihály

Eszterberke

/Részlet a Soros-alapítvány támogatásával készült regényből/

Sámson attól vadult meg, hogy a legújabb gyulai basa minden módon terjeszteni igyekszik a magyarok közt a törökösséget. Előbb szépen kezdi:

- Emberek! A magyar nyelv szétválaszt, a török összeköt! Annyi itt a nép már, a mindenféle nyelven beszélő ember, hogy valami egyezményes összekötő nyelv kell! Másképp hogy érti egymást a hatalmas birodalom valamennyi népe? A népek testvériségének vagyok a híve, láthatjátok!

Amióta Nagyfogú Szinán a gyulai pasa, a városban minden eddiginél hangosabban hirdetik törökül az ígét, a piacon a leghangosabb a török kalmár, a hivatalnok csakis törökül szólal meg, a rangbeli ember, ha renegát is, csakis törökül, esetleg arabul rendelkezik, a török parancsot a nem török szolgának már első rabnapján értenie kell.

- Láthatjátok: a miénk a kőtemplom, miénk a legszilárdabb! Nem lehet váletlen, ez a legerősebb hit, nyelv, állam!

- Hitünk és államunk!

Hite és állama.

- Korbácsunk és harácsunk - válaszolja mérgiben Sámson a parasztvár fokán, a csóka-fészekben.

Megállj, Szinán, megállj.

- Mi nem azért jöttünk, hogy titeket meghódítsunk! Ez az ellenségeink hazugsága! Mi azért tettük lábunkat erre a szent földre, mert az az ország, amelyet ti Magyarországnak hívtatok, az ősidőkben igenis igazhitű király, Üngürüs birodalma volt! Tehát ez eleve a miénk. Különben is: ti hívtátok be csapatainkat. Hol halottatok olyan magyar szót, hogy *Üngürüs*? Na látjátok.

Szóval hogy a német ellen, még János király, akit Festett királynak is hívtak. Aki magyarul egy szót sem tudott. Legföljebb annnyit, hogy *Fúj, Dózsa!*

Mindig akad valaki, akire hivatkozhat a betolakodó. Valaki csak kerül, aki a hódítók elé áll, mutatja az utat, hol a magyar.

Mert hogy ötet is magyarnak szülte az anyukája.

Zápolyát nem.

Sámson egyedül ilyenkor káromkodja el magát. Nem szereti a csúf beszédet, a hajdú-viselkedést. De ez. Erre mi mást tehet: ebadtázik.

Mívelteti a basa és minden renegát szentjít, teremtsit, áldozatják, Üdvöztőt, kurva Szentmáriáját, Krisztusát, evangéliumát, a pasának huncut lelkit, anyját, köröszjtít, Mindenszentjeit, Istent, Szűz Máriát, az apostolokat, tar fattyúját. Mahomet bugyogós kutyáját.

Sámson igen cifrázni kezdi, amikor szóba kerül az új basa.

S: a maradék gyulai magyar nyakra-főre török szót használ.

- Nézze, bátyám uram, erről lehet, hogy nem Szinán tehet. Ennek ez a vége.

Jó félszáz éve vannak itt a pogányok, ne csodálkozzunk, hogy a magyar, ha a megszállt városban marad, eltörökösödik.

- Nekem te ne okoskodj, Csavarga!

Sámson nem tud megbocsátani.

Odajutottunk, hogy az idegenvezető rászólhat a magyarra:

- Nem jól mondod, nem Gyula! Küla, értem, Küla!

Ejnye.

- A baj az, hogy mi mindig rossz oldalra állunk. Most ütött az óra, végre a győztest választhatjuk!

Nincs annyi kés, ahány renegát-torok.

Sámson otthon morog csak, idegenvezető hogy merre vele szembeszállni.

- Nem a nép, nem mi választottunk rosszul! Miránk erőszakolják fegyverrel az új hitet, új, idegen Istent, idegen nyelvet, idegen szokást, idegen szellemet, idegen Isten lova.

Azt.

- Érdemesebb törökök! Ezt többen értik a világon, mint a magyart. Én mondom, a török nyelvet ismerve bejárhatod az egész világot! Már a franciák is tanulják! A török: világnyelv; mfg a miénk.

Ha ezt Sámson hallaná.

Nem hallja, de tudja, mi folyik Gyulán a háta megett.

Ezekkel leszámol.

Le a basával.

Hagyján, ha a népet gyilkolják, falvait dúlják, gyűjtják. Ez mást akar: ép, népes falvakban magyarból lett muszlimokat.

- A föld minálunk az államé! A hűbéres csak bérli, használja. Ez magasabbrendű tulajdonforma, mint a tiétek Európában!

Sámson újabban a bajtársaival is hajbakap. Mert egyik-másik már kezd megbocsátó lenni.

- Szegény török! Úgy nyomorog ez is, mint mi.

- A tar kutya? Otthon, Ázsiában, Tatárföldön meg a Balkánon pusztítsa a kenyeret, ne itt! Nem kell sajnálni a megszállót, úgylis jobban él, mint odahaza! Ne ki ez a nyomor a Paradicsom!

- Nem tehetek róla, hogy itt van. A parancs az parancs.

- Attól még: takarodjanak!

Sámson csapatában német zsoldos, közéjük menekült, velük harcol a pogány ellen. Megsebesült egy portyán, itt ragadt, s a sámsonvári magyar ellenállók befogadták.

A német Sámsonnak ad igazat. Izeg, mozog, aztán fölpattan:

- Turki, m'ars ki!

Ez mit jelent? Megmagyarázzák. Félig magyarul, félig németül küldi haza a gyulaiakat.

- Turkik, haza!

Fele, fele.

Lassan németül is megtanul a szabad legény. Nem hiába mondja a basa, hogy:

- Nyugatmajmolás!

Ha valaki gazdagabbnak, fejlettebbnek, szabadabbnak mondja Frengisztánt. A renegát szokta följelenteni a magyarját, ha túldicséri Nyugat-Európát.

- Ezt meg honnan veszed? Csak nem te is *azokra* hallgatsz? Azokra a hazaárulókra, akik nincsenek tekintettel az adott körülményekre, a világpolitikai és földrajzi helyzetre. Mit tehetünk mi arról, hogy itt a török. De ha már itt vannak.

És szalad jelteni a basa embereinek.

A basának már egész besúgóhálózata van a Körösközben.

Nyugatimádók.

- Költözzetek oda, ha annyira odáig vagytok értük! Ne itt rontsátok a levegőt.

És Szinán basa az évtizedek óta üres Maros- és Körös-közi falvakba rác te-lepesekeket hoz.

Még csak ez hiányzott.

Az persze kétségtelen: csak akkor becsülik az embert, ha erős. A gyöngét le-sepri, semmibe veszik. A népekkel is így van. Ha hagynánk magunkat, rég bu-gyogóban járnánk, mint a bosnyákok, s a leghívebb martalócai lennénk a bizánci-aknak.

A török is: ezerszer többre tartja Hunyadi Jánost, mint akármelyik utódját. Akitől tartani kell, azt becsüli. Békén is hagyja. Miután megtapasztalta karja ere-jét, eloldalog.

Rájuk férme már.

Kellene egy Hunyadi.

- Új Hunyadi jön!

Ha más világ lenne, ha a körülmények. Sámson azzá válhatna.

Retteg is tőle a gyulai.

Hogy annyira ne féljen, Sámson jó ideig csöndben van. Nehezen tartja féken a legényeket, mennének egy kis portyára. Esetleg a hetedik határba! Így aztán a sámsonvári magyarok bebarangolják a bihari hegyektől a Tiszáig a Magyar Alföl-det.

Ám itt, Gyula körül: legyen békesség. Nyugalom. Hogy a pasa megbátorod-jék. Azt higgye, most már neki mindent szabad. Hogy eztán tán: úgy csinálhat, mint aki valóban otthon van. A tulajdon házában.

A hazájában? Azt azért nem.

Sámson maga szegi meg a parancsot: éjszaka a vár alá lopakodik, s nyilával leszed egy őrt.

Hogy azért el ne bízzák magukat.

Még a végén a basa egymaga jön a kelepcebe.

Nem, nekünk az egész helyőrség kell.

Végre: legyőzni őket.

Nem valami török portyát, rablócsapatot, nem. Levágni az egész gyulai hor-dát.

- Túlzottan idegenellenes vagy. Jót is kapunk tőlük!

- Nem az idegeneket gyűlölöm. Láthatod, befogadtam ezt a tokost is. A meg-szállókat nem bírom.

Látni se tudja őket.

A hóhér megint akaszt Gyula városában, lótolvajnak tekeri meg a nyakát.
- Így jár minden haramia!

Haramia. Mit tudja a basa csürhéje, hogy ez a lótolvaj nem is hallott Sámsonról.

- Megjött Csavarga Káfirisztánból! - heccelődnek a legények.

Varga Miska szétnézett Erdélyben, Váradig lopakodott.

- Hallod, Várad meg mióta Erdélyé?

Sose volt erdélyi város. Persze inkább odacsatolják, mint ezekhez.

Sámsonvár szent földje erdélyi földnek számít, mert a Körös jobb partján fekszik. Ha a legény elköpi magát, a túloldalon, Törökországban száll le a nyála. Úgy-hogy gyakran köp egyet a szabad legény. Ad nekik! Vagy: hajóba száll, csak azért is *török földre* helyezi a ganéját. A túloldalon építenek maguknak ganyézó helyet.

Ezzel is ellenkeznek a megszállóval.

- Eztet vedd be, ne a vastagkolbászt!

- Marha, a török nem eszik kolbászt.

- Majd én megetetem, tudom Isten.

A törökök Gyulán igen jól érzik magukat. Akit idehelyeznek, a legszívesebben sose menne vissza keletre, itt jobb. Az asszony páváskodhat, az üzletben néhanapján nyugati áru is van. Hajaj. Ezért aztán: a cél szentesíti az eszközt, a török azonnal megszeg minden ígéretet, a gyanútlan könnyen lépre megy.

Nem Sámson.

Csavarga nem engedi, hogy a hajdúk rámenjenek Békésre.

- Jól tetted.

Túrtóztessék meg magukat, aztán adj neki!

- Ha fekszel, nyugoszol. Ha ülsz, kevés ember lát. Ha állasz, sokan látnak. Ha mégy, félj a botlástól. Ha botlol, félj az eséstől. Ha esel, megtapodnak - sorolja a renegát. Láthatod, milyen a török bölcsesség! Már Mohamed megmondta. Érdemes tanulni tőlük. Semmi rossz nincs abban, ha az ember az okosabbtól eltanulja az eltanulni érdemeit. Nemdebár?

Mekkora ész! Minő bölcselem, szinte a mohamedán hit alapja. Tele van ilyen semmitmondással az egész vallásuk. Ezzel szédítik a magyart Gyulában.

Na várj csak.

A próféta megmondta.

Sámson már a fát keresi.

Amelyik megbírja az árulót.

Elég sok jó erős fa akad a fekete-körösi erdőkben.

Csak mondjátok.

- Mindre fölaggatok egyet.

Sámson az árulást nem tudja megbocsátani. Ezt az egyet soha.

A deák szerint most olyan időket élünk, hogy jaj nekünk. Olyan a világpolitikai helyzet, hogy mi itten Sámsonvárbán a katolikus világbirodalom létrehozásán fáradozó bécsi császár, és az egész világra száját tátó mohamedán világbirodalom fenntartásán buzgolkodó török szultán fegyveres és mindenféle erőinek a találkozásánál tanyázunk. Itten ütközik meg a fejünk fölött a két császár táltosa!

Hogy Sámson az igazi, arról nem tudnak.

Hadak útján.

Kapaszkodhat a magyar, ha fenn akar maradni.

Mennyire mások vagyunk. A dolgos asszony a szép asszony, a sokgyermekes a legszebb a magyarnak. A töröké: céda. Neki az a legszebb, aki bármennyiszer aláadja magát urának, meddő marad.

Magyar Meddő - meglásd, megjön.

Magyar, török. Hogy féme össze. Két világ.

Miközben a harmadik is morzsolja.

Van-e középút? Megmaradhatunk-e? Vagy csak akkor, ha az egyiknek behódolunk?

Iható Pali vénséges vén menyecskének valót kerít magának.

- Palkó fiam, nem jobb a fiatal?

- Nehogy. Azt elszereti a török!

A német koma közénk menekült. A csapata fellázadt, amiért elmaradt a zsold, s a törökhöz állt. Amikor látták, hogy mi keresnivalójuk van az ellenségénél, visszamentek. A lázadókat a német forgó malomkerékre kötözte, úgy fojtotta vízbe. Másokat szalmazsuppba kötve elevenen égettek el, mást halálra korbácsoltak, kiéheztetett kutyákkal tépettek szét, elevenen karóba húztak, felnégyeltek, horogra vetettek, nyakig földbe ásva halálra éhezettek. Nyakig földben, fejüket ágyúgolyók görgetésével zúzzák szét.

Ilyet mi nem teszünk, a török jobban tart a németjétől.

Várd ki a végét.

Cserreg a szarka, vendég jön.

Vásárhelyt Horváth János leányára, Sáríkára szemet vetett egy török. Sári a szegényemberfia Rácz Jancsihoz akart menni, de a módos szülők gazdag legényt néztek ki neki. A török kifundálta, hogy szerezheti meg a leányt magának.

A város határában a szekér hátsó kerekét kivette, elgurította. Felült a lóra, be a városba.

- Hallja-e, gazduram! Ismeri a törvényt: ahol a törököt baj éri, ott a magyarnak kell segítenie. Egy, kettő, hozza rendbe!

Az öreg mit tehet, elmegy.

A török visszatér a leányhoz.

- Szép lány, az apja hívja, jöjjön!

Felülteti maga elé a lóra, és ellenkező irányba vágat. Sári sikoltozik, nem tud leugrani.

Jancsi épp arra lovagol.

- Hej, az irgalmát!

Utána ereszti a hókát; leoldja a pányvát, azzal úgy fogja meg a törököt, ahogy a csikót szokta a ménesből. Sárít leemeli, a törököt jól összekötözi.

A városban a nép nekiesik.

- Üssük agyon a törököt!

- Ne, akasszuk!

A nagy baj szóra bírja a törökjét.

- Emberek, ne bántsatok, én vásárhelyi magyar vagyok!

- Vagy bizony az ördög komája, nem vásárhelyi!

- Szemölcs van a hátamon.

Mutatja az inge alatt.

- Körösztapám felismer!

A török kiskorában elrabolta.

- Igazat mond.

Visszafogadják, jó magyarrá válik, családja is lesz. Sári pedig Jancsié.

- Jó kis mese! Ha a fele igaz.

- Miért ne? Az ilyen töröknek az ember megbocsát.

- Bármelyikünk járhat így.

Varga Miska is ugye.

- Téged majdnem megmetszettek?

Csavarga legközelebb jól kibabráll ezzel a szájaskodóval. Az se mondja neki még egyszer.

Az első gyulai basa is renegát volt. Mehmed bég egykor Török Bálint enyingeri várában szolgált Kunovics Mihály néven, később áttért a mohamedán vallásra, és török nevet vett föl. Előbb aradi szancsákbég, aztán Aradról ide tette át a szandzsákot a török. Gyulai basa volt Khádím Dzsáfer is, később Ázsiában ezerszámgyilkos a birodalom ellenségeit. Gyulai magyarból lett vérszomjas török vezér. Ennyi pribék!

Persze akad magyarrá lett török vitéz is, méghozzá híres magyar bajnok! Sámson csapatába is kerül.

Ahogy: Török-Gyulán akad németből lett pribék.

Mindenféle.

Összevissza.

Ki-ki tehetsége szerint.

Persze kém mindenkinek kell, kémje Gyulában Sámsonnak is van. Meg kell hagyni.

Amúgy a legtöbb kém: rác. Sámsoné Gyulában magyar. Sámsonnak idegen nem szolgálna semmi pénzért.

- Khádím Dzsáfert még Gyula eleste előtt a városból vagy valamelyik itteni faluból rabolta a török. Gyula után székesfehérvári bég, majd Murád szultán legmegbízhatóbb főtisztje. Damaszkuszi beglerbég, vezíri rangban a tebriszi vilajet helytartója; egész Perzsia iszonyodik tőle, olyan kíméletlen, elállatiasodott katoná. Saját katonái is rettegtek tőle.

- Honnan tudod ilyen pontosan?

Deák uram behúzhatja fülét, farkát.

- Túl sokat tudsz, koma!

Ez az.

Az mindig gyanús.

Tavaly is: meghalt egy gyulai hazaáruló, valami Méhesből lett Mahmud. A hitharcos mozgalom hőségének kiáltja ki a basa, utcát neveznek el róla. Mahmud utca, így! A régi magyar utcanévet ezzel váltják fel. Gyula utolsó magyar városnegyedének első nem magyar helyneve.

Ez az.

Nincsenek hőseik, hát csinálnak.

- Állítólag Szolimán, az első budai basa is magyar származású volt.
 - Hogy mondtad, *magyar származású*? Nem inkább hazaáruló?
- Magyar származású. Azt bárki mondhatja.
- Magyar maradt volna!
- Az a nehezebb, ahhoz kell kurázszi.
- Ahhoz kell bátorság!

Ember.

A rab népek fiaiból janicsárokat nevelnek, akiket aztán a nyakunkba ültetnek. Saját vérünkben való hóhérainkká válnak. Nem panaszkodhatunk, szóljunk egy szót.

- A ti véretek.

Mit ugrálunk.

Sámson mindjárt kitér a hitéből.

S milyen meggyőződéssel teszik!

Mohamed szakállára.

- Bíró uram, ezt hallgassa meg! Szalontán halottam.

*Eddig vendég jól múltattál,
Ha tetszenék, elindulnál.
Szaladj, gazda, kapjál botra,
A vendéget indítsd útra.*

*Ettél, ittál, jót múltattál,
Az ördögbe, indulhatnál.
Szaladj, gazda, kapjál botra.
S a vendéget indítsd útra.*

Szaladj, Sámson.

Sámson ott marad, ahol van; amaz jött ide.

A nyugati zsoldos és a janicsár seregben négy veterán mellé egy ifjúharcost tesznek, hogy a lelkem tanulja el a hadi mesterséget. A keresztény hadat örömlányok csapata kíséri, a pogányét nem. Az ifjú janicsár kötelessége a felnőtt férfiak nemi vágyának kielégítése.

- Tízéves koromban ölték meg az apámat, anyámmal Konstantinápolyba vittek; anyánk útközben meghalt, engem egy gazdag vámtiszt vett meg. A saját gyermekeivel taníttatott, s janicsárnak adott. A vitézségem miatt lettem aga. Ám szívenben magyar maradtam! Négy magyar rabot segítettem eddig megszökni, az éhes magyarnak enni adok, a toprongyost felöltöztetem. Ha tehetném, hazamenék.

Csavarga szerint a gazdájának a komája volt ilyen nagy magyar Konstantinápolyban.

- Én meg Gyulán hallottam a saját fülemmel, az egyik áruló, Sike Iszmail így kérkedett: Azért lettem keresztényből igazhitű mohamedánná, mert a keresztények gyávák, a mohamedánok pedig bátor férfiak!

- A rusnya.

- A marha renegátja még azt is ordította: Ó, Mekkába eljutni! Allahra mondom, micsoda lehetőség! Meglátni a Kába-követ! Míg keresztény voltam, eszembe se juthatott!

- Ha én elkapom.

- Ez is herélt?

- Majd megnézzük.

- Ha még nem, mi helyrehozzuk.

- Az efféle: pogányabb a pogánynál.

- Mi mást tehet, bizonyítania kell.

Sámson ezért akar ráijeszteni a basára, mert a végén minden második magyarból legalábbis besúgó lesz. Meg kell mutatni, hogy itt nem a gyulai basa az úr.

A titkos ember jelenti, jön a basa.

- Amott jön a basa, a padisah helytartója! Kéz, mely helyette fog, szem, mely helyette lát, láb, mely helyette lép.

A bég úgy él, mintha valódi pasa volna.

Kivonul a teljes gyulai helyőrség, csak a martalócok maradnak odahaza. Őket most nem hozza magával a bég. Mulatni jön, nem harcolni. Az efféle dínom-dá-nom a harácsolás finomabb változata.

Valahogy belefáradt az állandó hitharcba.

- Tudjátok, a legszívesebben nyugalomba vonulnék!

A hitharcból is megárt a sok. Elég volt. Esetleg éppen ezt a Dobozt nézi ki magának, itt épít kastélyt.

Itt nem, itt már egy török pórnál járt.

- Azért békés nép ez a dobozi, nem?

Amióta Sámsonék bevették magukat a rengeteg erdőbe, Dobozon egy törököt sem öltek meg. Később az erdőben sem, mert Sámsonék világosan látták: nyomra vezetik a gyulaiakat, ha állandóan a dobozi erdőben harapnak fűbe a hitharcosok. Inkább a békési, sarkadi, gyulai, gerlai, csatári, ölyvedi, veszei, ajtósi határban ölik a betolakodókat.

Mostanában ott sem, csakis távolabb. Mi történt, megjuházott a körösközi magyar? Ha azok a bitang sarkadi hajdúk nem volnának a világon, egész jó dolga lenne a basának Gyulában.

- Megjutalmazom a doboziakat.

Dicsőséget szerez nekik a megjelenésével. Hogy a basa leült a magyarral.

- Ideje lenne megbékülni a magyarral. Szeretem a magyart, ha ilyen csendes, mint a dobozi! Szeretem.

Azt szereti a magyarban, ha meghunyászkodik.

- Ezek a jó magyarok!

Úgy gondolja, megjutalmazza őket a szép viselkedésért.

- Ezek még nem hoztak rám székelyt.

Amióta Gyulában ő az úr, dobozi birtokán semmi ellenséges megnyilvánulást nem tapasztalt.

- Sámson, ki az a Sámson?

Ugyan, rémeket látnak a gyulaiak. Majd ő megmutatja, hogy a békülékeny, a magyart a törökhöz édesgető módszer eredményesebb.

Ugye most is.

Mennyi turbán! S körbe a fák mögött settenkedő süvegek.

- A békésiek a kázmáni tölgyfánál, a gerlaiak Buzlikos Maróban, ölyvediek, veszeiek a Rekettyés szélén, Fazekas fájánál várnak minket. A sarkadiak közül egy csapat megindult, ők a pömpölyi fahídnál várakoznak. Mondjátok meg nekik.

A helyzetről állandóan tájékoztatást kapnak a szabadcsapatok. Hogy a jelre, ha kell, hát két nap múlva, de a jelre: a megadott helyre vonuljanak.

Ahogy a török letanyázik a dobozi erdő tisztásán, a falu szélitől jó két hajnatánsyira, a gyűrű összébb szorul. A falvak Sámson segítő csapatai szorosabbra fogják a hurkot. Hogy csak egy rántás.

Mert a vad már a csapdában.

Törben.

Benne.

A tisztáson: turbán turbánt ér, meg a leányok hajadonfőtt, asszonyok kendőben, vénemberek paraszthoz illő tökfödőben, gyerkőcök. A férfiember mintha felszívódott volna.

Odahaza a süveges darutollat készít.

Darutollas leventék.

Sámson süvegén kócsagtoll.

Nagy nap.

Mióta készül.

Hát sikerült.

- Mondjátok meg, csendesebben legyenek! Még ők is meghallják a zajt, és akkor a madárka kirepül.

A sarkadi hajdúgyerekek a legszívesebben máris támadnának.

Lassan a testtel.

Innen egy pogány nem szabadul.

A basa tekintélyes szakállá; pocakja nincsen. Ad magára. A hitharc miatt nem volt ideje hasat eresztetni.

- Hiába, a hitharc, csak a hitharc! Én mondom neked, ha ez így megy, maholnap egész Európa a lábaink előtt hever!

Sámson csapata a vezérrel tizennyolc ló, ezek meg: a bég, hatvan jeles aga és birtokos úr, valamint a katonák. Meg se tudják őket számolni. Lehetnek tán kétszázan is.

Gyulán ki maradt? Nem lehetne most elfoglalni?

Itt kell velük leszámolni.

Ott, ahol Eszter.

Ezért kellene a falvak segédcsapatai, meg a sarkadiak. Együtt már: éppen felcannyian vannak, mint a pogány. Akkor pedig.

- Túl sokan leszünk!

Csavarga szellemeskedik, Sámson leinti.

- Várd ki a végét.

Ha tehetné, minden paraszt idejönne. Csakis az, aki: félti a leányát, asszonyát, fiát, házát, anyját, apját, testvérét, a családot, a nemzetet, a kenyerét.

Intenért, hazáért; hitért, magyarságért?

A szabad legénynek ezzel kevés dolga. Annál több: a pusztá életével.

Hát mindössze ezért áll harcban a Körösköz népe.

- Gyilkosok, útonállók, haramiák.

Amikor egy népre rákényszerítik, hogy védje magát. Mivelhogy a török azt se mondja: védj magad! Csak irtja.

Magyarítás.

- Ha hagyjuk magunk.

- A sarkadiaktól hallottam, hogyan végezték ki a temesvári pasát! Ment a pasa a másik basához látogatóba, erdőn át vezetett az útja. A legények gödröt ástak az úton keresztbe, s a veremre leveles ágat, arra földet raktak. Ők meg lesben! A pasa nagy peckesen lovagolt át az erdőn hóka lován, vidáman beszélget, amikor egyszer csak: supp! Már bent is csapattal a veremben. Ahogy kapaszkodtak ki, a mieink miszlikbe aprították valamennyit. - Mi most másképpen végzünk velük.

A muzsikás már abajog: a törökcigány hegedűjét húzogatja, a sípos se hagyja magát! Ám a török mellett ott a magyar is: a gyulai basa magyar lantost tart, Dobozról kobzos, pogány magyar kobzos kerül, énekes török és magyar, innen is, onnan is, dudás a megszállottaktól, a gyulai cigány cimbalmot ver, dobos. Heje, hujja. Magyar-török népünnepély. Urak, parasztok.

- Ezt szeretem, amikor ilyen jól megvagyunk a gyaurokkal!

Hátra van még a feketeleves.

- Kizil Elmában, Gürsz-Eliász-baba hegyén sem éreztem magam jobban, mint itt a magyar pusztában! Dobozi erdőben. Kizil hiszár. Kizil-Elma szeráji. Allahra! Ez sem utolsó.

- A basát élve akarom! Bízátok rám.

A turbánosok egyre jobban érzik magukat. A süvegeseik.

Hangyabolyra feküdt, arrébb kell mászni.

Vén török aga szól bégéhez.

- Meg kéne írni a Felséges Vezírnek, hogy hadseregünk a hadakozásban elgyengült. Ez áldott esztendőben, itt a Körös folyó partján s a szemközti Erdélyországnak váradi vilajetjét pusztítsuk el, és a hadi zsákmánnyal gazdagodjunk meg! Allahra bízva, addig menjünk, amíg csak a gonosz indulatú ellenség meggyötrése és tartományainak elpusztítása végett Kassa, Pozsony, Bécs, Prága váráig el nem jutunk. Csak az ellenség várainak és városainak elpusztításával lehetséges a teljes győzelem, s ily módon lesz erő és diadal.

- Hol vannak azok a lányok?

- Bort? Nem fehéret, pirosat!

- Nem félsz, hogy a hóhér kezére adlak?

- Csak mézes sört hoztunk a városból.

- Na jó! Itt az ellenségeink nem láthatják.

- Mohamed.

- Fogd be.

Issza a török a magyar föld piros véré.

- És a lányok?
- A dobozi menyecskék.
- Hat vén banyát állít elő a dobozi bfró.
- Ejnye, rosszcsont!
- Szerencse, hogy nem én vagyok a bfró.
- Ebből a helyzetből Sámson se nagyon vágná ki magát. Ha a pogánya lányt rendel, a török uraságnak magyarkára fáj a foga.
- Elengedem az idei bordézsmatokat!
- A pogány jót kacag: Színán basa elengedte a doboziak idei boradóját.
- Hol terem itt szőlő a mocsárban, a Körös vizében, meg az erdő sűrjében.
- Ennek a fejében lányt kérek.
- Nem parancsol, kér. Igen szépen csűri, csavarja.
- Kizil szeráj falára Szulejmán saját írásával írta:

*Hitharcosok lakóhelye ez, bégem itt más nem lesz;
Itt a zsarnokoskodónak jó vége nem lesz.*

- Alatta pedig a szent hádisz: Egy órai igazság többet ér, mint hetven évi imád-
ság.
- Ha ezt Sámson hallaná, bizonyára igazat adna neki.
- Azt hallottad-e, bégem, hogy a magyar korona valamikor Nagy Sándoré volt? Iszkenderi korona.
 - Ezért illet minket.
 - Ej, ez a határszéli élet, milyen édes is tud lenni!
 - A dobozi magyarok hordják a török elé az étket. Hordják, csak hordják. Lak-
jék jól az ebada. Lustuljon, tunyuljon, elfeküdjön.
 - Etesd, ne sajnáld!
 - Most az egyszer nem.
 - Megjött Csavarga huszonnégy lóval és három asszonnyal.
 - Az asszonyokkal mit akarsz? Minek hoztad őket? Ember, nem játszadozni
jöttünk!
 - Nem is azért jöttek. A fiúk azt mondják, találunk itt elég kedvükre való le-
ányt, nem azért kellene. Ezek harcolni akarnak.
 - Asszonyokkal ezek ellen? Megőrültetek?
 - Azt mondják, jó verekedős asszonyok! Már járt velük portyán ez a három
menyecske.
 - Sámsonnak nem tetszik. Megzavarja a terveit.
 - Mind a három a török miatt lett özvegy.
 - Ha így van.
 - Azt mondják: szőrért szőrt, szemért szemet.
 - Amoda a tisztáson a török Bethlen Gábor fejedelmet szidja.
 - Lassan az a gyaurlak senkiházi dönti el, mikor van Kászon napja, mikor vo-
nuljunk téli szállásra. A bitang magyarja azzal csúfolódik, hogy Kászon-gyűrű he-
lyett Bethlen Gábor napja van a töröknek.
 - Azt hittük, a mi emberünk. Mi ültettük fejedelmi székbe, aztán nézze meg

az ember. Ez a pizok a magyar függetlenséget erősíti, a különállás híve! Rámegy a németre, de csak azért, hogy az egész magyar határtartományt a kezébe vegye. Akkor aztán Allah irgalmazzon az igazhitűnek.

- Tanítsuk meg kesztyűbe dudálni.

Természetesen Basafájánál mulat a pogány.

Basafája a dobozi határ legvastagabb tölgye, nem messze a hajdani Török-szállástól. A gyulai basa Czáfor aga idejében is kijárt ide. Czáfornak az erdőben volt ez a választott fája, a legderekből Dobozon, az alá hívta mindig gyulai vendégeit, s a lányokkal mulattatták magukat a török urak.

- Milyen szép népszokások vannak ebben a hitetlen országban!

Tetszik a töröknek ez a dobozi szokás.

Czáfor rákényszerítette a népre. Ha nem mentek, rájuk gyújtotta a falut.

Czáfor egyszer sem gyújtotta rájuk a falut, mert Sámson megelőzte. Tálcán vitte Czáfor elé a török urak háremeinek rabnőit. Azokkal szolgált Sámson.

Túljárt az eszközön.

De vajon most.

Czáfor halála után is ki-kijár ide a basa, az új bég most jön először. Hallotta, milyen szép szokás dívik errefelé.

Tavaszi. A legszebb a dobozi tavaszi. Erdőn, berken. Szigeten. A kertben. Akárhon. Tavasz.

Édes.

Tavaszi.

Sámsonék tavaszi kedve.

- A török a lovakat kicsapta legelni, alig vigyáz rájuk valaki.

- A lovat hagyjátok békén.

Azért Sámson odarendel a török méneshez néhány békési magyart: ha ők rámennek a pogányra, nehogy a csatazajtól világgá szaladjon az a rengeteg szép ló.

Nem rossz zsákmány.

Ennyi lóval mit kezdenek.

Jut is, marad is.

A bihari hajdú: mint a szálfá! Azért akad köztük satnyább, gyengébb is, az ilyen legényt csak Babszemnek, Babszem Jankónak hívják. De ezek is elég kárt tesznek a törökben. Az efféle így tartja:

- Többet ésszel, mint erővel!

Ilyen Babszem Jankó Csavarga Miska is.

A basafáji roham nem kis részben az ő ötlete.

- Még a múlt században a basa üzent a bírónak, hogy ekkor és ekkor elmegy a dobozi virágokért! A bíró érti, elrejti az összes szép leányt, menyecskét.

- Eljöttünk a dobozi virágokért!

- Még nem szedtük le. Attól féltünk, elhervadnak.

- Nem úgy értettem! Állítsátok elé a lányokat!

- Jaj, csak a vének vannak itthon.

- A fiatalok?

- Elmentek a sokadalomba.

- Hol az a sokadalom, és mikor jönnek haza?

- Messze! És két hét múlva ének haza.

A basa a faluban egy lányt sem talált. Mérgében megfogatta a bírát, megtűzesíttette a félholdas bélyegzőt, és a homlokára nyomatta. Ám a seb begyógyult, s a falu leányai, asszonyai megmenekültek.

Most hogy fognak. Mert egyik se ment se búcsúba, se vásárba, se sehová.

Sámson, ezt jól megcsináltad.

Kellett nekünk erre a haramiavezérre hallgatnunk.

Ha az uraság így rendeli.

És a falu kislegényei, leányai, menyecskéi a basa parancsára bemutatják a török uraknak táncaikat, dalaikat.

Kellemetlenül, de járják a fiatalok a magyarosat. A karikázót. A basa s nagyhasú vendégei a tisztás közepén piros bársony vánkoston törökülésben, s gyönyörködnek az őket körbetáncoló magyarokban. A mieink a duda ütemére ropják.

- Vágjunk már közéjük!

- Nyúgalom.

Úgy tűnik, igen vigad a magyarja. Az ének mellé verssel is kedveskednek a magyarul nem tudó basának.

Ebadta bolondja, szakállas törökje, buggyantós törökje!

Fíkomadta, teremtetten, ó de megnőtt az úr bögye!

Néked így is jó! Nékünk így is jó!

A basa örül, hahotázik, hogy ilyen szépen és jól elszórakozik alattvalóival, a hitetlen csúrhéval.

- Nézd csak, Sámson, az az aga nagyon hegyezi a fülét! Tán érti.

Ezt jól elpuskálták a doboziak. Ki kérte őket erre a sületlen regölésre?

Szerencsére a zajban elvész a dobozifi törökcsúfolója.

- Igaz, hogy ennek a haramiavezérnek két sor foga van? Azt hallottam, hogy mindkét sor foga az én úri fejemre fáj.

- El ne hidd, jó uram.

A másik, magyarul tudó aga már odaér, mondaná, mit gondol.

- Hulljék a fírgese!

A jelt nem Sámson adta meg, az a fattyú evvel a költeménnyel.

Biztos a deák taníttotta.

Arra most nincs idő. Akkor.

- Hulljék a fírgese!

- Rajta, magyar!

- Allah!

- Üsd, vágd, nem apád!

- Jézus!

- Csak a fejét, hogy meg ne sántuljon!

- Jaj.

- Jajajaj.

- Aprítsd a bestét!

- Huj! Huj!

- Ajaj.

Ez napon a dobozi erdőben elhullott minden jelenlévő férgese.

Magyar alig, magyar alig harapott fűbe.

A támadás oly váratlan, hogy a haramiák közül csak néhányan sebesültek meg. Oly váratlan a roham. Meglepetés.

Sámson éppen erre készítette föl csapatát. Egy ilyen támadás: kivédhetetlen.

- Korpázd az tereket!

Igaz, a basa elengedte a doboziaknak a bordézszmát, ám amúgy háromszor annyi adót vetett ki, mint a régi basa, a korábbi török uraság.

Hogy bírnák.

Aki fizetni nem tud, azt megbünteti. Dolgoztatja az adóst, elrabolja gyermek-eit, másnak adja a házát.

Egyébként békén hagyta Dobozt.

A múltkor vadászni hozta ide a gyulai agákat, s valamennyi lakost kirendelte hajtónak. Egy mérges pogány megragadott egy ügyetlen hajtót, és szakállát, bajuszát cibálva agyba-főbe verte.

- Döglött volna meg az anyjában.

Ahogy a doboziak egyike elfütytentyette magát, s elhangzott az első *Hullják a fírgese!* csataordítás, a barbárookra támad a falusi nép is.

Hírmondót nem hagynak.

A basa szeme láttára valamennyi törököt, tisztet és közvitét a felkelő nép felkoncolta, szétdarabolt testrészeit a Körösbe vetette.

Véres, megint véres a Körös vize. Legutóbb mikor is volt ilyen piros?

De most: a betolakodókat viszi magával a Körös. Az egyik örvénytől a másikkig forgatja a gyulaiak földi maradványait a folyó. Piros Fekete-Körös.

Ha nekik ez tetszik.

- Halál a hódítóra!

Ez Sámson szava.

Ő nem tart a legényekkel, boldogulnak nélküle is. A basára vigyáz. Rávetette magát, a testével védi, nehogy a megvadult magyarok szétmarcangolják.

- Engedd el!

- Nem érted? Hagyd békén. Igen, lökd ide.

Hírmondó azért maradjon. Aki elmesélheti Gyulán, hogy volt, mint volt. Mi vár rájuk, ha nem takarodnak haza.

- Takarodjatok!

A basa, a hitharc élharcosa nem bírja tovább: már sűr. Mi maradt a kíséretéből, annyi deli török leventéből.

Már könyörög.

- Én nem vagyok hibás, nem tehetek semmiről! Én most jöttem ide, új ember vagyok.

- Nem tesz semmit. Egyik basáért felel a másik. Most meglakolsz.

Amúgy is van elég ennek is a rovásán.

Hagyjuk.

A táltos és emberei a béget lefektetik a földre, s kinyújtóztatják. Kampós vas-

tag gallyakat vágnak, s azokkal minden részét a földhöz erősen odaszögezik úgy, hogy mozdulni ne bírjon. Kezét, lábát, derekát, nyakát.

Történik mindez a Vásárhely-erdőben, Basafája alatt.

- Kellett nektek basafa.

Nagyfogú Szinán uram elébb még ordít, bög. Bög létére bög bele a rengeteg erdőbe, dobozi légbe. Bög, míg bír, míg szusszal bírja. Aztán. Mered. Megmered. Kimeredve ott hal meg.

Ők nem bántották. Élve hagyták. Csak éppen: átadták a természetnek. Tegyen vele amit akar.

Az ő dolga.

A nyűvek eszik meg.

Dobozi basahalál.

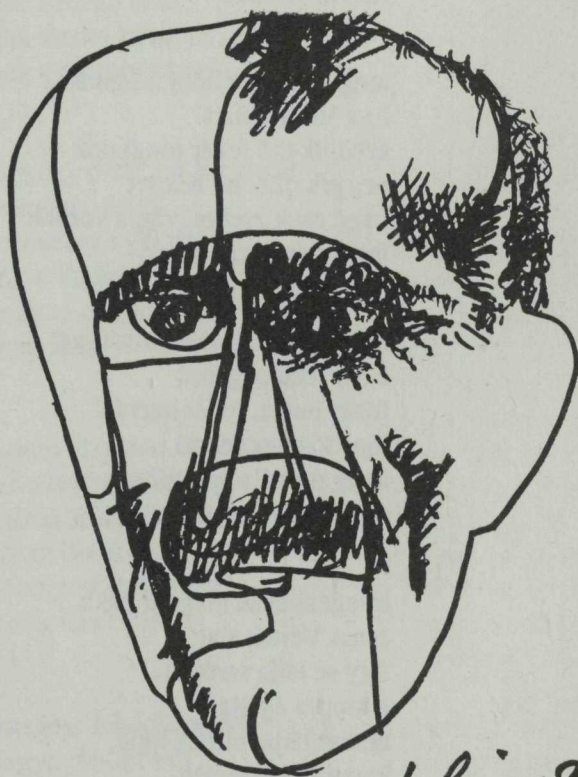
A Doboz feletti erdőségben van egy fa, négy ember nem bírja átölelni. A doboziak a kergét betegség ellen orvosságul hordják. Faragják a fát, ám az mindig újra beforrad. 1870 táján Szűz Mária képét teszik rá, azóta Basafája: Képesfa.

A legderekabb fa az erdőben.

- Meglásd, ettől megjavulsz!

Megjavul, mint a megszálló a dobozi erdőben.

Na hallod.

Arcképek

Sarusi Mihály

csontos csatak

Szilason hogy összeszedték
valamennyi bakát
Balatonon szökdöstünk át
Szibéria iránt
lógott itt is, amott cafat
aki itten hátrált

beástuk mi pánczélosok
magunk Vértes aljba
századszor ásott gödör alj
alig arasznyira
védett minket magyar álma
futó árok hava

meg kéne már adni magunk
itt a Vértes alatt
szedjük elő fehér rongyunk
vegyék csak be Bécset
vágd csak zsebre, vágja korunk
fehér nemű zászlónk

ne lőjj, ruszki, muszka álgyú
a hét szentségedet
fehér huzat, fehér ingváll
lepedő meg kendő
integet a túlsó partnak
megadnák magukat

integess csak magyar baka
ottan Vértes alatt
úgy se látja senki fia
a morva ég alatt
német látja, minek lőne
kapunk épp eleget

ott hogy állnak mögöttünk is
SS pánczélosok
lőnének ha kilépnének
ha a muszka akna
szét nem verne minden fiút
ócska földsánc alatt

sánc ez, koma, temető sánc
jól meg ástuk pajtás
fuss előre, fussál hátra
megbaszhatjuk sorra
integessünk, adjuk magunk
hátha észbe kapnak

nem veszi a muszka észre
hogy lenget a sereg
mire fölneéz, mire átér
csak a rezgő velő
csak a szita zubbony, kobak
csak a csontos csatak

meg egy őrült, ott leg-hátul
szagati ruháját
kezével az eget veri
véres Vértes fölött
hogy az anyja minek szülte
Nem látod? Nem lövök!

ő nem lő, s már rá se lőnek
föl a hegynek futnak
repsz fejit össze fogva
megindul ő sorba:
szedegeti, gyűjtögeti
a sok fehér zászlót

hazányi fehér lobogót
fagyó röhögéssel

Sarusi Mihály

Szabad lélek, magyarnak számkivetve

Felkérésre írt, ám kiadatlan vallomás 1985-ből

Nincs az a hétpróbás besúgó, ügyész vagy más efféle, aki ki tudná belőlem szedni ezt a vallomást. József Attila nem kér ilyesmire, de emléke előtt színvallásra kényszerülök. Bizonyára azért van ez így, mert míg az ügyész - bajtársaival egyetemben - a mindenkiben ott rejtőző tyúktolvajlásnyi bűnt akarja halálos ítélettel jutalmazható gáztetté fölfújni, a költő mindössze az igazságra kíváncsi. Érzem, Attila szomorú szeme elé csak tiszta szívvel állhatok.

Attila harminckét éves volt, én huszonnégy, amikor majdnem ugyanaz a semmi virított szívfünkben. 1937, 1968.

Huszonnégy évesen azt éreztem: nincs tovább. Mert rámdúlt a világ! Úgy éreztem, de így is volt. Mert nem sikerült semmi. Se a szerelem, se az írás, se semmi.

A szerelem azért nem, mert... S itt sorolhatnám. Mert már akkor fölütötte a fejét az a magatartás, amely mára "a harmadik integrálása" címen adja el magát; már akkor kezdett nevetséges, érthetetlen, bolond dolog lenni, hogy emberfia asszonyt akarjon, családot. Ráadásul olyan emberként, aki írónak készül. Író és család?! Na ne hülyéskedj... Nagyon nevetséges lehettem.

Akkor, úgy látszik, engem se lehetett szeretni.

Az írással meg azért volt bajom, mert bár eme első esztendőik terméséből utóbb, 15-20 éves késéssel sok minden megjelent, akkor a szerkesztők /hangadó/ többsége elutasított. Például: a debreceni kollégium téli estéin fabrikált /1967-beli/ Pázsit csak 1981-ben kapott szót, az Új Írásban - végre, Gáll István jóvoltából -, 1983-ban pedig a Kөрkép szerkesztője vette észre; ha igaz, szerepelni fog a következő /1987-es? 1997-es?/, már kész novella-kötetemben. E példát azért vagyok kénytelen elővenni, mert egy dolgot azért csak bizonyít: nagyon rossz írás nem lehet. Ám akkor, a hatvanas évek végén, egy-két /leszavazott/ szerkesztő kivételével, minden fölszentelt irodalmár elutasította, mint szemetet.

Éreztem, hogy valami igazságom azért csak lehet! Szerelemben, írásban, mindenben. A környezet arra intett: tévedsz, valld be, rossz úton jársz!

Azt is lehet mondani /mondták is/: menj vissza inkább borbélynak!

Se lány, se könyv, se család.

Mert a családommal se boldogultam.

Húszévesen apátlan-anyátlan árva lettem. Merthogy anyámat elragadta a szarkómája, apám pedig, mikor még ágyában nyöszörgött a párja, kurvát költöztetett a lánya, húgom, szomszédos, csak édesanyánk halálra vált rekamiéja felől megközelíthető szobájába.

És akkor, 64 karácsonyán, a sereg nem engedett haza a temetésre.

65 tavaszutóján megszöktem katonáéktól. Összeomoltam, nem bírtam elvi-

selni úgy az életet. Haza, csak haza! Mert még hittem, reméltem: hátha megmaradt az otthon. Így, annak ellenére.

Hadbíróság, Fő ucca, honvédkórházi vizsgáldás. Nyilván nem lehettem ép elmével. Hogy csak úgy, kapjam magam.

Néhány emberséges tiszt jóvoltából - egy volt, kettő? se több, se kevesebb - leszereltek. Mindig ez volt a szerencsém: ha százan föltaszítottak, egyen-ketten azért mellém álltak, belém karoltak.

Sajnos akkor, 65-ben, nem biztos, hogy túléltem a Moldova által leírt, rémségeiről hírhedt Futkosót.

Gyöngé, túlérzékeny gyerek lettem, mint Attila? Érzékeny, akit a külvilág túlzottan érzékennyé tesz, alkalmanként betegesen érzékennyé; amiből aztán már sikerülhet valami... korai fejfát érő ballépés.

Talán a családi múlt mentett meg? Hogy anyám haláláig, húsz évig - a későbbi robbanást sejtető rossz előjelek ellenére - hagyományosan meleg otthonban gyarapodhattam? Hogy az utolsó pillanatban valami - tán az, ami anyámból bennem megmaradt - visszafogott?

Szóval se ez, se az, se semmi.

Akkor még az egyetem.

Zsillérek unokája, prolik gyermeke vagyok, akiben meglehetősen eleven: a szegénység-élmény, az e nyomorból kivirágzó úrelenesség, gazdag asztagját gyújtó kedv, éhe szépnék, tisztességnék. Éhe egy szabad társadalomnak.

Zsillérivadék, akiből szakmunkás lett, s e szakmunkás az Úr 1963., a magyar szocializmus ki tudja hanyadik /mert ki tudja, honnan, 44-től? 45-től? 48-tól? 49-től? 53-tól? 56-tól? 57-től? 1999-től? számítandó/ évében arra vetemedett, hogy fölsőtanodába jelentkezett. Mivelhogy a hölgyek hajának bodorítása, nyakának kibernetválása, satöbbi közben arra is volt ideje /meg kell hagyni: jól kereső segédként/, hogy úgynevezett levelező tagozaton gimnáziumot végezzen, s hogy ottan kitűnőre vitte föl az első osztályban még közepes bizonyítványát, úgy gondolta: mért ne? Proligyerek, jól tanul, netán-tán: tehetséges munkásgyerék, éppen ezekről írál annyit a kancellária, hogy így meg úgy meg amúgy a tehetséges szegény, akarom mondani munkás és paraszt gyermekek segítése, így meg úgy, hapci. Hogy ebben a rendszerben fölemelik!

Fő!, az égis.

Most az jönne a számra: letaszítottak.

Pedig ez igazságtalan. Ahogy József Attilát nem a burzsoá Magyarország lökte Szárszón vonat elé, úgy engem se a proletárdiktatúra államának is mondott magyar népi demokrácia lökött ki 1968. november 4-én a debreceni kollégium második emeleti ablakán.

Kimondtam.

Nem és nem. Se Őt, se engem.

63-as kitűnő érettségim után sehova se vettek föl. Mert bár a lehető tíz pontból /ha jól emlékszem:/ kilencet szedtem össze a pesti egyetemen, a gimnáziumi, érettségit megelőző hármások, négyesek alaposan lehúztak. A fölvételin, a duma ellenére, nem azt nézték, honnan hová tartok, hanem: vettek egy igen egyszerű szá-

mológépet /egy-egy dróton tíz, jobbra-balra húzogatható golyó/, összeadták, és kész.

Újra és újra. Csak majd a negyedik, a debreceni sikerül. Ahol már, úgy emlékszem, nem számított az előzmény, csak a fölvételi vizsga. S így már, a tízszeres túljelentkezés ellenére, bekerültem.

Persze csak én lehettem a hibás: nem vétettem magam észre a jól képzett káderokat kinevelő jól képzett káderok kisded csapatával.

Kivétel, kicsim, te kivétel vagy, az voltál, míg Attila sorsa a maga idejében általános volt - int valaki mellettem.

Meglehet, de.

De ahhoz a toronyugráshoz, a 68-ashoz ez is jócskán hozzájárult.

Most mondjam azt, hogy engem a bolsik gyilkoltak? Ahogy Attilát a burzsik?

Se így, se úgy.

Az a gyanúm, valami másról van szó.

Azt mondja Attila: anyjának törekeny termetét a tőke megtörte. És az én anyám erős termetét az 1945 utáni tizedekben ki a jó isten törte meg? A szélbal, a túlbal, a széltúl?

Van nekik elég bajuk, ezt nem fogom rájuk.

Századelő, századunk dereka..., vége. Most, a nyolcvanas években vajon egész fazékkal jut-e a három gyermekét egyedül nevelő magyar mosónő asztalára? S telik-e szép ruhára, nyalókára? Könyvre, teljes életre? S vajon hány tehetséges szegénygyereket tanácsol el épp e pillanatban a tanulástól /mint engem hajdan/ pofonnal az apja? Nem azért, mert rossz az öreg, csak mert a nyomor ilyen.

A tanítóképzőben - ha jól emlékszem - havi kétszázból éltem. /Vesd össze: kétszáz pengő a húszas, harmincas évek, és kétszáz forint a hatvanas évek Magyarországn!/. Három esztendőn át: ebből a segélyből /szociális ösztöndíjból?/ koszt-ra, kvártélyra tellett, merthogy a diákszálló igen olcsó multság volt még akkoriban. Többre semmire. Tankönyvre, tollra, írkára még valahogy; hogy hogy, máig se értem. Ja igen: minden második félévben /többször nem mertem/ rendkívül szociális segélyt kértem, s ebből az évi ötszázból futott ingre, pantallóra. Alsógatyával, orrtörővel az útrabocsátó borbélyműhely drága asszonynépe látott el három magyar évre. Ám mozira, pofa sörre, könyvre, szeretőre, vonatra... persze, hogy nem volt miből. Amikor 68 végén a lábam ujjától az államig gipszben hevertem kollégiumi ágyamban, évfolyamtársaim /karácsonyi ajándék gyanánt/ rövidesen gipsztelenítendő, elormóltanodott ballábamra való gyöngre, magosszárú cipellővel leptek meg. Igen szép jézuska volt.

Ennyit tán Attila is kapott a burzsiktól.

Mondom, 68 végén összetörtem magam. Előtte odajutottam, hogy végzek magammal, végzek az egésszel. Aztán, utólag okoskodom, föltámadt bennem az élet ösztöne, és - mondom, most gyanítom csak - úgy változott az elképzelésem, hogy ugrom bár egy jókorát, de azért igyekszem megmaradni.

Éreztem: szétrobbanok! Össze kell tömöm magam, hogy megússzam.

Épp azt rombolta szét /egyebek közt/ e század, ami megerősíthetne, fölkészíthetne bennünket a hasonló helyzetekre: a családot. Azzal, hogy asszonyainkat közprédává tette, szalag mellé állította, traktorra ültette, s beléjük verte: ez az iga-zi! Velünk pedig, ugyancsak máig, azt akarják elhitetni, hogy nem az asszony, a gyermekét mejje tejével növelő anya, a gömbölyödő kis hasát méregető fia-

talasszony a legszebb! Nem, nem ez a letűnt osztálytársadalmakat idéző klerikális, a nőket kizsákmányoltságukban istenítő reakciós agyrem! Nem, hanem: a cemende. A meztelenségét ingyér, pusztán jókedvében, férfiaságunkat-érzékelhetnékségében fölkínáló uccarongya.

Csoda-e, ha ezeknek nem kell ma József Attila? Hogy József Attila ma aligha divatos, portékája /költészete/ aligha kelendő. Attila, meg a harmadik integrálása... Hát ez valóban nem megy.

Haza, szerelem, szabadság... Milyen elavult érzelmek, elkopott szavak /szidja is egy úr az egyik minapi Kritikában/. Inkább: Irány a szabad, szülőföldünk határain túli világ! Irány az unatkozó szomszédasszony öle! Irány a főnök kinyalándó ülepe! Méghogy Attila gyermekét tisztasága.

Kiszámítottam, rosszul számítottam, mert tényleg majdnem belerokkantam. Lábom, gerincem roppant, reccsent. Az a debreceni orvos tette, hogy csoda esett: a roncs Kurtuczból ép, egészséges /csontú/ Sarusi lett.

Az az ugrás megjavított. Megkeményített. Ha te, hát én is.

S azóta, változatlanul, Attilával álmodom egy kis szabadságot.

De ha a te szerelmed is úgy szeret, hogy közben ropogós cipőt süt másnak, s az ágyból kikelvén azt súgja, még igen fűjtatva: a másik jobb volt... Vajon.

Túléltem-e volna?

A fő ok, mégis, azt hiszem: a magyar Tahónia.

Attilára újabban akkor nyitok ajtót, amikor jó levegőre kíváncszom. Meg még akkor veszem elő, amikor keresem az e lassan tán mégiscsak tovatűnő világ lényegét kifejező fogalmat, s a gyermekeit /minket/ fölvilágosító Attilához jutok. Az meg, hogy: kapom magam, s eltűnök hirtelen...? Mintha félnék ezektől a túlkeservesektől. Amikor ugrottam, ilyen hangulatban tettem. Talán épp e sorokat mormoltam. Meg hasonló töltetű népdalokat.

Amikor 66-ban fölvételiztem a debreceni tanítóképezde népművelés-könyvtár szakára, marék röplapot leltem az egyik padban. Rajt e vadnyomos költemény, mellette az oktató szó: leányom, te is így jársz, ha kiröhhögd az oktatódat! Satöbbi, még néhány sor hasonló pedagóg bölcsesség. Az egyik öreg tanár követte el ezt a röpcsit, a tanítójelölt lánykáknak adta a kezébe. Igen, hogy elrémtse őket.

Nyilván, mert így jár, aki szabadnak képzelet magát a magyar tömlőcben. A szabad lélek, akit a rabság smasszerai fojtogatnak, kinek szárnyát tollanként tépték, szárnyát s lábát egyenként törték, fejét előbb csak szorították, hasgatták, majd legvégül lecsapták, mert minek az ilyen ember, örült volt, nem tudott szeretetlenül élni a szerencsétlenje, mi más lehetett, aki jobboldali társaságban elment balra, balosok közt túljobbra, ő, ki a burzsujának: bolsi, a proletárkultúrnokjának meg: fasiszta, pedig ő csak szabad szeretett volna volt lenni.

Flóra írja, Flóra, aki őt /úgy tűnik/ a legjobban érti: ő aztán csak látott örületet, de nem hiszi, hogy Attila az lett volna. Őtet előbb megbetegítette, majd elütötte a tömeggyilkos század.

Dicsértessék Magyarország.

Amúgy: a demokrácia iskolájának J.A.-osztályában tanultam, hogy porszem is mérheti magát a mindenséggel.

Mondom, dicsértessék.

Szabó László

Néprajz és irodalom

Sarusi Mihály: Magyar Krisztus /Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986./

Az egykorú szépirodalom mindenkor a néprajz kitűnő forrásának bizonyult: Bonemissza, Pázmány, Medgyesy prédikációi, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi művei, Fáy András, Nagy Ignác leírásai, a történelmet is magába olvasztó Jókai, majd Mikszáth, Móricz, az oly sokat idézett Tömörkény és Móra, s végül a saját táji kultúrájukat hitelesen megjelenítő népi írók - Veres Péter, Szabó Pál, Sinka István, Tamási Áron s mások művei hiteles, kiapadhatatlan kutak. Nemcsak megőrizték, de meg is jelenítették, átélhetővé tették azt a kulturális közeget, élő értékrendet, amely úgymond néprajzilag értékelhető, tudományos célra felhasználható elemekkel "terhes". Magam társadalomnéprajzi előadásaimon azok számára, akik már közvetlenül nem érzékelhették a paraszti kultúra lényegét, életét, ajánlani szoktam Veres Péter Balogh családját, Szabó Pál Talpalatnyi föld-jét, Tamási műveit, Horváth István novelláit, Kacsó Sándor önéletrását; ezekből süt ki, s épp ezért érzékelhető a népi kultúra lényege, a közösség mint óvó, mércét állító és életet biztosító erő; itt érhető tetten egy legény- vagy leánybanda szerveződése, működő normarendszere; a társadalom emberformáló ereje. Azaz nemcsak a néprajzilag értékelhető adatok tárai e művek, hanem épp a kultúra lényegét felmutató, hitelesen őrző alkotások.

Sarusi Mihály bár szintén annak a tájnak a szülöttje, amelynek múltját, hiteles közegét felmutatni kívánja, mégis más hitelű könyvet írt, mert megfordította a dolgot: nem a néprajz és történelem számára hiteles, hanem e tudományok feltárt anyagával hitelesít. Saját tájismerete, békési volta nem forrás, hanem eszköz; varázspálca, hogy a holt anyag megelevenedjék, a krónika történelemmé, a néprajzi monográfiák adattára élő kultúrává váljék. Belőle a néprajz nem meríthet, mert ő merít abból. Módszere nem verespéteri, hanem inkább dugonicsandrásí.

A szerző nagyívű könyvet írt: egy paraszti közösség hét generációját, ezek hányatott, krisztusi megpróbáltatásokkal terhes sorsát eleveníti meg, egy család középpontba állításával. A falut kitűnően választja ki - békési volta itt szembeötlően megnyilatkozik. Új telepítésű falu, sok helyről összeverődött népességgel, földesúri szerződésekkel, s épp ezért a történelem periferiájára vetve, küzdve mégis a közösséggé válásért, a megragadásért, a végleges beilleszkedésért. Az Aradhoz közeleső Nagyfalva - jól megválasztott földrajzi pontként - a történelem minden rezdülését, az emberi megpróbáltatások újabkori poklát is fel tudja idézni. Az itt élő emberen átgázolt a történelem, s mégis meg tudott maradni, kiküzdött közössége, kultúrává váló, különböző helyről hozott szokásai, emberi összefonódása utóbb már védőpajzsként szolgált. Ki sem kellett nagyon mozdulni a faluból, hogy a nagy kolerajárvány, negyvennyolc eseményei, az aradi /világosi/ tragédia, s Trianon, majd az erőszakos románosítás részesei legyenek.

A "Pusztai zsillérfalu" című kezdő részben az első korszak elevenedik meg:

a költözés sokfelől; a dohányosoknak biztosított, mégis bizonytalan jövő, mert hisz a kontraktus csak tizenhat évre szól; a szomszédokkal, más falvakkal való ismerkedés, otthonteremtés; a földesúr halála miatt bizonytalanná váló jövő, majd megragadás; s természetesen a középpontban álló család sorsa, élete. Ez és a következő rész, amely a "Zsillér bandérium" nevet viseli, s a nagy kolera járványt, negyvennyolc eseményeit, a jobbágyfelszabadítást, a zsellérek bizonytalan állapotát eleveníti meg, inkább történelem, mint néprajz, de ezt a történelmet mégis minduntalan átszövik a közösségi élet szálai, a szerző jól hasznosítja néprajzi ismereteit a táplálkozás, lakásberendezés, házépítés s a folklór területén is. E két korszak nyelvezete is jellemző: tájnyelvileg sehová sem sorolható: ő-zés, í-zés keveredik; kenyér-kinyér; övök-üvök, s tájszavak kavalkádja jelzi, hogy ez a falu nem egységes, majd hosszú évek, évtizedek, a közös vállalkozások /templomépítés, magyar pap kiharcolása, földesúrral való viszony rendezése/ csiszolja majd nyelvüket, szokásaikat össze, hogy otthon legyenek a tájban románokkal, németekkel, cigányokkal, palócokkal együtt.

A "Szentasszony évibe" című fejezet Luca-naptól Szent Andrásig eleveníti meg a falu életét: itt kel életre a békési, tápai, szegedi monográfiák néprajzi anyaga: a betlehemezés, vízkereszt, farsang, pünkösd, húsvét, a radnai búcsú, s a nyári és őszi munkák és ünnepek rendje, s ezt át- meg átszövik a környék és a falu eseményeinek szálai /Kurtics-Kürtös fejlődése, a föld megváltása, román ember faluba telepedése, Arad fejlődése, a Kossuth-kultusz, s más kisebb-nagyobb történetek/. "Szent Anna az asszonyi kendermunka figyelmeztető napja, a fehérmép ekkor fog hozzá a nyűvéshez..." - hangzik egy bekezdés eleje. Hangzik épp úgy, mint egy néprajzi monográfia vagy leírás részlete. De az, hogy egységes ünnepi rendje van a falunak; az, hogy más falubéliekkel egy ütemre mozognak, egyben jelzi: az egykori, sok helyről összeverődött emberek s ezek utódai már közösséggé váltak, már vidékbe illeszkedő és önszabályzó kultúrájuk van.

Két fejezet, két korszak "Gazdáké Románba, zsillér az anyjába" és a "Dózcse csincs" ismét a történelemé inkább. A századeleji délamerikai kivándorlást - immár a telepített falu kivándorlókat bocsát ki -, a falu népének színesedését /a zsidó nevet magyarosít, románok és cigányok is kerülnek be a kálváriát járó család rokonságába/, Boszniát, Galficiát, az Isonzót, a kommünt és a román megszállást, az országhatár megvonását a gazdák érdekeinek is megfelelően /a határ metszette a faluhatárt, s a gazdák földjei átestek volna/, majd a román botozásokat, Románia és Magyarország közötti hánykódást; s azt, hogy hogyan élte ezt meg a család polgárosuló, városi nép közé került iparos - borbély - tagja, végül az újabb határvonást. A néprajz csak megjelenik, inkább az embersorsoké /Buza Palcsi, Buza Matyi/ a szó, a bizonytalanság, a nemzeti lét és identitás tudat inog meg: ki a román? aki annak született? aki annak tekinti magát? hogyan lehet a városig, azon túl is Constantáig eljutni? kitörni ebből a létből? s érdemes-e?

"Embörének". Ez azt mutatja, a közösség megtartó erő. Egy lakodalom köré rendezett fejezet, amely a világháború utáni emberibb lehetőségek reményével terhes, s úgy tűnik: a szokás véderő, megtart és felel. Így a magyarság is beilleszkezhethet a román állam népei közé egyenrangúan, de önmagát, nyelvét és szokásait vállalva.

S a záró rész: "Majd a dákok". E remények elvesztése. Az erőszakolt románosítás, a magyarság visszaszorítása, a korlátozások, az "embőrének" elhalása, s a záró mondat, az egyetlen remény: "Hallja, minket csak az Isten véd". Itt már szokás, népelet sincs, hisz a napi kenyérért való küzdelem, az emberek egymásra uszítása a közösséget is szétzilálja, csakúgy mint a nyelvet, ahol betolakszanak új fogalmak román szavai, községnevek átfrásai, majd egész mondatok. Széthullóban a jó másfélszáz esztendő küzdelem eredménye, a megállapodott közösség. A történelem durván hatol be, nem véd a szokások burka, s a közösség ereje immár.

Ismétlem, nagyívű kép ez, s nagy vállalkozás: kitűnően megválasztott hely, történelmi korszak, középpontban egy alakuló közösség történelemtől szorított sorsa s küzdelme önmagáért, saját maga kultúrája és közössége megteremtéséért. Nem néprajzi és történeti forrás, hanem e tudományok anyagának megjelenítése, nem tudósok, hanem az olvasók számára, hogy átélhető lehessen.

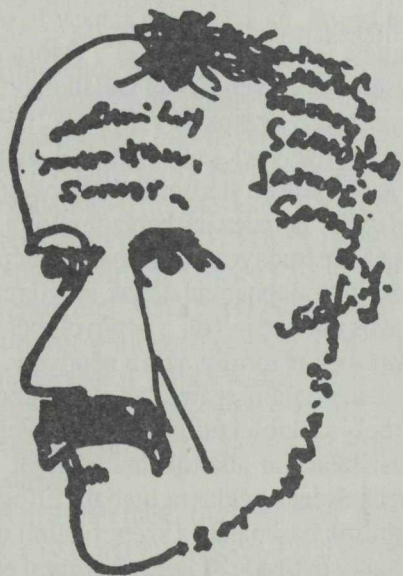
És sajátos módszert is talál a történeti-néprajzi anyag közösségi megjelenítésére: az emberek mondják el, ők beszélnek, vitatkoznak egymással; mintegy magnetofont helyez el a szerző a XIX. század elejétől a falu különböző pontjain, s az veszi az egymásnak ellentmondó, egymással perlekedő vagy egyetértő emberek, embercsoportok hangját. A szerzőnek csak le kell jegyeznie: "Hallja, nekünk lett igazunk, nem Kurtics az már, Kürtös, most tették ki a kurticsi állomásra, Kürtös! A kurticsiak emészthetik magukat, így kibabrált velük magyar Arad. Pedig ők vannak többen, lassan háromszor annyian, mint mi. Hallja, ez Magyarország. Hallja, na hallja. Nézzünk oda. Aradba az aradi közúti vaspálya akkoriban, amikor Veca néni meghalt, még lóvasút volt, személy- és teherfuvarral..." Nem tudni, ki beszél, csak néha derül ki a rokoni viszonyokból, hogy sokszor a középpontba állított család egyik-másik tagja: "Szegény öreganyám ha ezt megéri, Vendel álmélkodik, a motron ű is elmegy Radnára!" De a személy nem is érdekes, mert a közösség egésze szól, ez bon tja ki a történeti, néprajzi anyagot, és teszi személyessé.

Ez a módszer modern is, tradicionális is, s mindenképpen újdonság, felfedezés: a közösség beszél, ahogy átélte közvetlenül az eseményeket; s úgy, ahogyan ma írói módszerként sokan alkalmazzák a közvetlen szövegátemelést /Csalog Zsolt, Bodor Pál/, a magnetofonra felvett, alig stilizált, némileg mégis átszerkesztett anyagot. A paraszti beszéd természete is érvényesül, s szintén a teret és időt vágja át: az elkezdett mondat vékony folyama, mint a szappanos víz József Attila versében, hirtelen elkanyarodik, nem a várt irányba halad, új történet kapcsolódik bele, kiszólás, magyarázat, s a történet később, e kitérő után tovább folytatódik. Kitűnő példa erre Csapóék Gyurka fiának és Nagyék Katikájának története, amelynek fő folyama többször megszakad, embereket jellemeznek közben, eseteket mondanak el, míg feltárulkozik végül is a tragédia. Az egymással perlekedő, beszélgető lakosoknál a közbeszólások hol eltérítik, hol visszaviszik a történetet a fő folyamba. Nem ismeretlen ez a megoldás az irodalomban, hiszen Faulkner halott-vivőinek más-más jellemből fakadó monológja is hasonló, de ez mégsem ugyanaz. Itt nem áll mögötte egy egyéniség; a megszólaló a tömegbe simul; nem tudjuk vagy nem érdekes, kivel ki beszél. A történeti anyag, néprajzi adatok tára így "személyesíthető", pontosabban tehető a közösség sajátjává.

A könyvet olvasva, leküzdvé némileg e technika szokatlanságát, az olvasóra rótt, olykor terhes szóömlést, mégis hiányérzetünk van. Épp a mazsola hiányzik a kalácsból. A jellemek, a személyes sorsok sodró ereje. A szokások és a történelem dramatizálása és közösségivé tétele sikerült, de a közösségből kiemelkedő néhány arc: Csapó Gyurka és Nagy Kati, a több generációval együtt élő, megháborodott Örzse, Buza Pálcsi és Buza Matyi, az akaratnélküliséget hovatarozás tudatában megöröklő, s megingó utód képe emlékezetünkbe mélyebben beivódott, mint az egész közösség tragédiája, nagy fáradtsággal léterehozott, s megfelelő módszert is érvényesítő frói ábrázolása. A személyes sors, a jellem fróilag többet ad, mint a közösség átlagrajza. Veres Péter Balogh Janija Isonzót jobban belénk vési személyes sorsával, mint ahogy a távoli közösség vagy a visszatért katonák elbeszélése ezt e műben lehetővé teszi. Feledhetetlen a borbély Buza Matyi halála, aki a röpködő golyók között poros cipőjét törölte le, mert ez tulajdonságává vált a városban. Sajnos efféle jelenetek, jellemek csak ritkán, s többnyire foltként, vastag katedrál üveg mögött sejlenek fel, s így táruel élénk végül is a kiválasztott család, az alapító Zsótérok egész története is. Az irodalom, úgy látszik, mégis a megélt sorsokra, egyéni utakra kíváncsi, s a tömörszerű tömeg lényege is csak akkor fogható fel, ha annak kivételesen erős és karakteres képviselői jutnak szóhoz.

Vonzóan érdekes kísérllet ez a könyv.

Érdemes tökéletesíteni, s emberarcúbbá tenni.

1. sorsos 20.
29
2.
Sarnai Pálcsinap

Hajdú Mihály

A Magyar Krisztus nyelvjárásiassága

Egyszer valamikor egy önkéntes nyelvjárásgyűjtők találkozáján Veres Péter, a vitathatatlanul népi származású és gondolkodású író azt mondta, hogy irodalmi műveknek dialektusban való megírása nem kívánatos. A nyelvjárás csupán a szereplő vagy szereplők közvetett jellemzésére, a köznyelvet beszélőkkel szemben a népi kötődés kiemelésére, az ellentétek fokozására alkalmazható. Azonban még ő is tett kivételt, amikor Tamási Áron ízes népi nyelve szóba került. A székely nyelvjárás használatának jogosságát elismerte a teljes szépirodalmi alkotás nyelvétül. Nem került azonban szóba az olyan írás, amelyben maga a népi szereplő egyes szám első személyben meséli el életét, vagy ad elő valamilyen saját magával kapcsolatos történetet - s ő nem székely származású. Minden bizonnyal Móricz Zsigmondra lehetett volna hivatkozni, aki a Boldog ember című regényében a főszereplő Joó Györgyöt, a falusi parasztembert beszélgeti, vele mondatja el az egész történetet. Ezzel kapcsolatban a nyelvjáráskutatók és az irodalomtörténészek véleménye eltérő. Lőrincze Lajos szerint: "Móricz hangtanilag, alaktanilag, mondat-szerkezet tekintetében tájnyelven beszélgeti hőseit" /Irodalomtörténet. 1954, 197-8./. Nagy Péter pedig ezt írta Móriczról készített monográfiájában: "Joó György valójában irodalmi nyelven beszél, ha azt erősen színezi is saját tája és környezete tipikus kifejezéseivel, ejtési jellegzetességeivel". /Móricz Zsigmond 2. Bp., 1962. 321./. A vita eldöntésére Sebestyén Árpád vállalkozott egy gondos és aprólékos tanulmányban /Magyar Nyelvjárások. XVIII. (1972), 9-39./, amelyben Móricz életrajzának, a tiszaháti népnyelvnek és a regénynek alapos egybevetésével a nyelvjárási elemek túlsúlyát mutatja be statisztikai adatok, gazdag példaanyag és logikus következtetések alapján. Mindezzel bebizonyította, hogy Móricz Zsigmond jogosan, művészien és eredményesen használta a népnyelvet nem csupán jellemzésre, hanem az egész mű alaphangulatának megteremtésére. Különleges nyelvteremtő erejének hatásos módszere volt a népnyelvből való merítés, a stílus színesítésén kívül a hitelesítésnek is forrása nála a népnyelv.

Azóta a világirodalomban is találni számtalan olyan alkotást, amely nem csupán a népnyelv, hanem bármely szociolektus /társadalmi rétegnyelv/ fölhasználásával és akár kizárólagos használatával alkotott maradandót, egészen Salingertől Redlinskiig, hogy csak a szélsőséges példákra utaljak. Elfogadható, vagy inkább elismerésre méltó a nyelvjárások használata a szépirodalmi művekben, ha a tökéletes népiességen túl a - néhány évtizede száműzött szóval élve - néplélek bemutatását mélyíti el, az azonosulást és az azonosítást növelni. Ennek az azonosulásnak természetesen más, kevésbé látványos megnyilvánulásai is lehetnek és kellenek a szépirodalmi művekben, de a nyelv semmiképpen sem tekinthető mellőzendő vagy elhanyagolható tényezőnek. A legfontosabb fölmerülő kérdés, hogy milyen viszonyban van a szerző a használt belső nyelvi rendszerrel, akár szociolektussal, akár dialektussal. Ezért elkerülhetetlen a szerző életrajzának műve nyelvvel együtt való vizsgálata, s nem véletlenül állapította meg Péter László /Tiszatáj.

1952., 161./, hogy az író lehetőleg saját nyelvjárását használja, mert különben tévútra kerül.

Sarusi Mihály korai pályafutására a békéscsabai szlovákság bemutatása és lelkiületének föltárása a jellemző. Fölkavaró hatású, formai és nyelvi bravúrokban bővelkedő kisregényében, *A kaporszakállú nádvágo* /Bp., 1985./ című művében Áchim Andrásról, koráról és környezetéről adott hiteles, korhű és mély igazságtartalmú képet. Ezt követően pedig a *Magyar Krisztus* /Bp., 1986./ című regényében már egészen más táji és nyelvi környezetből veszi témáját, sőt: az egész művet egy más dialektusban, még a laikusok számára is első betekintésre észrevehetően déli nyelvjárásban, pontosabban Szeged környéki nyelvhasználatban írja. Mielőtt a nyelv vizsgálatára témnénk, állapítsuk meg, hogy jogosan használja-e a szerző ezt a dialektust, mincs-e ellentétben a Péter László említette követelménnyel! Hiteles-e a helyszín nyelvjárási képe, s kötődik-e Sarusi Mihály a mű nyelvjárásához?

A választ először a regény helyszíne nyelvjárásának meghatározásával kell kezdenünk. Kisiratos szegedi dohánykertész kirajzás. Ezt bizonyítja a legutóbbi kutatások alapján Bálint Sándor /A szögedi nemzet. 1. Szeged, 1976. 183./, s erre épül a regény indítása: "... mink éppen oda mögyünk, Aradba, valami Iratosi Pusztába, Szögedébül, Tisza mellül..." /7.- a hivatkozás nélküli lapszám, avagy a zárójelben levő önálló szám mindig a címben említett mű hivatkozott kiadásának lapszámára utal/. A szegedi tájnyelv használata tehát jogos, mert mint Bálint Sándor a fent említett helyen megállapította, Kisiratoson "... a máig töretlenül zengő ő-ző tájszólás" hallható. Sarusi Mihály iratosi származásáról mindeddig kevesen tudtak. A regénye adatgyűjtésekor végzett helynévi kutatásainak eredményeit ugyanis /most közismert, de remélhetőleg néhány év múlva már feledésbe merülő okból: a román retorzió elkerülése miatt/ más néven tette közzé /Magyar Névtani Dolgozatok. 71. sz. Bp., 1987./. E könyvének bevezetésében ezt írja: "1979-ben és 1980-ban gyűjtöttem össze a kisiratosi helyneveket. E két évben havonta átmentem Iratosra. Azóta is gyakran megfordulok OTTHON /a kiemelés tőlem: HM./ Első - s igen jó - adatközlőm apám, Kurtucz Mihály volt, aki 1940-ben menekült el szülőfalujából a román fasizmus elől. Haláláig segített iratosi néprajzi, nyelvi s történeti kutatásaimban. Párját ritkító emlékezőtehetségének köszönhettem, hogy Békéscsabán élve is jobban ismerte a falut, mint sok ma ott élő ember. /l.m. 12-3./ A nyelvjárásiasság tehát indokolt s jogos, mert ha a szerzőnek nem is anya-, de "apa"-nyelvjárása a regényben alkalmazott dialektus, és így számon is kérhető tőle annak alapos, pontos ismerete.

Mielőtt azonban erre rátémék, tisztázni kell, hogy mit lehet s mit érdemes nyelvjárásiisan lefími egy irodalmi műben. Ez a kérdés fölmerült már igen sok szaktudományban, legutóbb a néprajz folklórszövegeinek a közlésekor, a sajtó alá rendezések vitájában. A nyelvjárási szövegek tudományos igényű lejegyzéséhez, azoknak nyelvészeti célú fölhasználásához eredetileg külön fonetikai jeleket /ábécét/ alkottak mind a finnugor, mind pedig az indoeurópai nyelvtudomány kutatói. Alkalmazásuk azonban oly nehézkes és nagy gyakorlatot igénylő, hogy a magyar nyelvészek hazai használatra a gyakorlati helyesíráshoz közelebb álló, úgynevezett "egyezményes" hangjelölési rendszert dolgoztak ki 1952-ben. Ennek a hasz-

nálata lenne a legcélravezetőbb minden népnyelvi adat frott szövegű megjelentésekor, akár nyelvészeti, akár néprajzi, de még szépirodalmi művekben is. Ezt azonban maguk a társtudományok kutatói sem tartották megvalósíthatónak, nem beszélve a szépírókról, fordítókról, szerkesztőkről. S igazat kell nekik adni! A pontosság és a hűség követelményei mások a különböző műfajok esetében.

Melyek tehát azok a jelenségek, amelyeknek nyomdatechnikai tükröztetései a hangulati hűséget megteremtik, de az olvasót nem terhelik, nem vonják el a figyelmét a tartalomtól, nem nehezítik, hanem inkább könnyítik a beleélést, az azonosulást a szöveggel, a szereplőkkel, az író mondanivalójával? Nehéz kérdés, és legtöbbször a választ ösztönösen adják meg az írók, amikor bizonyos nyelvjárási jelenségeket megjelenítenek, másokat elhagynak, illetőleg néha jelölnek, néha nem. Ez az ösztönösség, a köznyelvi és a dialektológiai határ megtalálása teszi különlegessé, egyszerűvé és megismételhetetlenné, zseniálissá a művet, vagy éppen változtatja olvashatatlanná, fárasztóvá, modorossá. Éppen ezért, mert - véleményem szerint - a megérzésnek nagyobb a szerepe a racionalitásnál, mert nem lehet rá szabályokat alkotni, alig lehet rajta vitatkozni, de néhány megfigyelést fölvetni talán mégsem fölösleges. Az alább összefoglalandó tanulságokat részben olvasmányaim alapján alakíttgattam, de még nagyobb szerepe volt megfogalmazásukban egy lengyel népnyelvű regény magyarul való megjelentetésében játszott szerepemnek, amikor is a kiváló nyelvérzékű és igen választékosan fordító Varsányi Mária szövegét kellett nyelvjárási szempontból lektorálnom, egy adott dialektusra alakíttgatnom. Ekkor láttam be, hogy a tudományos pontosságból valóban föl kell adni mindazokat a szempontokat, amelyek a gyakorlati helyesírással szöges ellentétben vannak, így az olvasást csak nehezítik. Mindezek után vegyük vizsgálat alá a Magyar Krisztus szövegét, s keressük meg benne a köznyelviség és a nyelvjárásiasság jelenségeinek megjeleníttését, a régi szegedi, illetőleg a mostani kisiratosi dialektushoz való hűség megnyilvánulásait, a nyelvi eszközökkel történő művészi hangulatteremtés példáit!

Egy tudományos igényű dialektológiai elemzésben az lenne most a kívánatos, hogy valamennyi nyelvjárási jelenségen végigmenve megállapítsam: melyik milyen arányban fordul elő a műben köznyelvi, illetőleg a helyi kiejtésnek megfelelően. Ettől azonban megkímélem a Tisztelt Olvasót. Ez ugyanis egyrészt túlságosan száraz és unalmas lenne, másrészt pedig igen nagy mértékben megnövelné a terjedelmet. Így inkább rendhagyó módszerrel három nagy típusban vizsgálom a jelenségeket.

1. Mai gyakorlati helyesírással /közönséges betűkkel/ nem jelölhetők.
2. Könnyen jelölhető, de a magyar nyelvterület nagyobb részén megtalálhatók, tehát nem az adott nyelvjárára jellemzők.
3. Elsősorban az adott nyelvjárára jellemzők, s könnyen jelölhetők.

Az első kérdéskörrel nem kell sokat foglalkozni, mert azt tapasztaljuk, s a szépírók többsége azt vallja, hogy a köznyelvi helyesírással nem jelölhető jelenségek ne szerepeljenek szépirodalmi művekben. Például a gyakori és elterjedt, a déli nyelvjárásterületen, így Kisiratoson is megtalálható középzárt rövid e /ë/ hang kétpontos jelöléséről lemondott a szerző is, pedig a se, le /7./ szavak së és lë hang-

zásúak. /Más a helyzet, amikor a nyeljárás az ĕ helyett ö hangot használ!/. A hosszú ā és ē jelölése és olvasása szintén nehézkes, jóllehet általános a népnyelvben: ĕre, āra, ēvisz, āsó stb. A többi nyelvjárási fonetikai jel /palócos ā, nyugat dunántúli nyílt ä, meg a különleges mássalhangzók: béta, xeta, gamma stb./ már azért sem kerülhetnek itt szóba, mert az általuk jelölt hagnok alig vagy egyáltalában nem fordulnak elő a déli nyelvjárásban. A magánhangzók szóvégi nazalitása eléggé gyakori jelenség a magyar népnyelvben, s ezt a fonetikusok szinte világszerte a betű alá vagy fölé tett kis hullámvonallal jelölik /ō, ā, ä, ē, ö, stb./. Mivel azonban ez szokatlan a szépirodalmi szövegben, ebben a regényben szóvégi ā kivételével találkozunk az ny helyett, de ezt nem n-nek kell ejteni, hanem az előtte álló magánhangzót kell orrhangúsítani: dohán, szögén /7., 11./. Ez a jelölésmód némi ellentmondásban áll a fentebbiekkel, de olvasata nem zavar, mindenki érti a jelölés lényegét.

A második csoportba, az egész magyar nyelvterületen megtalálható jelenségek sorába tartozók közül legváltozatosabb és legtöbb gondot okoz a hasonulások és összeolvadások jelölése. A képzés helye szerinti hasonulást /amelyet egyesek csupán a nazálisok igazodásának tartanak: szímpad, szémpor, ronygy, hanygya stb./ általában nem jelölik. Sarusi is csak az ny hátrébb vagy előrébb képzését érzékelteti a dohánkertész /7./ és dohánlevél /8./ szóban. Nem jelöli azonban az ny + t kapcsolatban az igazodást: legényt /9./, pedig ennek pontos visszaadásához nem kellett volna különleges írásjelet alkalmazni, a "legént" forma a legmegfelelőbb fráskep.

A következő a zöngésség szerinti hasonulás, amely nemcsak az egész magyar nyelvterületen, hanem a köznyelvben is törvényszerűen végbemegy, s ezért jelölését néha a nyelvészek is szükségtelennek tartják. A regényben sem találkozunk a jelölésével: nyugtalan, ügyse /11./, asztán, főztek, köztünk /12./, kifogtak, nyugtuk /13./ stb. Az összeolvadások két fajtája közül az egyik mássalhangzónak a másikra gyakorolt hasonító hatását általában nem jelöli a szerző: hagyjon /8./, hagyjam, hagyják /180./, hallja /11., 181./, anyjuk, féljen, nádtetős /12./, nyugodt /180./, telepedni /12./ stb. Talán éppen ezért meglepő és első pillanatra nem is a népiességre, mint inkább az egyéni beszédmódra való utalásnak vélhetjük a rőtön /206./ típusú - szórványosan előforduló - adatokat. Ezek azonban annyira jellemzőek a nyelvjárásra, hogy tulajdonképpen a harmadik csoportban kellett volna bemutatni a használatukat. Az ugyanitt olvasható möffujtom másutt nem fordul elő, és így sajtóhibának vélem, mert főleg az északi /palóc/ nyelvjárásra jellemző ez a teljes hasonulás. Az ezömyóccázás /9./ írásmódját más hangtani jelenség is befolyásolta /szótagzáró -l kiesése/, s erre később visszatérek.

A két /vagy több/ mássalhangzónak egy másik, új mássalhangzóba való összeolvadása jobban szembetűnik a köznyelvet beszélők körében is, mivel egyre terjed a betűejtés. Ezért a szépirodalmi szövegekben a népiesség jellemzője lehet. Sarusi ritkán él ezek jelölésével, s a mehetsz /10./, tetszik /183./ alakok az általánosak, de akadnak kivételek is. Ilyen az eccör /8./, jóllehet mellette nemcsak a négyszáz, ötszáz /208./ található meg, hanem az egyszer /9./, egyszerre /207./ is. Az ucca /206./ szó írásmódja különben így lenne helyes a gyakorlati helyesírás szerint is, mivel nem az út szóból származik, de itt a népnyelvi színezetet erősíti.

A látja /180./, futja /7./, tartja /208./, tudja /10./, családja /7./ stb. típusok esetében nem találkozunk népnyelvi alakokkal. Ez jellemző a mássalhangzókiejesésekre is: majdnem /7./, azt mondják, kezdték /9./, törleszthették /10./, Szentpál /11./ stb. A nyugati palócságban még szórványosan hallható palatális laterális betűjel /ly/ hagyományként őrződik helyesírásunkban, mivel hajdan általánosabban használt lehetett. Ma már azonban az általános ejtismódja /a fönt említett és még néhány székel helyi nyelvjárás kivételével/ spiráns /j/. Nyelvjárási munkákban így is szoktuk jelölni, ha ezt halljuk. Szépirodalmi szövegben azonban ez durvaságnak tűnne /talán csak akkor lehetne élni vele, ha írásán keresztül is jellemezné a szereplőjét az író/. A Magyar Krisztusban minden olyan helyen ly áll, ahol a helyesírási szabályok ezt követelik, bár az ejtésben j hangzik: nyavalya /8./, göboly /9./, hodály, ilyet, melyik /11./, gulya /12./, fölbolydul /182/ stb.

A affrikáció ritka jelenség, de egy-két szóban erre a nyelvjárásra is jellemző, s éppen ezért találkozhatunk vele a regényben: gyüjjen, kigyüttünk /8./, gyüvünk, hazagyüjjetök /9./, gyütt-mönt /11./, gyugia /208. - 'férfi közönsül nővel' jelentésben/. Mindezek az eddig felsoroltak azonban a magyar népnyelvnek szinte az egészére jellemzőek, s csak olyanokkal él közülük a szerző, amelyek nem készítik lenézésre az olvasót, nem tűnnek kifejezetten durva helyesírási hibáknak, erősítik a regény népies hangulatát, de nem nehezítik olvasatát.

A harmadik csoportba a különösen erre a nyelvjárásra jellemző nyelvi tényeket osztottam, jöllehet néhány megtalálható közülük másutt is, itt igen sajátosságok, helymeghatározók. Az ide tartozó magánhangzó-jelenségek közül kétségtelenül legföltűnőbb a labializáció, s ez adja a nyelvjárásterület félhivatalos elnevezését is: ö-ző. A regény nyelvjárásiasságát is az ö hangok/betűk gyakori használata teszi karakterisztikussá: gyerök lösz, mögyünk, töhetök, löhet, gyöp /7./, högyön, töszök /8./, köll, Tömös [Temes], mögyehatár /9./, szöröncsétlen /11./ stb. Azonban nem általános ez az ö-ző írásmód, hanem néha e-vel vannak írva ö-vel ejtett hangok: meneszti /7./, semmi, érzem /8./, mehetünk /9./, felkötöm /10./, szerencsétlen /13./ stb. Az egyhangúság elkerülésén kívül a provincializmustól való tartózkodás lehet az oka e kettősségnek. Valójában itt nyilvánul meg leginkább a fönt emlegetett arányérzék, a határ tudatos vagy ösztönös keresése, megelégedése. Az ösztönöst azért tartom valószínűbbnek, mert sokszor ugyanazokban a szavakban találunk e-ző illetőleg ö-ző írásmódot. /Azon lehetne vitatkozni, hogy valóban vulgarizációt, provinciálisit eredményezett volna az ö-ző ejtés következetes jelölése. Mint nyelvjáráskutatót zavar e felemáság, de mint olvasót nem befolyásol a megértésben, a beleélésben, az azonosulásban./ Lényegesnek - mind tudományos, mind pedig stilisztikai vonatkozásban - azt tartom, hogy ellentmondás sehol sincs az ö-zés jelölésében, vagyis olyan helyen nem áll ö betű, ahol a nyelvjárás nem azt használ /Móricz Rózsa Sándorában ez a legzavaróbb a nyelvjárást ismerők számára/. A legérdekesebb adatok a zsellér szóval kapcsolatosak. A zsöllér /7./ alakon nem csodálkozunk, de a zsillér /10/ gyakori előfordulása már meglepetést okozna, ha nem tudnánk Bálint Sándortól /Szegedi Szótár/, hogy a leghagyományőrzőbb szegedi és Szeged környéki nyelvjárásban bizony a zsellér az általános használt forma, így a kisiratosi régi nyelvjárásban is jogosan fordul elő.

Régebbi, zártabb magánhangzók találhatók a lú /7./, ű [ő], szűtte, űsmerős [ösmerős] /8./, lű /9./, kinyér /12./ szavakban, melyek mind a nyelvjárás jellemzői.

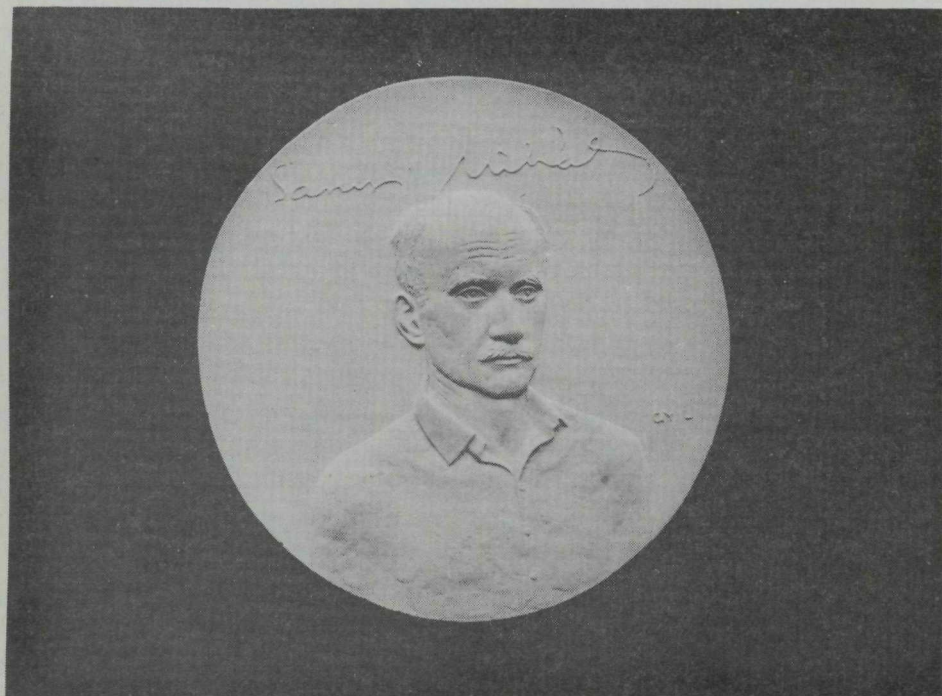
A tőtipusok közül a nyelvjárás igen gyakran használ a köznyelvtől eltéréket. Egyetlen példát találtam arra, hogy a teljes igető helyett a regényben a déli nyelvjárásra jellemző csonka tő áll múlt időben: épttők /7./. Gyakoribb a tárgyas ragozás 3. személyű -ja ill. -ják helyett az -i, -ik előfordulása: mutati /8./, iszogati, baszogati /207./, nem is adhatik, mert mind fölfalik /183./. Az -ít igeképző helyett egyszer találtam -l képzőt: mögsegél /11./. A névszóragok közül elsősorban a -ból, -ből; -ról, -ről alakja nyelvjárás: Makóru, Szögedébül /7./, Trencsénbül /8./, Aradbul, otthonrul /9./, Szentmihálybul /11./. Ezekkel kapcsolatban nagyon érdekes megfigyelni, hogy a köznyelvvvel ellentétben belső helyviszonyrag fejezi ki az ablativuszt: Aradbul, Szögedébül, Szentmihálybul, ami szintén igen jellemző a nyelvjáróterületre. A névszójelek közül az egyes szám 3. személyű birtokosjel nyelvjárás alakja sokszor előfordul: tetejibe /8./, eszit /11./, végire /12./ stb. Mindezekén kívül még két különlegességet emelnék ki az eddig szinte ismeretlen nyelvjárás grammatikai rendszerből. Az egyik az ok- és a célhatározó névutójának a fölcserélése: gümőkör végett... meghalt /209./, amely nem nyelvi vétség, hanem itt nyelvjárás jelenség! A másik pedig a középfoknak birtokos személyjellel való kifejezése: gazdája /208./, melynek jelentése itt: gazdagabbak, tehetősebbek.

A nyelvjárások legszínesebb és legszebb, a szépirodalmi művekben különösen hasznos jelensége a valódi és jelentésbeli tájszavak szerepeltetése. A köznyelv gazdagításának legfontosabb eszköze ez, s már régóta foglalkoztat egy olyan szótár elkészítésének a gondolata, amely a köznyelv egyes szavainak a nyelvjárás szinonimáit tartalmazná. /Ennek szükségességére egyébként Kolozsvári Grandpierre Emil hívta föl a magyar nyelvészek, nyelvjárás kutatók figyelmét néhány évvel ezelőtt egy igen szép esszéjében./ Sarusi regényében a fölhasznált tájszavak között vannak olyanok, amelyek régebben az egész nyelvterületen éltek, talán köznyelvek is voltak, de kiszorultak a használatból, nyelvjárás szinten azonban még most is nagyobb területen megtalálhatók: öregapád, betyárbútor, perzekútor /8./, göböl, tengelyt akaszt /9./, megrikat, kapcabetyár /10./, mögjuházik /11./, táltos /206./ stb. Néhányuk azonban helyi alakulat, s nem az archaizálásnak, hanem a tájjelegnek a kifejezési eszköze: őbölög 'háborog' /181., 243./, vélekszik 'gondol' /183./, cuharé /207./, rájár [a szakácsnéjára] 'rendszeresen neki viszonyt folytat vele' /207/ stb. Itt jegyzem meg, mert részben a szóhasználattal összefügg, hogy a regényben igen sok /szerintem túlságosan is sok/ trágár, obszcén kifejezés található. Talán gyermekkorom túlságosan is puritán protestáns környezete, s minden bizonnyal Bálint Sándor veleszületett szemérmessége következtében mi nem tartjuk ezt a népnyelvre ilyen mértékben jellemzőnek. Természetesen más jellegű stilisztikai értéke is lehet ezek használatának: elkeseredettség, kilátástalanság, tehetetlenség stb. Ennek következtében nem mint népnyelvi sajátosságok kerültek be a regénybe, s velük részletesebben nem foglalkozom. Kiemelek azonban még a szókinccsel kapcsolatban két szép csillagkép-nevet, amelyek régiségükkel és népieségükkel egyaránt kitűnnek a tájszavak közül: Kaszahúgy, Szent Jakab pálcája /180./. Külön nem foglalkozom a helynevekkel, pedig ezek kötik igazán adott táj-

hoz a szöveget, de mint már fentebb említettem, Sarusi Mihály önálló kötetet szentelt Kisiratos helynevei közzétételének, rendszerezésének.

Végül néhány olyan szóra hívom föl a figyelmet, amelyek elsősorban alaki tájszavak, de rendszerezésük sehogyan sem volt megoldható a bemutatás hangtani fejezetében. Mivel ezek népnyelviek, Kisiratosra különösen jellemzők, elhagyásuk sem lenne magyarázható, még ha számuk nem is túlságosan nagy: mán /9./, mén /181./, ád /10./, oláj /11./, ránkdufláz /8./, oskola /182./, ustor /11./, karajcár /8./, kadrát /208./, tulipánt /8./, kálomista /12./, pápista /13./, fölleg /180./ stb. Ezeknek használata élénkíti, színesíti, hitelesíti az elbeszéd és a szereplők stílusát. Jelentős értékei az adott nyelvjárásnak és a regénynek.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy Sarusi Mihály nyelvérzéke és nyelvi tudata kimagasló eredményt adott ebben a regényében is a hangulat megteremtésében, a népnyelvi fordulatok, nyelvjárási jelenségek alkalmazásában. Sok és jól fölhasznált tájnyelvi eleme stilisztikai bravúr. A köznyelvi változatok és népnyelvi megfelelőik, a gyakorlati helyesírás és a fonetikus lejegyzés aránya jól átgondolt, vagy kiváló érzékkel alakított. A dialektológus nyelvész talán szeretné, ha következetesebb és bővebb lenne a nyelvjárás megjelenítése, de az átlagos olvasót éppen ez a hangulat ragadja meg, s nagyszerűen érzékeli mind az archaikus, mind a népies környezetet. A gyakorlat, a tudás és tehetség olyan arányokat alakított ki a Magyar Krisztus nyelvében, amelyek messzemenően megvalósítják a szépirodalmi alkotások művészi hangulatteremtését.

Csobai László

Árva ima

Sarusi Mihály saját bevallása szerint a 60-as évek végén adta írásra a fejét. Cela Méhkas-ának és Dos Passos A 42. szélességi fok című kollázsregényének hatása alatt a mindennapi életből vett szövegek, feljegyzett élőbeszéd, más művekből átvett részlet, idézet vagy téma tudatos beillesztésére törekedett, és ahogy ma mondja, egyetlen sor sem volt az övé.

Az irodalomban oly nagyon nélkülözhetetlen saját hangot - melyet nemzedéktársai is az irodalmi kifejezés kényszerének labirintusát járva számos kísérlet "nyelvtörés, hangpróba és poetikai vizsgálódás, annyi frói önmeghatározás" /Alexa Károly: Magyar Krisztus = Kortárs. 1987. 3. 159-161./ közepette alakítottak ki, hoztak létre -, azt kell mondanunk, elég hamar megtalálta. Bár jószérrel maga sem hitte, hogy a Fialat frók antológiája alcímet viselő, Alexa Károly és Tárnok Zoltán szerkesztette prózakötet egy sajátos, a nyelvi megformálás különös útjait is felmutatni válláló Az Isten tenyerén ülünk című antológiába akkor, kötetes írókat megelőzve, ezért kerülhetett be. Hiába fogadták bár fanyalogva az antológiát, vagy támaszkodva az ismeretlen szerzők miatt, mert azóta kötetek bizonyítják, hogy a szerkesztők nem futóhomokra építették könyvük szerkesztési elveit, mégha olyannyira bírálták is azt.

Sarusi saját frói pályájára nézvést legújabb könyvében maga bizonyítja, hogy már az útkeresés éveiben a lineárisan áradó realista kispróza és a proteszk irónikus látás kísértései közepette - bár ez utóbbi mint a kor sajátos életérzése frói transzformációin keresztül fel-felvillan munkáiban - képes volt az öntörvényű stílus és mondanivaló, valamint az ezzel együttjáró, egész művet átható atmoszféra megteremtésére. Így van ez akkor is, ha egyesek szerint az Isten tenyerén ülünk antológiában szereplő Kutyakántor "elfogadhatatlan eszmeiségű", mert "a huszita tanok szociális igazságait a nemzeti létből kivonuló messianisztikus balkáni népi összefogás naivul utópisztikus gondolkörébe próbálja releválni". /Czére Béla: Isten tenyerén ülünk = Napjaink 1981. 6. 29-30. p./ Mások ez idő tájt úgy vélekedtek, hogy Sarusi Mihály archaikus parabolát írt, amelyben jelentősebb szerephez jut a nagy gonddal varrt kosztüm: a régies stílus, mint a sorsábrázoló kegyes meditáció. /Farkas László: Lámpaláz nélkül = Új Írás 1981. 4. 118-120. p./ Megint mások azt hangoztatták, hogy Sarusi elbeszélése nézőpont-változtató átképzeléses előadásmódjával érzékletes nyelvezetével történelmi témán az igazsághoz, a meggyőződéshez való hűséget példázza. /Wintermantel Istán: Isten tenyerén ülünk = Kritika 1981. 4. 33-34. p./

Mit mond Sarusi Mihály?

Mindösszesen annyit, hogy új könyvébe nemcsak a patetikusnak és balladának is minősített /Berkes Erzsébet: Ülőhelyen = Élet és Irodalom 1981. február 14. 11. p./, 1978-ból datált Kutyakántor, hanem a korábban írt, hasonlóan archaikus népnyelvi rétegekből építkező másik két kisregénye: a Jézus Mária /1972./ és a Hadak Úttyik /1973./ is benne foglaltatik.

Árva ima. A Kutyakántor utolsó oldalait intonáló, összefoglaló rész cím az új kötet címévé lépett elő. Az árva ima az árva magyarért szól, azokért, akiknek életét az idő, az új eszmék, a politika vagy a háborúk szakították ki nemzeti sorsközösségükből, vetették kisebbségbe. Az árva ima azokért szól, akiket a huszita tanok magyarországi elfojtása után eképp fogadott Moduában a vajda: "ülj meg itten, magyarai nép. Ungur-bungur. Ápold a földet, kell a dolgos kezed! Tanítsd az én népemet is. Ültesd szerémi venyigéd, erre vár e föld. Meglásd itt senki se bánt. Szólhatsz szabadon magyarul, e nép úgyse ért...", s azokért, akiket ötszáz évvel később egy új eszme diadalának hajnalán így szólított meg közel ugyanott a munkatábor rendjének feje: "Te rohadt, miért beszélsz ungar-bungur nyelven, ez a nyelv már nem nyelv. Te hazátlan, ti hazátlanok, ti tatárok, jöttmentek, csavargók".

A második idézet a kötet záró Hadak Úttyik című kisregényéből való, amelyben egy óriásira növesztett mulatozás után, hiába a szerető közbenjárása, mégis megjött a behívó. A legények a szökést választják. Büntetésük munkaszolgálat lesz, kényszermunka, ahol a bánásmód kijelöli a két jóra való és állhatatos barátságú fiú sorsát. Szökés, rablás, betyárkodás, bujdosás lesz osztályrészük, amelyet időközben valami vágy a tisztesség jogaiba való visszahelyeztetés után, bizakodás egy külső segítségben, mely igazolná tetteiket, fokozatosan egyfajta návf szabadságharcos fellépés irányába tol, amely a csajkarend ellen tör.

Most kell kiábrándítanom mindazokat, akik az eddigiek alapján - joggal - azt gondolják, hogy Sarusinak Hadak Úttyik című kisregénye valami ábrándos, szerelmes, árvalányhajú betyárhistória, mely gyorsan sorjázó kalandok nagyívű ábrázolatainak hömpölygő folyama.

Nem az. Sarusi nem mesél. Meséltet. Mintha egy kollektív tudat a maga köznap, puritán nyelvén láttatná ráolvasás, népdal, táncrend, anekdota vendégszövegek között hiteles légkörben, látszólag szakadozottan, de mégis a történesek lineáris rendjébe ágyazottan az egyre ellehetetlenülő kisebbségi lét fájdalmas kiszolgáltatottságát.

A népelet mélyrétegei nyílnak meg a "vörös atya, fehér fia, szerelmes menyecske" ezúttal nem szerelmi háromszögébe torkolló másik kisregényében, a Jézus-Mária címűben.

Második világháború, Anschluss. Háborús érdekek szerint átpolitizált társadalom. Olyan kisemberek világa, amelyben nem átlelkesült mindennapokban élnek meg a háborút, hanem pogromok, lincselések félelmétől átitatva tűnnek, küzdenek, szenvednek és szeretnek. Korabeli újság- és rádióhírek, műsorismertetések, közterti hangosbeszélők, reklámok, irredenta nóták fonják át a szöveget, s mint irányított szalagcímek rontják meg az emberek életét, az emberi közérzetet, népek egymásiránti érzületét, mételyezik a lelket. Szikráztatják a nemzetiségi indulatokat. Áradnak pro és kontra. Kormányok jönnek, mennek.

Sarusi ezt a politikát, ezt a nagypolitikai handabandázást a közbeszéd, a mindennapi tudat és a népnyelv helyre, időre jellemző szókészletével, szófűzésével, fordulataival - s mint másutt is -, káromkodások özönével láttatja. Ennek a nyelvnek tömör, vesébelató mondatai olyan politikumot hordoznak az összekuszált erőterű világról, amelyből a kisépek nagyhatalmi befolyástól mentes önrendelkezési és öngazgatási vágya fogalmazódik meg, s mindez a kisemberek, a nép, a köz-

napi tudat nyelvbe kívánczozó igazságlátó, jóllehet csetlő-botló; konyhaszagú, jobbadán a békesség utáni vágy mint realitásérzék talajáról indázó kifejezőkészséggel.

Úgy tűnik fel, hogy ettől az áttűnéses, nép - politika dialógustól távol esik a móríci parancsot vitató irodalompolitikai esszé kísérlet szövege. Szövegkörnyezetében hiteltelenül cseng, rossz helyre került, talán fölösleges is, idegen texus a sok telitalálatú vendégsszöveg között.

Sarusinak ez a kisregénye lazább szerkezetű, mint a könyvében szereplő másik kettő. Megbomlik a történet lineáris egymásutánisága. A kollázsok éreztetik ugyan az idő múlását, a háború kimenetelét, de elvarratlan szálak keverednek felfelillantott, ki nem bontott élethelyzetekkel. A vendégsszövegek önállóbb életet élnek, mint az egy évvel később keletkezett Hadak Útjában. Mindazonáltal az Árva ima három kisregényének olvasója meggyőződhet arról, hogy szerzőjük ezekben kísérletezte, formálta, alakította ki áttűnéses írói módszerét, érlelte történelmi és világszemléletét, fejlesztette azt a belülről ábrázoló nyelvet és stílust, ami nélkül későbbi sikert hozó regénye a Magyar Krisztus meg sem szülehetett volna.

Sarusi Mihály/Árva ima/Bp. Szépirodalmi Kiadó 1989.

Ismeretlen tanítójelölt naíva rajza Sarusi /akkor még Kurtucz/ Mihályról, amint éppen vetkőzőszámát adja elé a debreceni képző diák-kávéházában egy ifjú-kommunista szeánszon, annó Krisztus után az 1967-adik esztendőben. /A hiteles másolat Váradi Zoltán fényképiró művész munkája./

Özv. Józsa Istvánné

Éhezünk tovább

Mi, a férjemmel a háború után egy olyan régi, rozoga még zsindelytetős lakást kaptunk a gyulai lakáshivataltól, hogy papírral voltak beragasztva az ablakok, a plafon majd a férjem fejét súrolta, s a közfal úgy meg volt dülve, rogyganva, hogy csak pislogtunk reá, nem dül-e reánk? Ledűteni való volt az egész kulipintyó.

Közben dúlt az infláció. Milliókba került egy kiló krumpli a piacon. Kukoricakását ettünk és babot. Gyakran zsír nélkül.

Aki tudott jószágot tartani, vagy egy kis veteménnyel foglalkozni - mert háza volt-, annak könnyebben ment, és annak is, akinek sok ruhája volt, mert azzal lehetett feketézni, elcserélni élelemre, de az ilyen fiatal, aki most indult neki az életnek, mit kezdhett? Pláne, ha az állása, a munkája is olyan volt, hogy semmi mellékesre nem számíthatott.

Sorba álltunk ekkor a kenyérért, a tejért. Két deci járt egy napra a kisfiamnak, de mire odaértem a sorral a pénztárhoz, sokszor már nem jutott tej a köcsögömbbe.

A férjem havi fizetéséből utóbb már csak két tojást kaptam a piacon. Éhezünk, lefogytunk. Sokaknak ebben az időben fillér nagyságú, liláspiros, eleven sebek éktelenítették el a lábaszárát. Azt mondták, a vitaminhiány miatt.

Bejött a forint, a jó pénz, örült az ember lelke. Vehet már a gyermeknek tejet, cukrot, kiflit.

1946. szeptember 7. Bélistázták a férjemet. Épphogy megfizeltük a jó pénz örömeit. Reggel bement, délben hazajött egy papírral.

"Létszámfelettinek nyilvánítom" - szólt az ukász - egy fillér végkielégítés nélkül. És ez azt is jelentette, hogy nem kapok szülési segélyt se a hamarosan várható második gyermekem után. Kelengyéről szó sem volt még akkor.

És jött a tél, tűzrevalónk egy szem se volt, bár másnak se igen, mert a nép az utcáról vagdosta ki ebben az időben a fákat.

A férjem nem vágta. Inkább összevágta a székeket meg a gyúródeszkát. Már féltem, hogy a teknő is arra a sorsra jut. Ő megúsza. Hoztam a szomszédból fizikórót két pengőért, de csak a főzésre használtuk, meg a picinek a fürdővizét megmelegíteni. Az fizik csak ellángol, nincs parazsa. Olyan hideg volt a szoba, hogy mikor kivettem a teknőből a kislányt, gőzölt a csepp teste. Tavaszig csak akkor láttunk ki az utcára, ha gyengébb volt kicsit az idő és kiolvadt valamennyire az ablak. /Már ahol volt üveg és nem rossz zsák pótolta, vagy papundekli./

Munka nem volt semmi.

A Ligában tejport osztogattak néha az Unra csomagokból. Egyszer én is kaptam a gyerekeknek egy félkilónyt. S ugyanakkor a főorvos asszony titokban a zsembembe dugott húsz forintot, mert a védőnő megsúgta neki, hogy bélistázták az uramat télvíz előtt.

Ez volt, ez a húsz forint az egyedüli segítség, mit a két csepp gyermekemre

való tekintettel kaptam. Ennek is örültem. Vettem tejet, zsírt, cukrot belőle, és gyúrtam egy csomó lebbencstésztát, mert az szapora és sokáig eláll.

Tavasza felé került egy kis kertásás az uramnak, és hallottuk, hogy volt egy kis kubikmunka. Elment a férjem is jelentkezni, de nem vették fel. Újra hallottuk, hogy vettek fel embereket, de őt most sem vették fel. Ásnivaló már nem volt, elveteményeztek, nem volt semmi a háznál, a férjem tudta nélkül elmentem az illetékes helyre. Kérem az "illetékes" elvtársat, mikor lesz újra munka?

- Nem lesz több mostanában - jött a közömbös válasz.

- De mikor volt - mondtam kétségbeesve -, az én uramat akkor sem vették fel!

- Tudja mit? - emelte fel a mutatóujját az íróasztal mögött ülő férfi. - A maga urának utoljára sem adok munkát.

- És miért nem ad? - nyögtem ki megbicsakló hangon.

- Mert bélistás.

- Bélistás? Mér tették azzá? - jött ki a könnyű a szememből. És ha az, haljon éhen a családja, a pici gyerekei? És kicsoda maga? Az Atyaúristen, hogy így mer beszélni? Ez embertelenség!

Sírók kifakadásomra nem jött válasz, se ez illetékestől, sem máshonnan. Éhezünk tovább, majd elment a férjem az ország túlsó felére a bányába, Dorogra, Ebszönybe dolgozni. Ott felvették. Ott nem volt baj, hogy bélistás.

Magam maradtam a két kicsivel. Mikor elment a férjem, egy fillér nélkül ment el. Az útiköltségre a szomszédból kértem pénzt. Egy kis kenyeret, mi a jegyére járt, és egy kis kukoricakásával tudtam őt útra engedni.

Primitív körülmények között dolgoztak még akkor a bányában. Szálláshely nem volt nekik rendes. Valami hideg hodályban aludtak, egy pokróc volt a takarójuk, és maguk főztek vacsorát. A férjem sosem panaszkodott. Nem volt panaszkodós fajta. Erős, kemény, bivalyerős volt a munkában, de mire eljött a tél, ha hazajött, háromhetenként, csupa nátha, csupa láz, csupa köhögés volt.

Ki gondolt már itt miközülünk a továbbtanulásra, a gyermekkori csodavárásra? Én is: hogy tejfogú, mézhajú, bogárszemű apróságokat fogok tanítani? Talán - mikor letettük a napi gondokat, az elalvás előtti félig éber, félig már az álomország határán járva - felsejtett szívémben a szebb, a jobb jövő képe, a többrejutás, a gyarapodás, a tanulás ösztöne, de az álom pillámra ragadt szárnyain semmi vé foszlott. Ha nem, akkor még mi küldtük: - Menj. Nem érlek utól.

Igen. Lekéstünk. Lemaradtunk.

Eddigre az én korombeli lányok lecsaladosodtunk, a fiúk családot alapítottak. Első volt a fészek, a kenyér, a gyerekek. Megfáradtunk, közben túljutottunk azon a koron, hogy pótoljuk azt, amiből kimaradtunk.

Így maradt ki ez a generáció a táncból, a szórakozásból is. 1942-44-ben, mikor nekünk bálba kellett volna járnunk, jegyrendszer volt, elsőítetés volt és bombázás. Minden családnak volt egy hősihalottja vagy eltűnt hozzátartozója.

Aztán, még 45-ben írták a szüleim, hogy földosztás volt Karcagon, ők is kaptak földet. Még az öcsém részére is fratott apám.

Én nem voltam szemtanúja a földosztásnak, de azt hiszem, felemelő pillanat lehetett az első kapavágás, az első saját földjén való szántás-vetés annak a nincstelen prolinak, aki eddig örökké csak a más kutyája, a más cselédje volt. Hallottam azoktól, akik köztük voltak, hogy ló és eke híján kapával, ásóval estek ne-

ki a földnek. A gyerekek az apjuk, az anyjuk sarkában ismerkedtek a kapával, ásóval, az anyaföld megművelésével, birtokbavételével. Volt aki kapott lovat vagy ökröt, tehenet s szerszámot. Nem sok ló maradt a háború után. Aki nem kapott jószágot, nem sokáig bírta. Otthagyták a földet. Elmentek Pestre dolgozni. Elment apám is, és a testvérem is. Hányták a romokat, hordták a téglát. Ez volt az újjáépítés. Remény a jövőben, hogy a kukoricakása s a jegyrendszer nem tart örökké.

Aki még nem családoso dott le eddigre, most már mehetett tanulni. Hívták az iskolák, a kollégiumok a fiatalokat, és mentek, és ők jártak jól.

És eljött a beszo lgáltatás, a Rákosi-rendszer. A "bálvány" képeivel tele voltak az iskolák, a hivatalok, a kirakatok. Csoda, hogy le nem szakadt alattuk a fal. A tikkadt aratókat kultúrso port szórakoztatta délidőben.

Egyes embereknek jobbra fordult a soruk, a másik ugyanúgy senyvedt, mint azelőtt. Lélektanilag tán még jobban, mert a felszabadulástól már remélt, várt valamit. Hogy valaki megfogja a kezét és azt mondja: Gyere! Te se maradj le a többi től, akik esetleg erősebb szárnyakkal indultak.

Nem. Hagyták magára.

Nem sokat kerestek még ekkor a bányában; mi, mivel a háború alatt ki is bombáztak bennünket, a semmiből indultunk. A bélistázás utáni télen még a ruha is lement rólunk. Ha kimostam a gyerekekről a kis rongyukat, ott száríttgattam a kályha felett. Őket meg bedugtam addig pucéran az ágyba. De legnagyobb gondunk a lakás volt.

Ugyanis az volt ezekben az években a törvény, hogy akinek "felesleges" szobája, háza vagy nem használt alsólakása volt, a tanács rendelkezett felőle. Ő utalta ki az igénylők részére. Függetlenül a tulajdonos akaratától.

És törvény volt reá, hogy a lakót nem lehet kitenni.

Nem tudom, hogy ezt a törvényt a lakók érdekében hozták-e, de tény, hogy visszájára sült el. Ezért nem lehetett aztán szabadon lakást kapni az Istennek sem, még hosszú-hosszú évekig sem. Ezért nem adta ki önként, a maga akaratából a tulajdonos a lakást, mert tudta, hogy nem teheti ki többé onnan a lakót. Akkor sem, ha közben neki szüksége lenne arra a helyiségre. Akkor sem, ha valami problémája, kellemetlensége lenne neki a lakóval.

A felszabadulás előtt, mivel volt felmondás, lehetett lakást kapni. Az én szüleim örökké hurcolkodtak, költözködtek, mert legtöbbször úgy kaptak lakást, hogy tavasztól őszig, míg a tulajdonos kinn tartózkodik a tanyán; vagy sok volt a lakbér, vagy a háziak sokallták a mi virgoncságunkat, elevenségünket. Ilyenkor szedtük a "betyárbútort" és mentünk. Mindig kaptunk lakást s nem is maradtunk tovább ott, ahol felmondtak vagy lejárt a határidő. Resteltük volna.

Elkezdttem betegeskedni, és megpróbáltam azt is ebben az időben, hogy - valaki tanácsára - kihívtattam a városi mé mő kö t, nézze meg, lehet-e ebben a lakásban élni?

Ki is jött a mé mő k, ez már az ötvenes években volt, és kaptam tőle egy papírt, hogy a lakás életveszélyes, és mégsem adott a lakáshivatal még egy kamrát sem. Ötödik éve laktunk ilyen körülmények között, de nemcsak a lakás rossz állapota bántott, hanem nem bírtam már a háziasszony gyűlölködését, hogy nem tudunk elmenni. A gyerekeimet télen-nyáron bezárva tartottam miatta, mert nem tűrte őket a fiatal háziasszony.

Mondtam a lakáshivatalban, nem kell nekem palota, csak egy lyukat adjanak, hogy el tudjak innen menni. Nem adtak.

Serfőző Simon

Feljegyzések

Nem a földet, jószágot, az ekét, ekekapát,
e földművelő szerszámokat, s a többbit,
amit elvettek tőlünk, amivel országot, népet
megkárosítottak, s mind, ami falun,
városon ebek harmincadjára került, nem azt,
s nem a múltat kívánjuk vissza.
Csak a lelkierőnket, az elvesztett emlékezetünket,
öntudatunkat, jogot az önállósághoz,
szóhoz, csak a méltóságunkat adják vissza.

Elsötétült arcom

Még ficánkos kedvű,
nevetős szájú lennék én,
kurjantós örömű,
amilyen voltam.

Röptetném tekintetem,
mint a madarat.
S nemcsak a magamat,
az utcákat is megfuttatnám,
a járdákat.

Ma is a fák legtetetejéig
fölvidítana még
a játszódozó jókedv,
ha nem állítaná hajamat magasba
annyi elvadult gond, sérelem,
nem ingatnának meg falakkal
megrázkódtatások,
amiktől elromosodok.

S amiktől a szó megkeseredik.
S a tettek ellenem lépnek föl,
terelnek a hátrányok alja felé
az útból, lehetőségektől,
hogy a lélek rögökkel,

kövekkel megtörjön.

Hiába lenne jobb
lepaktálni taktikákkal,
viccelgetni lakájhősökkel,
fotelvitézekkel,
ügyeskedni praktikákkal.

Eltévelygő léptemet sántító
cipőm is visszafordítaná.
S a hallgatást sem vállalom,
e hazaárulást.
Nem nézem el, felnőttiségünket
miként kiskorúsítják,
tartják járókában e tudatában
visszamarasztott népet,
s dedósodik el az ország.

Félreállással nem fedezem
nyugalommal, dagványosító
álmoszággal elárasztását
ez alacsonyfekvésű időnk,
s szabadjára engedett
garázdálkodást sorsunkkal,
s elterelt-tájolt utakkal
félrevezetésünket.

Nem leszek tettestárs a bűnben,
amely bajainkat eltussolva,
le is hazudva,
dögszagú lejtőkre juttat,
s elsötétíti derült idejű arcom,
atlanti inváziós felhők
a napvilágot.

Dorkovics Ágnes

Eszter könyve

/mottó: "... én pedig nem hivattam,
hogy a királyhoz bemenjek..."/

Ha gondolja, tegezõdhetnénk. Mán a múltkor is mondani akartam. Az a három év, istenem...

Hogy a szülõim hunnan valók? Én mán nem is tudom. Soha sem is tudtam, én is csak onnat emlékszem, hogy oskolába kezdtünk járni. Kinn éltünk ott az izén. Ki akartam mondani ... Apavára mellett. Öten vótunk testvérek. Aztán úgy pakoltunk át ide a Május 1. központba. Nem is a központba, csak ide a Bócsai oskolába. Apám akkor lóápoló vót, takarmányos, lóval foglalkozott. Anyám is ugyanúgy dógozott benn a téeszbe. Nehezen ment az élet mán akkor is. Na meg még az apámnak az anyja is velünk vót. Nagyanyám mindig sütötte a kenyeret. Kemencébe. Ű dagasztotta. Minden héten süttõt öt kenyeret. Négy nagyot meg egy cipót. Az elég vót egész hétre. Meg akkor ammeg kenyér vót, nem úgy, mint most... Ruházkodás? Nem annyira mondhatnám, hogy ruházkodtunk. Apám olyan vót, hogy nem. Ruhát azt nem! Mer inkább elitta... Anyám néha tudott eldugni egy kis pénzt, vagy mit tudom én, hogy csinálta. Ment a ruha egyik gyerekrõl a másikra. A táska ugyanúgy. Vigyázni kellettett rá, hogy továbbmehessen.

Hogy nagyobbak lettünk, hát mentünk dógozni. A két nagyobb lyány; a bátyám, aki meghótt; meg még egy lyány. Ezek vótak a testvéreim. A végin négy lyány maradt. Egy most Dorogon él, a többi itt. Teca a legõregebb. Öt gyereke van. Biztos õsmered, mind kollégista vót. Bözsi meg Annus kisegítõ oskolás vót, meg Béci is. Bözsi most tanul nõi szabónak, anyáméknál van. Annus is anyáméknál van most, mer az ura meghótt.

A férjemet a munkahelyen õsmertem meg. Ott õsmertem meg a mostani emberemet, Imrét is. Csak nekem nem Imre kellettett annak idejin, hanem István. Akkor aztán teljesen, egésziben különlettünk anyáméktúl. Kimentünk a tanyára. A téeszcsé adta a lakást, mer akkor mind a ketten téesztagok vótunk a Békébe. Még akkor Béke vót. Aztán úgy született meg a fiam, a lyányom. Mán akkor is külön vótam egy időre Istvántúl, mikor a fiamat vártam. Annyira féltékeny vót, amiatt oszt ivott mindig, feszt! Én tartottam a családot. Amikor aztán hazapakoltam, apám bánta, hogy korábban megvette a kertet. Akkor még nem vótunk elválva, így lett a kert fele az István nevre.

Apám? Ládd-e, emlékszem én azért sok mindenre! Ha késõn jöttünk haza a kollégiumból - mer én is vótam kollégista -, vót szorulás! Hetedik osztályos vótam, féléves, amikor otthagytuk a kollégiumot. Úgy jártunk be biciglivel. Ha ha-

zaértünk, menni kellett dologra. Vót kecske: kecskét legeltettünk; malac: malacot legeltettünk. Este lehetett vóna tanulni, de akkor az öreg részegen hazajött, ott hóbörgött, hát próbáljál tanulni! Lámpánál, mer akkor még izé, villany se vót. Halod, az a csuda, hogy a nyóc osztályt elvégeztük! Vagyishát: a nővéremnek, a legnagyobbknak nincs is meg a nyóc. Őnéki hat van.

Szakmát akartam tanulni. Nem vettek fel. Akkor elmentem a Berekbe, a keresztesbe. Akkor még vót olyan is. Ott dógoztam egy hónapot, de a próbaidőmet se tőttem le. Jobban mondva nem hosszabbították meg. Jóba akart lenni vélem a főnök, én meg nem álltam kötélnek. Hát így... Őtán mentem be a Békébe. Ott kaptunk tanyát - így akartam mondani -, ahogy anyámék különlettek. A bátyám lépett be mint tag, oszt úgy kaptuk. Anyám ment a Berekbe a konyhára dógozni, mi meg a téeszbe dógoztunk. De Imre gyerekeivel mán nem onnat mentem gyesre, hanem a Füszertről. István gyerekeivel vótam a Békétől gyesen. Hogy az uramtól különlettem, lerokkantam. Idegileg teljesen tönkrementem akkorra. Akkor vótam öt évig csősz a kerbe. Ott magamho vettem a legidősebb nővérem gyerekeit is. Különben elvitték vóna űket állami gondozásba. Ez alatt az öt év alatt végig Mohaiho jártam innekióra. Őtán mentem a Füszerthe.

Nálam nem avvót, mint apámnál. Meséltem neked: enivaló, minden el vót tülünk zárva, mikor apámék még együtt vótak. Mikor enni lehetett, akkor is csak úgy kaptunk, kézbul. Jaj, csináltunk mink olyat, hogy, tudod, a bődönfedőt olyan szög fogja egyik ódalt, hiába vót lelakatolva! Kiszedtük a szöget. Csak azt látta az öreg: mán tűnik a tepertő! Ó, de káromkodott! Aztán jól elvert... Kicsattant a lábom szára. Tudod, meséltem. Oszt menni kellett a kútra. Onnat hoztuk a vizet, ahun most van az izé. A külső Kátisz. Meleg vót, de mackót vettem fel, hogy ne lássék. Mán akkor pedig dógoztam. De a pénzt haza kellett adni szálíg! A végén apámnál kötött ki...

Szórakozás? Sehun. Még a nagyobbak se, nemhogy én. Először akkor vótam el, mikor anyámék különlettek. Akkor apám sokat marasztalt. Hogy majd főzök, mosok, takarítok reája. Mondok: Én?! Olyan isten nincs! Én nem kérek tovább abból az életből! Mán amin mink keresztülestünk annak idejin. Hát bátyám is annak lett sokszor az áldozatja. Úgy elverte apám, hogy ott lett rosszul a tanya háta meggett. Minékünk még játszani se lehetett kimenni, mint ahogy a többi gyerekik csúszkáltak a jégen, vagy mit tudom én. Pedig előttünk az árok teli vót mindig vízzel, télen csudára jeges lett! Egyszer az öreg aludt, mi legalábbis azt hittük. De még az árokho se értünk, mán ott állt a kapuba a karikással. Oszt rázendített, mondta a magáét. Akkor mán tudtuk, hogy ebből is verés lesz... Jámi jártunk hozzá későbbet is. Mészeln, ezt, azt. Mer hogy különlettek, ű a tanyán maradt. Egy éve halt meg. Anyám még megvan. Most vót itt máma...

Vóna itt mit mesélni! Meg leírni! Ha úgy ráérne az ember. Hát... Lehet, hogy hallottad is te aztat, mikor a Dérinéből lelöktek valakit. Hetvenkettőbe. Bál vót akkor. A véce ablakán lökték ki a testvéremet, az emeletről. Hogy ki vót, az oszt nem derült ki. Akkor mütötte a Mikola a bátyámat kétszer koponyával. Aztán mégegy-

szer. Akkor megmaradt. De koponyaalapvédőt kapott. Avval elvót, de valahogy nem a régi vót mán. Ótán a Berekbe vót az a suszter, Csiba. Akkor mán a bátyám nagyon itatta magát. Na oszt odajártak éjszakánként Csibáho, kártyázni, inni, mit tudom én. Egy éjszaka leütötték Csibát, de úgy ám, hogy meg is hótt. Befogták a bátyámat. Nem emlékezett az semmire, mer részeg vót, csak reggel kereste az öregget. Hát befogták. Négy évet kapott itthon. Úgy lebbezünk fel. Szolnokon kapott három évet. Úgy került le Algyónagyfára. De nem vót benn egy hónapig. Mán akkor halott vót majd két hete, amikor megjött a távirat, hogy odavan. Úgy hozattuk haza. Huszonegy éves vót... Befogtak egy másikat, az is meghótt. Az öreg Csibáné akkor mondta meg mán, hogy eddig azért nem mert szólni, mer a Virág, aki haragossa vót a férjinek, útét is megfenyegette. A bátyám akkor hiába mondta, hogy ártatlan, mer a ruha az övé vót. Ahogy részeg vót, hát nem emlékezett rá, hogy a ruháját levetette a Virág. Oszt abba a gumicsizmájába, ruhájába, mindenibe ütötte agyon az öreg Csibát! Úgy adta rá vissza, véresen... Ládd-e, mostmán nincs egy fiú se köztünk...

Az én fiam? Az Istvántúl való? Hogy rosszult el, miből kifolyólag? Csak azért, gondolom én, mer az apja mán kicsinek ütötte-verte. Dacos lett tőle, indulatos. Annak hiába mondtad, hogy ne menjen a sárba!... Aprónak még aranyos, jó gyerek vót. De az apja, ha részegen jött haza, csapta, ahun érte. Mér? Tán ű se tudta. Pedighát a férjem családjába is tizenkét gyerek vót. Ebből tizenegy megvan mái napig. Mer az az asszony, az anyja olyan vót: nem szórta szét a családját, ügyelt rájuk, egybefogta. Az apósom is békén vót. De István hazajött részegen, oszt rákezde: Ez vót nálad, az vót nálad! Vót nálam a nehézség! De mondhattam!... A legnagyobb lányomról, akkor hordtam éppen, aszonta: az nem az övé, azt nem ű csinálta. Emmán sok vót, rávágta az ajtót. Egy idő után újra egybekerültünk. No hátha! De megverte az isten, eltört a lába. Nem vót jó semmi dologra. Akkorra a lánnyal túl is vótam mán az időn, de én adtam a malacoknak enni, minden. Akkor sem ivott. De ahogy megkapta a járógipszet, csak csinálta: ült a biciglire, ment a Berekbe inni. Gipszestűl. Jött vissza részegen, hozta a láda söröket, esett lefele a kerékpárról, az üvegek meg rípiyára. Így ment...

A fiam is. Ivott ammán iskolás korába! Most hajnalba megy, éjszaka jön haza, részegen. Egy fillért se látok tőle, de követel: Add elé a kenyeret, mert belédvágom a nagykést! Aszongya tennap: Anyu, adj egy cigarettát! Igen - mondok -, most az anyád vagyok?! Hát amikor az udvaron a fődre rugdostál, kid vótam?! De hajtja ez a kicsiket is! Meg ragad a kezihe minden. Megmondta Imre is: addig pénzt haza nem ad, amíg ez itt van. A kicsiket, a sajátjait ellátja, hoz nekik ennivalót, de pénzt nem hagy itthon. Én aszondom, igaza van. Most amit én kapok, meg amit a lányom, abból élünk. Imre meg ellátja a három kicsit. Az is valami, dehát ruhára így se nagyon tellik...

Hogy a fiam szipózna vagy mi? He, én ezt itthon nem veszem észre. De lehet, hogy valaminek lenni kell benne, mikor úgy feljön néki, oszt mondja a magátét! Mikor aztán mindennek lehord! Valaminek lenni kell benne! Mer valami okának lenni kell, hogy egy-két napig embermódra viselkedik, egy hétig, két hétig meg

hőzöng itt összevissza. Késő éjszaka jár haza, itthon alszik, de minek. Há mán így jár bennem az ideg! Ténnap éjszaka se bírtam aludni. Mondták a szomszédok is: Csuda, te, hogy még élsz! Félek, hogy egy éjszaka képes lesz agyonütni! Mán mikor jön hazafele, jár bennem az ideg. Ha most is jönne, mán így remegnék! A kávét ha akkor önteném ki néked, mellé menne fele, ha látnám, hogy jön...

Így vagyok meg, mikor nincsen itthon. Olyankor végzem a munkámat, oszt el van intézve. De tudja ű is, hogy mi van, mer látja, hogy ideges vagyok... Az éjszaka a legrosszabb, mikor jön hazafele... Most annyibúl, hogy Imre itt van nekem, nyugodtabban alszom. De mostmán második hete odavan vidéken. Mán odáig mentem, hogy el akartam vitetni a fiamat! De aszonta, ha hazaér, diribdarabokra vág! Te nem rettegnél?!

Tudom én: az a baja a fiamnak, hogy Imre itt él. Ha meg nem lenne itt, ű tudja, mi baja lenne megin. Ippen olyan féltékeny, mint az apja vót, az István. Aszontam neki: nem vagyok én néki se kurvája, se senkije úgy, hogy ha átmegyek a szomszédba, megkérde: Hun vótál?! Hát ez úgy néz ki, féltékeny, mit tudom én, mire! Szögedi aszonta: Ide figyelj! Ahho neked semmi közöd, hogy anyád kivel él. Majd akit elveszel, annak dirigálhatsz! Ebbúl a szempontbúl becsülöm, hogy eztet megmondta. De amúgy mindenbe néki adott igazat. De mér, mondjad? A lyányom az rendes. A kórházba is jött hozzám látogatni, mikor öcsivel benn feküdtem. A fiam egyszer se. De e mindig telefonált a kollégiumbúl is, meg vót, mikor ki is szökött hozzám.

Az aprók hogy jöttek? Hát... Tavaly is kifrt Karsai június húszra. Mondtam néki, hogy nem hiszem el. De ű az utolsó vizsgálaton is csak aszonta: Két hét múlva találkozunk. Akkor este megszületem... A legkisebbel, Pircsivel is avvót. Mondtam, hogy szilveszterre meg kék szülni. Mindnek elment a fejevize, ennek nem. Benn vót egy mit tudom én milyen orvos. Na, az megrepesztette a burkot, oszt öt percre a lyány megvót.

Éva lyányomat meg ipp a kertben szültem meg! Véle még aznap délelőtt be is vásároltam. Kettőkor fölöttem Imrét: Menjünk, mert elment a fejevize! A kertbe még félig se értünk, aszonta: Tán elment az eszed, itt akarsz lefeküdni?! Mondok: Itt! Értsd meg, hogy nem bírok továbbmenni! Levette a pulóverjit, lefeküdtem, abba a pillanatba kinn vót az Éva lyány feje! Másik percben mán kinn vót az egész lyány. Mire jöttek a mentősök, a kődökzsinórt kellett vágni csak. Ótán bevittek. Úgy tett Mónár: Hát, gondolhattam vóna, hogy maga kórházon kívül szül! Szül még? Tavaly is aszonta, hogy mán nem szül! Nem hiszek én mán magának, Maga úgyis azt csinál, amit akar.

Biztos! Amikor ezt hordtam e, a Pircsit, aszonta az orvos, be kell feküdnöm. Hogy képzeld maga olyat?! Itt a papír, hogy saját felelősségire marad kinn. Írja alá! Aláírom! Alá én! Otthon van még nekem két kicsi! Hova tegyem? Hát a nagymamáho. Jó, a nagymama majd mind a tizenkét unokáját összeszedi. Oszt majd bírja is, gondolja?

Öcsit meg szárazon szültem. Elment mán péntek hajnalba a fejevize. Ahogy bevitt a mentő, négy ujjnyira nyitva vótam. A varratokat ki akarta Herskó szedni. Aszongya Zsuzsa madám: Itt mán, doktor úr, ne keresgéljen, itt a feje! Oszt még a Fűszértig ráadásul gyalog jöttem! Végig nem vót fájásom semmi! Imre megvárta a fiát. Zsuzsa madám meg: Na, még ilyen szülést se vezettem le! Negyven perc alatt! Mondták a többiek: De jó neked! Nem szúr a varratod? Nem szúrt nekem egyikkel sem! Nem kényeskedtem. Azok meg e: így ültek a széken! Áá! Ráültem. Csak lestek! Annál rosszabb, ha kényeskedik az ember!

Boldogság?... Ezt nagyon rosszul kérded... Mit mondjak én erre néked? Ha lehet boldog egy-két percig az ember, akkor vótam. De csak olyan vót e, mint állni a kapuba, oszt várni: hátha behíznak. Nohisz! Markomba nőtt vón mán a kilincs...

Iluh István

Törökszentmiklós...

Gépgyár öntőde
Hetven fok meleg
Porköd-délibáb remeg
Az öntőplaccon
A formák felett
Izzanak
A megtelt kokillák
Vörösen mint a nap
Hörbölnek a folyékony vasat
Mintha csak
Szomjukat oltva innák
Vagy mintha a vacak
Vegyespálinkát
Nyelnék a feneketlen gyomrú
Alkoholisták
Megtelnek s kiürülnek
Az öblös tégelyek
S megfeszülnek
Az izzadság-gyöngyös izmok
A szikra pattog
S ha löttyen robban
A fekete-homok gőzölög
A tenyér ha fényes
Az öntő beleköp
Szekrényt bont aki rámol
Az izzó kokillák között
A munkás is lángol
A fekete homok egyszerre izzik
S gőzölög
Az arc egyforma mind-mind

Erdész Ádám

Túlélők

Az elmúlt néhány hónapban több Csalog Zsolt-könyv jelent meg gyors egymásutánban. Nem a jeles szociográfus-író alkotókedve növekedett meg hirtelenjében, csupán a magát "felvilágosultnak" tartó kultúrpolitika korifeusai által összeállított tilalmi lista vesztette érvényét. Így a korábban csak szamizdatban vagy külföldi magyar nyelvű kiadványokban olvasható Csalog-írások teljes terjedelmükben megjelenhettek itthon, hivatalos kiadónál is. A frissen kiadott kötetek közül kettőben a túlélők szólnak meg, olyan emberek, akiknek egy-két százaléknyi esélyük volt arra, hogy túléljék a szocializmus diadalmas évtizedeit. A Maecenas által gondozott M. Lajos, 42 éves című kétnyelvű interjúkötetben a Gulag-szigetvilág egyik magyar rabja számol be a Szovjetunióbéli lágerekben szerzett tapasztalatairól, az Európa Kiadó és a Hungarian Human Rights Foundation által megjelentetett könyvben - Börtön volt a hazám - pedig Hosszú István beszéli el tíz éves egyszemélyes erdélyi szabadságharcát.

Sok hasonló tartalmú és látszólag hasonló módon összeállított könyv lát napvilágot mostanában. Első pillantásra egyszerűnek tűnik a módszer: végy egy magnot, faggasd meg kissé a környezetedben élő idősebb embereket - harmadik, legkésőbb ötödik kísérletre már találsz beszélgetőpartnert, aki olyan történeteket fog elmondani az elmúlt évtizedekről, amelyeket csak dokumentarista módszerekkel lehet visszaadni. A primer irodalmi feldolgozás ugyanis nem lenne hiteles, mert az elmondottak tartalmilag inkább horror könyvbe illenek, s a korabeli "szerkesztők" jóvoltából olyan fordulatok követik egymást, amelyek még egy kalandregényben is hihetetlenek lennének. Fogynak is az imígyen megtermelt kiadványok szép számban, köztük az olyanok is, amelyeknek összeállítói még annyi fáradságot sem vettek, hogy a visszaemlékezők által említett dátumokat ellenőrizzék. Ám Csalog könyvei és a Gulag-irodalom, valamint az erdélyi-interjúk dömpingcikkei közötti különbséget az is hamar felfedezi, aki nem olvasta a Parasztrehányt vagy A tengert akartam látni munkásportréit. A különbség szembeszökő. Csalog nem eseményeket jegyez le, hanem megmutatja az egyszeri történések mögötti bonyolult összefüggésrendszert. Az adott témánál maradva: megmutatja, hogyan és miért lett a szembenállók egyikéből rab, a másiból pedig foglár. Megmutatja a rab és az ugyancsak bezárt foglár lélektanát, a körülvevő ellenséges vagy éppen félelemtől remegő társadalom reflexeit. Rekonstruálja azokat az egyéni és társadalompszichológiai mechanizmusokat, amelyekkel egy-egy személy, illetve csoport feldolgozza a normálistól messze eltérő eseményeket. A Csalog Zsolt által megcélzott egészet egyetlen interjúalany szövege sem tudja visszaadni. Éppen ezért a szociográfus által gyűjtött nyersanyagot az író aprólékos szerkesztéssel, vágással, átirással újraalkotja. A Parasztrehányról szólva írta Csalog: "Elkerülendő a félreértéseket, hangsúlyozom, hogy a könyv megjelent szövege úgyszólván sehol sem - csak ritkán, egy-egy rövid részletben, maximum pár mondatnyi távon - azonos

Eszter néni elmondott szövegével." Az alig látszó írói munka emelte annak idején a Mohácsi Bálintné által elmondottakat szociográfiai dokumentumból koherens irodalmi szöveggé. A szerkezetet adó és hiteles nyelvet teremtő írói teljesítmény emeli ki a most ismertetett két könyvet is az emlékező interjúk és oral history-kötetek sorából.

Ezúttal - tudomásom szerint először - alkalom nyílik arra is, hogy a dokumentumportrék szövegét összevegyük az írói nyersanyaggal. Hosszú István másnak is elmondta élettörténetét. A Zsil-völgyi bányászsztrájkáról beszámoló terjedelmes interjút Kasza László szövegűhen közölte a párizsi Irodalmi Ujság 1987. évi 1. számában. Bár a két szöveg tartalmilag azonos, az olvasó számára mégis egészen mást adnak. Az Irodalmi Ujságban megjelent - saját műfájában figyelemre méltó - interjú készítője nem akart mást, mint a nevezetes, de alig ismert munkás-megmozdulás eseményeit megismertetni. A szöveg helyenként kimondottan nehezen érhető, a riporter a félreértések elkerülése végett időről-időre összefoglalja az elmondottakat. A Csalog Zsolt által formába öntött változat az események menetének követésén túl bemutatja, hogyan gyűlt a mélyben a hirtelen kirobbant sztrájk gyúanyaga; láthatóvá teszi, hogy a hamis ígéretekkel leszerelt megmozdulásban benne rejtett az éhséglázadások pusztító ereje. Megmutatja, hogy egyik pillanatról a másikra hogyan támadtak a kitörő indulatokat megfékezni tudó munkásvezérek. Megmutatja miképpen reagáltak a hatalom képviselői, a páni félelemtől remegő kis smasszerektől kezdve a tömegharag erejét először megtapasztaló diktátorig. Egyszerűen láthatjuk az egészet, az embertelen struktúra működését, a fő- és mellékszereplőket együtt és külön-külön. Épp e módszernek köszönhető, hogy a figyelmes olvasó saját világának rendezőelveire ismerhet rá, mert az adott uralmi rendszer ugyanazon elvek szerint működik a Gulag lágereiben, a Securitate által felügyelt bányában, mint a hétköznapi, "enyhített" változatban - ám a hétköznapiútól eltérő körülmények között - Szolzszenyicin szavaival - minden láthatóbbá válik.

M. Lajos pokoljárása a háború idején kezdődött el. 1942-ben vonult be, rendfenntartó alakulatba osztották; rövid harci cselekmény után 1943 áprilisában rádiósként szovjet fogságba esett. A hadifoglyokat ugyan nemzetközi konvenciók védik, ám akkor és ott ezek vajmi keveset számítottak. Különösen azt követően, hogy kiderült, M. Lajos fogságba esése előtt - esküjére gondolva - egy lendületes rugással használhatatlanná tette egysége rádióját. Hadifoglyéletét azonnal priusszal kezdte. Először társaival együtt munkára vitték, majd azzal a váddal, hogy lelőtt hetvenöt partizánt, halálra ítélték. Ő ugyan egyetlen partizánt sem lőtt le, de bevallotta mind a hetvenötöt. Már-már szenvtelen távolságtartással mondja el, hogyan történt a vallomástétel: "Itt a fejemen van egy vágás, a jobb vállamon leszakították a húst, meg a bal vállamat is átütötték egy szöggel, most is látszik - no, szóval addig-addig, hogy el köllött vállalni." Az ítéletet utóbb húsz év kényszermunkára változtatták. Közben M. Lajos kilencvenkilenc napot siralomházban - halálkamra - töltött; mindennap éjfélkor vitték el az éppen soron lévőket. "... de rossz is vót kilencvenkilencszer kívánni az éjfelet!" - kommentál ezúttal is szűkszavúan. A kegyelmi határozat ismertetése előtt megrendezték a kivégzését. A rabot kísérő, "ítéletet végrehajtó" őrmester egyetlen gesztussal sem árulta el, hogy

"szimulált" kivégzés lesz, hogy a tarkóhoz szorított pisztoly üresen fog csattanni. Először a korántsem egyedi eset esztelen kegyetlensége döbbsenti meg az olvasót, majd a folytatás. A kivégzési színjátékot előírászerűen végrehajtó őrmester felállítja áldozatát, és mentegetődni kezd: "űneki muszáj vót ezt így csinálnia velem." Ezt követően a zsebébe nyúl és megosztja dohányját a sokkhatás alól még fel sem ocsúdott emberrel; s M. Lajos tőle kapja az első, majdani hazamenetellel biztató vígasztalást: "Bozse moj, bozse moj - aszondja -, hát így van ez... Ne törődjél vele - aszondja -, nem nagy dolog!... Meg ne félj, mész maj még haza is!" A paradigma-értékű jelenet elemzésénél talán többet mond, ha az összefüggéseket nemigen kutató M. Lajos tizenhárom év alatt szerzett tapasztalatainak egyik tömör summázatát idézzük: "Az oroszokra nem lehet haragudni, mer nem mondhatom, hogy nem jólelkű nép..."

A fél zsebnyi mahorkával indult el a "Ju 340" hosszú útjára. Rövid idő alatt megjárta Krasnojarszkot, Szahalint, Norilszket, majd eljutott a végállomásra, az emberlakta világ peremére, Novoje Zemljára. Tizenegy évet töltött az Északi Tenger lágerszigetén, a különféle érceket kitermelő és feldolgozó sok tízezernyi rab egyikeként. Kovácsként, majd villanyszerelőként dolgozott. Minden bizonnyal a fedett helyen végzett átlagosnál könnyebb munkának és a mestersége révén szerzett kedvezményeknek köszönhetette, hogy megérte Sztálin halálát. Részese volt az 1953 májusában kitört lágerlázadásnak, mikor is a táborok rabjai a civilek rokonszenvétől kísérve három hónapra átvették a hatalmat a szigeten. A Novoje Zemljára szállított nagyszámú katonaság júliusban verte le a fegyveres kényszer munkásokat. Az elkeseredett ellenállást és a megtorlást jellemzi, hogy M. Lajos lágerének 16 ezer lakójából 360 maradt életben. De a 360 között lévő magyaroknak már elérhető közelségben volt a szabadulás, akik megérték 1955 októberét, hazatérhettek.

Hányszor álmódozhattak erről a pillanatról, hányszor meríthettek erőt a kicsi reményből, hogy egyszer még átléphetik Magyarország határát. Bizonyára mindegyikük ezerszer elképzelte és kiszínezte a szabadító pillanatot. Viszont olyan fogadtatásra, amilyenben részesültek, valószínű, egyikük sem gondolt. Amikor a hazai földre lépve a Himnuszt kezdték énekelni, fegyveres ÁVH-sok rohantak rájuk "abbahagyni, piszkos fasiszták" ordítással.

A hazatérés még nem jelentette a szabadulást. M. Lajost a jászberényi börtönbe vitték, hogy leülje a hátralévő hét évet. Eddig bírta türelemmel és lelkierővel, a megérkezés, a szabadulás reményének felcsillanása után úgy érezte, ezt a hét évet már nem bírja ki; a megőrülés határára jutott. Egyetlen gondolat járt a fejében: kijutni mindenáron. Amikor játszani kezdte az őrltet, már nem is nagyon kellett alakoskodnia. 1956 áprilisában végre kinyílt M. Lajos cellájának ajtaja. Törölték holttányilvánítását, feleségül vette menyasszonyát, aki még ekkor is várta. Amikor Csalog Zsolttal találkozott a hatvanas években, túl volt egy idegösszeroppanáson, könnyebb munkákat végzett igen kicsi fizetésért, s negyvenkét évesen te-le volt a zsebe gyógyszerekkel. De a napi gondok elsorolása után hozzátette: "Sem mire se panaszkodok. Mer legalább itthon vagyok..."

M. Lajos memóriája a részleteket nem őrizte meg, vagy ha megőrizte is, nem tartotta elmondásra méltónak azokat. A korábbi állapotokhoz képest változást ho-

zó események füzérét sorolta el az interjúban. Az okokat, az összefüggéseket sem akkor, sem később nem kutatta, mindazt, ami történt vele sorscsapásként élte meg. Csalog Zsolt a fülszövegben azt írja a dokumentumportré szereplőjéről, hogy katonaként elment a Donig, fogolyként elment az emberlakta világ legszéléig, majd megtette ugyanezt az utat visszafelé, csak közben eltévedt a történelemben. Eltévedt ugyan, de valószínű, ennek köszönheti az életét. Hetven hadifogoly bajtársa közül a három életben maradt, kényszermunkára ítélt között volt, túlélte az 53-as lázadást, mikor is száz rabból kilencvenhét-kilencvennyolc elpusztult. Életét köszönheti a véletlennek, a könnyebb munkához segítő mesterségének, a sok gond és baj között edződött parasztiparos találékonyságának, de legelsősorban annak, hogy sohasem az utat fürkészte, hanem mindig csak a következő lépésre koncentrált.

Az erdélyi Hosszú Istvánnak sem volt nagyobb esélye a túlélésre. Amikor 1986 júliusában elhagyta Romániát, egy vadidegen felkereste, mert saját szemével akarta látni, hogy él és elengedik. "... képtelen volt elhinni, hogy valóban élek még és szabad lábon vagyok" - idézte fel a látogatás történetét Hosszú. Hihetetlennek tűnt, hogy az, aki az 1977-es Zsil-völgyi sztrájk óta nyílt küzdelmet vívott a párttal, a Miliciával, a Securitateval, elhagyhatja Romániát. Hosszú István - aki M. Lajossal ellentétben - szenvedélyesen kutatta az ok-okozati összefüggéseket, maga is feltette a kérdést: vajon hogyan maradhattam életben? A csodával határos túlélésnek többféle magyarázata is van. Végig óvatos és ügyes volt, időben elugrott a rá vadászó fehér Dacia elől. Átvitt értelemben is időben észrevette a lépten-nyomon felállított halálos csapdákat. Segítették a véletlenek. Ezúttal hibázott a Securitate is, kezdetben alábecsülték a fiatal bányász veszélyességét, ellenállóképességét és elszántságát. Mire a hibát korrigálták volna, a potenciális áldozat már nemcsak Erdélyben, hanem a határokon kívül is ismertté lett. Nem volt többé teljesen szabad préda, eltűntetése túl nagy botrányral fenyegetett. A felsorolt tényezők mindegyikének szerepe lehetett a megmenekülésben.

Az interjú során a beszélő alig ismert tényeket tár fel. A Zsil-völgyi sztrájk lefolyásáról, a megtorlásról Hosszú István adott először hiteles képet. Pontosan, tárgyyszerűen mutatja be a munkások hétköznapijait, a magyar kisebbség helyzetét. A tárgyilagos informálásnál is nagyobb érdeme a könyvnek, hogy a tényeket összefüggéseikbe ágyazva sorjázza elő, a diktatura mai formájának kialakulási folyamatát ismerteti meg az olvasóval. A változás kezdetét a politológusokhoz hasonlóan Hosszú István is a hetvenes évek első felére datálja. Visszatekintve a hatvanas-hetvenes évek fordulója boldog békeidőnek tetszik: akkor még lehetett "csendben, meghúzódva élni". 1972-73 körül már a társadalom minden rétege érzékelte annak a változásnak a jeleit, amely a rendkívülit, az abnormálist általános élethelyzetté és kötelező normává tette. A Zsil völgyének bányászai először csak azt vették észre, hogy a terv teljesítése végett egyre gyakrabban kell vasárnapi is dolgozniuk. Kezdetben önkéntes alapon ment a vasárnapi munka, kis idő múlva a húzódozókat már apróbb-nagyobb hátrányok érték. Majd egyszer csak elvették a pihenőnapot, s a vasárnapi munka megtagadása igazolatlan napot jelentett. Ugyanakkor a munkaidő hat órától nyolc órára nőtt. A páratlanul mostoha körülmények között dolgozó munkásokat megillető kedvezményeket lépésről-lépésre vissza-

vonták. Párhuzamosan romlott az ellátás, hiánycikk lett a cukor, a hús, majd a többi alapvető élelmiszer. Egyidejűleg felduzzadt az erőszakapparátus létszáma, s hatásköre fokozatosan kiterjedt az élet minden területére. Az általános, mindenkit megillető jogok folyamatos visszavonásával párhuzamosan a kollaborációra hajlandók megkapták a maguk egyéni kedvezményét, ugyan a személyre szabott kiváltságok jóval kevesebbet jelentettek, mint a korábban mindenkit megillető jogok. Egyszeriben csak - szinte észrevétlenül - kirajzolódott a minden bajért okolható ellenség képe. Hosszú István szerint a hetvenes évek elején a vegyes lakosságú bányavidéken normális volt az együttélő nemzetiségek viszonya. A magyarság az adott helyzetet elfogadta, sőt megindult a csendes asszimilálódás, amelyet éppen a mesterségesen felszított román nacionalizmus állított meg. Viszont a nacionalista indulatok táplálásával sikerült a kommunista diktatúra elleni indulatok egy részét más irányba terelni.

Hosszú István megfogalmazása szerint: "Az erőszakos románosítás és a hivatalosan szított román sovinizmus a maga módján elég ügyes politika: kiválóan alkalmas rá, hogy képtelenül zavaros viszonyokat teremtsen, kitűnő talajt a legkülönbefélőbb manipulációkhoz. Sok ember, főleg az értelmiség egy része átlát ezen és elutasítja - de ha az arányokat nézem, sajnos azt kell mondjam, hogy a románság többsége bizony naívan elfogadja, bedől ennek a tisztességtelen trükknek... Így aztán a párt taktikája beválik..." Hosszú ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a nemzeti színekre mázolt rezsim az emberi és valódi román nemzeti értékeket is módszeresen kipusztítja.

A bilincsek lassú, de állandó szorításának módszere bevált. A munkaidő növelése nemcsak az extenzív gazdaságot szolgálta, hanem az egyén erejének minél teljesebb felőrlését is. A munkaidő és a legalapvetőbb létfenntartási cikkek beszerzésére fordított idő megnövelése után az egyénnek alig maradt szabad ideje, s emellett a privát szférát is ellenőrzés alá vonta a mindenhová betolakodó hatalom. Csúpn egyszer zökkent meg az ördögi gépezet, amikor túlzottan nagyot szorítottak. A bányászok maradék szociális kedvezményeinek egyszerre történő megvonásakor robbant ki a nagy sztrájk.

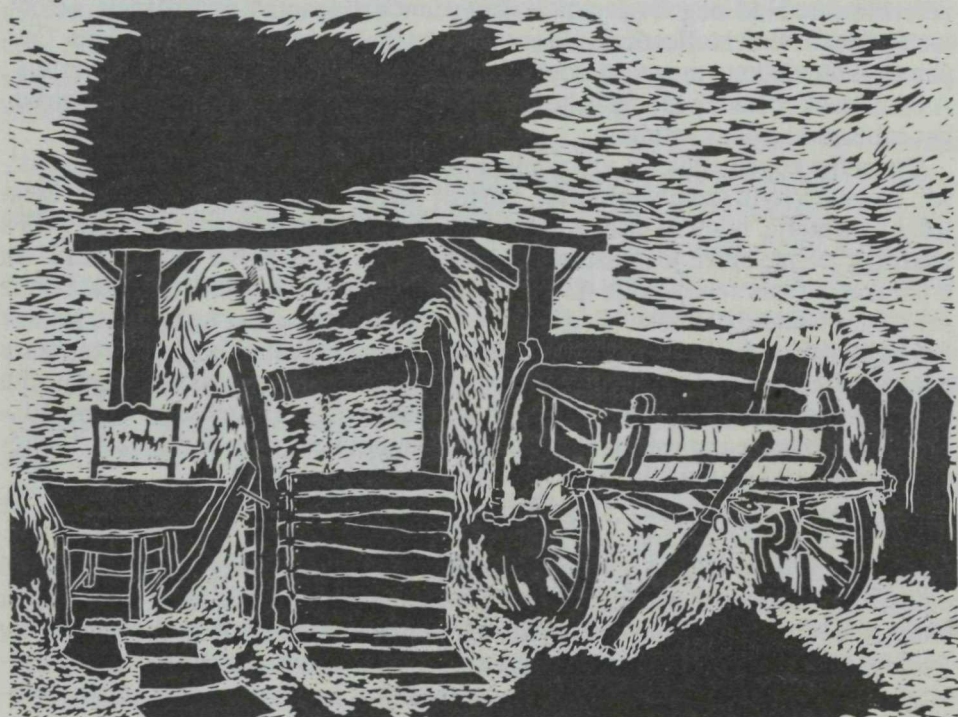
Ugyanígy követhetjük azt a pszichikai folyamatot, amelynek végén Hosszú István vállalta a nyílt szembefordulást. Először ösztönösen megérezte, később tudatosan felismerte, hogy az első, apró engedményeket sem szabad megtenni. Aki a látszólag jelentéktelen jogfosztásokba beletörődik, az már nem tud megállni. Az erőszakapparátus felszámolja az ellenállás eszközeit, s megtöri a tiltakozáshoz szükséges lelkiezt. Hosszú ellenzéki tevékenysége sem akkor kezdődött, amikor a sztrájk idején társai előtérbe tolták, hanem akkor, amikor először tegezte vissza a munkásokat természetes módon letegező igazgatót, amikor először megtagadta a kötelezővé tett vasárnapi munkát. Amikor a látszólag jelentéktelen kis dolgokban elutasította a normává tett abnormalitást, vállalva azt, hogy környezete természetes reflexeit úgy fogadja, hogy "ez a Hosszú nem normális".

A Zsil-völgyi sztrájk után kezdődött Hosszú István egyszemélyes küzdelme az orwell-i világ erőszakszerveivel. Külön tanulmányt kívánnának a módszertani kérdések. Az állandó fizikai fenyegetés mellett a pszichikai megtörés valamennyi módszerét bevetették. Kényszerlakhelyre száműzték, hosszú ideig nem kapott munkát, a rettegő családtagokra gyakorolt nyomással megpróbálták elérni, hogy felesége elváljon tőle. Környezete folyamatos zaklatásával elszigetelték, megkísérelték elmegyógyintézetbe juttatni. Elterjesztették róla, hogy maga is a Securitate-

nak dolgozik, ez volt a legfélelmetesebb csapda, a romániai körülmények közepete érhető, hogy ez látszott a leglogikusabb magyarázatnak. Más ellenzékiekkel szemben is alkalmazták ezt a módszert, nem is eredménytelenül. Végül is Hosszú István megkapta a kivándorló-útlevelet, de ez nem a szabadulást jelentette, hanem a cella ajtajának igazi becsapódását. Ugyanis útlevéllal a zsebében nem talált befogadó országot. Elmenni nem tudott, viszont ezzel a lépéssel jogilag is elvesztette állampolgári jogait. Csak az amerikai nagykövetségen tett sikertelen próbálkozásairól beszél, Magyarországot nem említi. Az egész könyvben alig esik szó az "anyaországról", Hosszú István a demokratikus ellenzéken kívül senkitől nem kapott támogatást. Minősítheti-e valami jobban a Kádár-korszak határokön túli magyarsággal kapcsolatos politikáját, mint az a tény, hogy egy nemzetiségi jogokért szót emelő erdélyi magyarnak nemcsak nem segítettek, de még befogadni sem voltak hajlandók...

A távozás meghiúsulásával folytatódott minden. Ám a Securitate majdnem mindig eredményes módszerei ezúttal nem a várt eredményt hozták. Hosszú István lelki alkataból is adódott, hogy minden megtörési kísérletre újabb és újabb provokáló akcióval válaszolt. Egészen odáig, hogy 1986-ban Szócs Géza segítségével nyilatkozatot juttatott el a Szabad Európa Rádióhoz. Amennyire veszélyes volt ez a vállalkozás, épp annyi esélyt is adott, azt, aki széles körben ismertté vált, már nem lehetett csendben eltenni láb alól. A hírhedt "Szeku" is mérlegelhette ezt a körülményt, s maga a szervezet tette lehetővé az egész család számára a menekülést. Hosszú István egy bécsi menekülttáborban vonta meg közel tíz évig tartó egyszemélyes szabadságküzdelmének mérlegét: "Nem vagyok boldog. - mondotta - Mert én győzni akartam, nem megmenekülni."

A túlélők Csalog Zsolt tolmácsolta élettörténete valamennyiünk személyes történelme. Őket a véletlen vagy a tudatos választás olyan helyre vitte, ahonnan minden jobban látható.

Nagy Gáspár

Pályabér - kiégett legelőn

Fölmagzott füvek a pályán,
kilőtt tarack meg fonnyadt pipitér;
tűnődjünk el az idő "ár/apályán",
de itt tűnődni mit ér...
ha egyszer nyár van: július-totál,
csak rózsaszínben játszó szemüveg
mögül nem látható a kár,
bár erőlködik s zihál az öreg,
ki sípjával /régóta/ árnýékot követ,
a csapat sorsához így ragaszkodik;
ráment bizony már néhány évtized,
de nem érti, ha netán panaszkodik
akár egy zöld fűszál,
akár egy szürke tartalék...
mert eldöntve itt előre
ki lesz örök-fakóban boldog kispados...
ha kell, hát bedobva egy sérült martalék,
fetrengyet ugyan, de jajgatni kínos,
mert cselnek vélhető: eltanulható
rebeliónak - amiért nem jár pályabér,
se dícséretes bólintás egy mindenható
Bíró-Sport-Rovatban...
elkelne már egy jó kis öntözés,
mert pályánk itt tikkadt "rühes legelő",
"pirosult gyásztér" és bunda-virágos:
a százszor átvert, a százszor megalázott
ezerfejú caesar rozzant tribünökről
csak tátog és alig kiáltoz...

/1987. július/

Kerékgyártó T. István

Az önpusztítás kényszere

"Életünk anonim száműzöttségben telik
el. Karneváli létünk teherként borul
ránk - nincs hozzá közünk. Meg vagyunk
rendezve, és meg vagyunk ijedve.
De már nem félünk semmitől, mert
már nem tudunk. Alapállásként a szerencsét-
lenséget sajátítottuk el."
/Kornis Mihály/

Az önkizsákmányoló életmód megannyi tünetét érzékelhetjük napjainkban. És az attól való félelmet is, hogy valamiről lemaradunk, valamit nem tudunk megszerezni, valami elveszik számunkra, mielőtt még birtokolhattuk volna. S a félelem egyre inkább elhatalmasodik; mint komor szörny, ott ül a századvég emberének lelke mélyén. Fél az egzisztenciális bizonytalanságtól, a betegségektől, a mérgezéstől, a kudarcélményektől. Csakhogy a félelem előbb-utóbb neurotikus szorongásokban jelenik meg, illetve e szorongásoktól való menekülésben. Akár az alkoholhoz, vagy más bódító és kábító szerekhez. És ez a szenvedélyes menekülés a mérgekhez oly mértékű, hogy szinte alig van ember, aki ne próbálná meg valamilyen kábító, serkentő és zsongító szerrel befolyásolni közérzetét. Csaknem mindannyian az idegcsillapítók, a kábító szerek, az alkohol, a koffein, a nikotin bűvöletében élünk. Amiért is az önpusztítás kényszerét lehetetlen véletlenszerű egyéni okokra, hibákra visszavezetni. Mert tömegesen jelentkezik, és szinte senki sem vonhatja ki magát hatása alól. Olyannyira nem, hogy az önpusztítást akár egyfajta kísértő "démon" befolyásának is tulajdoníthatnánk. Elvont értelemben persze, hiszen a valóságban nagyon is konkrét okai vannak az "önfelszámolásnak". Kézzelfogható és pontosan kimutatható okai. S hogy a mai ember rossz közérzete, nyugtalansága, szorongása, egzisztenciális és morális problémáinak pszichopatológiai tünetekké váló átalakulása a legszorosabban összefügg az egyén társadalmi életének mai körülményeivel, közhelyszerű megállapításnak számít. Ám az összefüggés kimondásán túl, az abból kínálkozó további következtetések levonására mégis csak ritkán vállalkozunk.

Ehhez ugyanis a kialakult szociális, kulturális és politikai viszonyok kritikájáig kellene eljutni. Jelenkorunk s közelmúltunk ellentmondásait feltáró elemzésektől sem visszariadva. Még ha múlt időben beszélhetünk is azokról az elképzelésekről, melyek abból indultak ki, hogy a szocializmusban megszűnnek majd a neurózisok, az elmebetegségek, megszűnik a bűnözés, a prostitúció, nem lesznek alkoholisták és kábítószerélvezők, s hogy minden ember szabadon fejtheti ki majd

cselekvőkedvét, akaraterejét, ez a nyilvánvaló felismerés mégsem hozott magával új cselekvési stratégiát. Nem is hozhatott, hiszen ehhez végképp le kellett volna számolni a politika mindenhatóságába és a töretlen fejlődés eszméjébe kapaszkodó hittel. És nem egyéni, hanem társadalmi gyógymódokban kellene gondolkodni. Mert a szocializmus által felvillantott továbblépési lehetőségek rendre balul ütnek ki. Így nemcsak a drogokhoz menekülő személyiség gyógyítására kell fordítani a figyelmet, hanem azoknak a viszonyoknak a felszámolására, melyek a lelki élet rokkantjait, az alkoholistákat, az öngyilkosokat újra és újra termelik. Ehhez a - bizonyosan jószándékú és segítőkész - lelki egészségvédelem intézményrendszere egyáltalán nem elegendő. Már csak azért sem, mert az egyéni gyógyítás csak időlegesen hozhat eredményt. Vannak, akiknél felszámolható a nikotin, az alkohol, a kábítószerre irányuló leküzdhetetlen szükségérzet, de még többen vannak azok, akik a nagyobb elhalálozási gyakoriság ellenére sem rettennek vissza ezektől a szenvedélyektől. De miért is rettennének, mikor szorongásukat csak így tudják feloldani? Önpusztító és nem önépítő módon! Jobbára azokat a példákat követve, melyek kezdetben nem az önsorsrontó életstílus jellemzőiként jelennek meg.

Ha az egyén cselekvési alternatívái korlátozottak, ha olyan helyzetben él, melyben nincsennek valóságos értékcélok, kiszolgáltatottságát csak látszatcselekvésekben tudja feloldani. Az önpusztítás első foka az önkizsákmányolás, mely lépten-nyomon az áttételesen kielégülő birtoklásigényben nyilvánul meg. Tárgyak vagy javak felhalmozásában, s mindenben, ami sikerélményt hozhat. És megnyilvánulhat akár mások birtoklásában is. A szerzés és birtoklás vágyát ugyanakkor a kialakult társadalmi helyzet minduntalan ébren tartja. Kizárólagossá pedig akkor válik, ha mind több hiány - mely egyébként a szocializmus alapjellegzetessége - vesz körül bennünket. Mert az egyén a megszerzett javakban is mérheti magát, mely bizonyos értelemben a kiválást, az elkülönülést növeli. Minél többet birtokol valaki, annál inkább érzi magát "nagyobb", értékesebbnek. Gyarapodása, melytől nem lehet elvitatni a kiemelkedés jelentéshangsúlyát, összefügg annak a tudatnak a kialakulásával, mely a nincstelenség, a szegénység elutasításából, megvetéséből táplálkozik. Az éppen uralkodó erényekkel szemben is, vagy ezek megerősítő szerepére támaszkodva. Mint napjainkban. Az egyre mérhetetlenebben önkizsákmányolás eredménye az anyagi javak viszonylagos bőségében ölt testet. Pazarló és önpusztító életmódban. A lemaradókat kiváltképp bosszantva, vagy - ellenkező esetben - a tehetetlenség érzésébe süllyesztve. Nyilván az önkizsákmányolás már önmagában is az értelmes élet visszájára fordulását jelenti, hiszen a befektetett energia nincs arányban az eredménnyel.

Nem úgy, mint a privilegizált helyzetűeknél, akik sokszor szerencsés helyzetükből kovácsolnak tőkét. Szellemit, anyagit és hatalmit egyaránt. Csakhogy ez a "tőke" egyre több kétellyel töltheti el az egyént, s egyre több késztetést is termel. Nyugtalanúságot is akár, mely a kíméletlen versengésnek kedvez. Aminek azonban kevés köze van az értelmes életszervezéshez, inkább az egyén hajszoltságát és megszállottságát erősíti. Az életvezetést az alulmaradás felismert veszélye formálja. Eppen ezért a szerzés az, amelyben minden érzés, törekvés összpontosul, valójában a legfőbb célként jelenik meg. Az értelmes élet szemernyi reménye is zárójelbe tevődik így. Nem elsősorban az egyén hibájából, hanem mert a szociális és kulturális viszonyok ezt a magatartást teszik követendővé. Hol van már a közös-

ség visszatartó ereje, s mennyire hiábavaló lenne beszélni a megmáshíthatatlan hagyományok szerepéről? Az egyének idegenként érzik magukat a társadalomban, s nincs is más választásuk, mint a privátlétbe való visszahúzódás. A valóságban csak kivételesen termelődnek olyan lehetőségek, melyek az üres individualizmus túlhaladását készíténék elő. És semmi sem bizonyítja, hogy az egyének tömegesen önkorlátozásra lennének képesek. Sőt, az a körülmény, hogy a függetlenséget is a tárgyi gazdagság teremti meg, az ellenkezőt látszik erősíteni. Ha pedig ennek a gazdagságnak az elérése célként jelenik meg, szemben a viszonyokat tudatosan formáló magatartással, s ha a valódi közélet reménytelenül politikai ájultságra és függőségre kárhoztatott, ez semmit sem bizonyított kevésbé, mint az önpusztítás kísértését.

Ami miatt bárki is túllépne az üres indivikualizmuson avagy a nyersmaterialista értékszempéleten, azt nem lehet receptként megfogalmazni. Mert nincsenek olyan értékkellekciók, melyeket mindenki egyaránt elfogad. Hiábavaló minden olyan kísérletezés, mely az értékek pusztá felmutatásával próbál követőket szerezni. Míg nem vagyunk képesek felismerni az értelmes élet esélyét, életreformról szó sem lehet. De egyáltalán miben ragadható meg ez az esély? Az értelmes élet jószerével tipizálhatatlan; értéke, súlya nem mindig és nem mindenki számára ugyanaz. Nem ugyanaz azok számára, akik a robotoló életmód szorításából épphogy kiléptek, s nem ugyanaz azoknak, akik a dolgokat és a világot változtató cselekvésekben lelik örömeiket. Mert az az életforma, melyet értelmes jelzővel látunk el, a legcsekélyebb mértékben sem lehet mindenki számára egyforma értelmű. Ebben elsősorban nem az játszik szerepet, hogy életünk mind egyformábbá, személytelebbe vált. Még akkor sem, ha világosan látjuk, hogy az élvezetekbe, a pihenésbe, a szenvedélyekbe is valami típuszerűség tolt, valami mechanisztikus szériaelem. Mivel a fokozódó társadalmi egyenlőtlenségek végletekig leértékelték az egyént, s az így támadt veszteséget korunk nem képes új közösségi teljesítményekkel pótolni, az önpusztítás folyamata megállíthatatlan. Azaz egyik napról a másikra nem lettünk úrrá kifosztottságunkon. Hiszen a kényszerűség és szabadon választhatóság mindent átszelő kettősségét nap mint nap érzékelhetjük. Egyfelől a tisztítást, másfelől a vonzást. Annyira el lehet merülni a birtoklászvágyban, hogy egyszerűen érzéketlenné válunk a "másként is lehet élni" lehetősége iránt. S az anyagi, kulturális és politikai korlátok újra és újra visszazökkentenek bennünket a nyers valóságba.

Így a társadalom különböző csoportja egyre inkább csak a trivialitásokban lelik örömeiket. Csakhogy a trivialitások előbb-utóbb végképp üressé válnak; a javak birtoklása nem ad elegendő értelmet az embernek. Hogyan is adhatna, ha a birtoklás rendre megelőzi a távolabbi értékcélokat, ha bárki azon méri magát, mennyit képes felhalmozni és fogyasztani? Az önpusztítás kényszerét ugyanakkor a kiüresedett emberi viszonyok is minduntalan erősítik. A kifosztottság és tehetetlenség kettős tudata. Valódi élmények helyett pótszerekhez folyamodva, melyek a nyersmaterialista értékszempélet továbbélésének kedveznek. Mivel az emberi viszonyokból kivesztek az értéktartalmak, a nyomasztó valóság elől lehet-e máshoz menekülni, mint a pillanatnyi felszabadulást és jóérzést közvetítő drogokhoz? Nyilván ez a "felszabadulás" önmagában is illuzórikus. Hamar kiderül ugyanis, hogy az így elért "jó közérzet" áldozattá teszi az egyéneket. S minél jobban elhatalmasodik a drogok iránti szükségletérzés, annál kevésbé tud kitörni. Még a luxus élet hirtelen rászakadt lehetőségei ellenére sem. Mert ez az élet is a kiüresedett szociális és kulturális viszonyok lenyomatát hordozza. Csak éppen az anyagi bőség elreplezi a tátongó ürességet. Hiszen nemcsak a szegénység, hanem a gazdagság is

teremthet kiábrándultságot. Főleg, ha ezt a kiábrándultságot az önpusztítás kísérelő jellemzőjeként értelmezzük.

Mert ha csak szemléltető, elviselői vagyunk a viszonyoknak, kiszolgáltatottságunk annál inkább növekszik. S erre az elmúlt időszakból számos példa kínálkozik. Nem utolsósorban annak következtében, hogy a társadalom államosításával a többség nem aktív résztvevője a szociális, kulturális és politikai viszonyoknak, hanem szemléltetője csak. Alattvalóvá degradálódott. Ámbár ez az alattvalói szerep akár kiegyensúlyozottságot is jelenthet; legalábbis abban az értelemben, hogy senki sem vágyik többre, mint amennyit adnak neki. De hogy az önpusztítás már-már univerzális kényszerét nem lehet csupán az előbbi okokra visszavezetni, azt több tényező is mutathatja. Az önpusztításnak ugyanis a személyiségben rejlő patológikus okai is vannak, s akár még génjeiben is hordozhatja a devianciára hajlamotó tényezőket. Nyomban felmerül azonban a kérdés, vajon a deviáncsá/öngyilkossá, alkoholistává, kábítószer élvezővé/lett személyiséget nem életviszonyai teszik-e azzá? A teljes vagy értelmes életől való lemondás nem társadalmilag meghatározott-e? Mielőtt erre válaszolnánk, szembe kell néznünk azzal a dilemmával is: mit értünk teljes élet alatt? Azt-e, amit, minden részlegessége ellenére, mivel kielégít bennünket, teljesnek érezzük, vagy pedig olyan életet, amelyen valójában nem is létezik? Bármilyen gazdag legyen is a magunké, mindig van a máséban valami, amit nem lehet a miénk; függetlenül attól, hogy ezt a valamit a magunkénak kívánjuk-e.

Akármennyire kezdetleges, differenciálatlan társadalmat képzelünk is el magunknak, minden szerepmegosztástól menteset; olyat, amelyben minden teljesség csak egészen kicsi lehet még, mindenképpen érzékelteti ezt a kettősséget. Ráadásul, ha arról van szó, ki vagy mi szabhatja meg bárkinek is, mit tartson a legfőbb élvezetnek, milyen élvezetet részesítsen előnyben, még inkább bizonytalanná válik a helyzet. Hogyan lehet megtiltani, hogy valaki például ne az élvezetek árán váljon áldozattá? Akár az értelmes élettel szemben is, melynek bizonyos mozzanatai lehetnek ugyan számára kívánatosak, de ugyanakkor elérhetetlenek, mások viszont elérhetők, de aligha kívánatosak. Ám már ebből is következik, hogy a hiány körülményei között, a nincstelenség nyomasztó súlya alatt minden olyan üzenetnek szerepe van, amely a gazdag élet illúzióját kelti. Ha ugyanis a valóságos társadalmi viszonyok között nem lehetünk gazdagok, legalább virtuális módon kell azzá válnunk. A való élet helyett a látszatéletet választva. Ehhez a látszatülethez kellenek a drogok, s kell az alkohol is. Mert ezek segítségével érhető el időlegesen az az állapot, mely nemcsak a gazdagság látszatát kelti, hanem biológiai, szellemi és szociális hátrányainkat is kiegyenlíti. Hiszen ebben az állapotban testi-lelki tulajdonságainktól függetlenül kiélhetjük magunkat. S az önpusztítás kényszerrel való veszélye már akkor fennáll, ha a vágykiélés, tulajdon eszményeink belevetítése a másikba megtörténik, aki úgy testesíti meg mindazt, ami lenni szeretnénk, hogy szinte helyettünk létezve teszi, amit, mi - helyzetünkkel fogva vagy képességeink hiánya folytán - nem vagyunk képesek tenni. Az illúzió keltette boldogság- és örömlélmények csupán pillanatnyi megelégedezést jelentenek az érdeklentétektől megnyomorított életől, a konfliktusokról, melyek feloldhatatlanul ott feszülnek a családon belül is nemek és generációk között. Arany János kifejezésével élve: "olcsó időnek hasztalan soka"-ként.

Furmann Imre

Be akarok kerülni a börtönbe...

A szabadságvesztés büntetést azóta alkalmazzák, amióta az ember önmaga számára is értékkel bír. Olyan értékkel, amelynek elvesztése hátrányos, megtartása előnyökkel jár. A szabadságvesztés büntetés lényege az, hogy megmutassa: ha ezt és ezt teszed, megfosztanak anyagi javaid élvezetétől, megfosztanak szerelmedtől, elvonnak attól, hogy mint bárki más, sétálj az utcán, beülj egy moziba, szeretkezz, ihass egy pohár jéghideg sört a Naptól felhevült strandon. Megfosztanak ágyadtól, pénzedtől, szokásaidtól. Kitépik kezedből könyveidet, füledből a zenét. Beosztják az idődet, megszabják, mikor, mit csinálj, és éjszakánként szerelmed lélegzése helyett kemény horkolásokkal alszol el. De ez a felsorolás csak azzal szemben érvényes, akinek személyisége, cselekvése, anyagi javai, szerelme van. Akinek társadalmi létfeltételei hiányoznak, annak szabadsága sincs, s tőle elvonni - ami nincs - nyilván nem lehet. S ez független attól, hogy ezt az állapotot önmaga, vagy a körülmények rendezték így.

F. ötvenhárom éves. Tizennégy alkalommal volt már szabadságvesztésre ítélve, de legszívesebben azt írnam: melege, ételre ítélve. Katonatiszt volt még az ötvenes évek elején. Aztán jöttek a szesszel fűtött indulatok évei. Elsodorták mellőle feleségét, lányát, fiát. Igazolványa semmilyen sincs, mint ahogy lakása sem. Várótermekben, gurítóra tolt vagonokban élt, éjszakázott, amíg szabadlábon volt. Amikor a fagy már csipkedni kezdett, jelentkezett. Reménykedve jelentette fel önmagát. Hat napon belül elítélték. Közveszélyes munkakerülés miatt kapott rendszerint pár hónapot. S ez így megy éveken át. F kijön, kevés pénzzel a zsebében. Nincs hova mennie. Az újrakezdéshez már túl öreg. A befejezéshez még fiatal.

T. ötvenhat éves, érettségizett, jól beszél még mindig angolul. Nem emlékszik már arra a pillanatra, amikor megindult a zuhanás. Élete ettől kezdve már sablonszerű. Asszony, gyerek kereket oldanak. Igazuk van? Nincs igazuk? T.-nek az első büntetés kitöltése után már nincs hova mennie. S ennek már harminc éve... Vérmomása kettőszáz, fogai kihulltak. Ki tudja hányadszor, bemegy ugyanabba a boltba, ahol rendszerint elkapják. Kezébe vesz egy csokimikulást, és araszolva elindul a kijárat felé. Hátra-hátranéz, feltűnően tartja az elloptott édességet, s már ott tart, hogy szól valamelyik eladónak, amikor végre "tetten érik". T. boldog. A tárgyaláson megbánó arcot vág, de megütné a guta, ha felmentenék.

P. ötvennyolc éves. Januárban szabadult, tizennyolcadik alkalommal immár. A börtönben felruházták, télikabátot is kapott. Elindult, négy felnőtt fia közül egy-nél csak talál egy meleg zugot, ahol meghúzhatja magát, mint macskák a tűzhely alatt, de tévedett. Bátoratlan kopogtatására még csak az orrát se dugta ki senki sem. Hideg van. Január. A rabkeresmény három napig tartott. Lépcsőház, híd alja ágyazott neki éjszakánként, és mellébújt, mint egy hű feleség, a literes almabor. Két deci pálinkát és húsz deka sült halat lopott. Nagyfára kérte magát, ahol két évig fűtőként foglalkoztatták.

V. és V.-né lopásért állnak a bíróság előtt. Deszkát loptak, lakást akartak építeni. A régi kicsi is, hideg is, magyarázza V.. Nem ez az első esetük, de úgy látszik, a bíró most az egyszer megbocsát. Utolsó kérdésként azt firtatja, milyen a régi lakás. A régi lakás egy fóliasátor, mint az a magyarázatból kiderül. Ebben él V. negyedmagával. A legnagyobb gyerek hat éves, a legkisebb másfél. Az ítélet nem lehet kétséges. A börtön kőből van, van benne központi fűtés és hideg-meleg víz is. A gyerekek állami gondozásba kerülnek, ruhát kapnak, és védett helyen lesznek. Egyszerű ez, mint a matematikai képlet.

L. szakképzett ápoló. Harmincnégy éves, sunyi tekintetű férfi. Négyyszer ítélték már el, mindig jelentéktelen értékű lopások miatt. Mikor legutóbbi büntetését kitöltötte, kiszabadult, otthon nem talált senkit. Se az asszonyt, se a két gyereket. Anyját a szegény a föld alá kergette, mfg ő odabent volt. A nappalok még csak elviselhetők, de az éjszaka hangokkal van tele. Kell a rum, a bor, a sör, sohase lett jobban. Egy éjszaka abba a lépcsőházba tért be inni, ahol az anyja élt. Véletlen volt, részegen ment. Amikor észrevette, hogy hol van, belecsapott az ajtó üveges részébe. Megint börtönbe került, mert egy ajtó üvegének nyilvános helyen történő bezúzása a garázdaság és a rongálás halmozott vétségeit valósítja meg.

Zs. huszonnyolc éves, szégyellős tekintetű lány. Tizen vannak testvérek, ki erre, ki arra kóborol. A szabad levegő rendszeren még át sem járta a tüdejét, amikor újra visszakerült. Egyedül volt, amikor szabadult. Nincs hova menni, nincs kihez szólni. Nem tudja Zs, mi az, hogy munka, még soha sem dolgozott, munkahelye nem volt. Kisegítő iskolába járt, annak a négy osztályát is csak nehezen végezte el. Ismeri a pénzt, a nevét is le tudja írni, de kinek kell, hova kell egy analfabéta cigánylány? Négy napig bolyong, lépcsőházakban alszik. Kékül a hidegtől, amikor végre leszólják. Itatják, etetik, és ő ezért a testével fizet. Olyan megalázó a sok idegen ágy, hevenyészett vacok. Megjelenik előtte álmában a női börtön zárkája, saját ágya. A szeme nem bánja, amikor kihirdetik az ítéletet. Üzletszerű kéjelgésért egy évig saját ágyat kapott.

K. ide-oda tekingető, jóképű fiú. Pillanatokig néz csak az ember szemébe, majd elkapja tekintetét, maga elé néz, majd újra jobbra és balra pislog. Nem iszik, nem dohányzik. Huszonhat éves. Eredeti szakmája hegesztő, de annyit töltött már börtönben, hogy egy egyszerű varrat elkészítését sem lehetne már rábízni. Többszörös visszaeső. A büntető törvénykönyv szerint többszörös visszaeső az, akit az újabb bűncselekmény elkövetése előtt legalább két alkalommal már szabadságvesztésre ítélték, és utolsó büntetésük kitöltése óta még három év nem telt el. Ilyen elkövetőkkel szemben nő a büntetés mértéke, apró-cseprő lopás is éveket jelenthet, de legalábbis több hónapot. Többszörös visszaeső - humánus, reménykedő kifejezés -, nyugodtan végleges visszaesőknek is lehetne őket nevezni. Rájuk már a legtöbb esetben csak aktaként számíthat az igazságszolgáltatás. Újra és újra, embertől-emberig kutatják azokat az okokat, amelyek a bűnözéshez, különösen az állandó bűnözéshez vezetnek. Ha nem is döntő okként, de minden esetre egyik meghatározóként a családi és emberi kapcsolatok hiányát lehet megjelölni. Fontos ok még a lakáshiány is, bár ez az előző okokhoz képest nem játszik akkora szerepet a visszaesésben. Amikor kijöttem, mondja K., nyár volt, meleg, száraz nyár, felüdülés volt a szabadban éjszakázni. Anyám újra férjhez ment, amíg én börtönben voltam.

tőnben voltam, és elköltözött ahhoz az emberhez. A lakásunkban a húgom lakik a férjével és a három gyerekkel. Mindnyájan becsületes emberek. Lakhattam volna velük, egy szóval sem mondták, hogy ne menjek oda, csak... A szakmámat már elfelejtettem, beálltam szenet, fát pakolni, alkalmiban. Volt olyan nap, hogy nyolcszáz forintot is megkerestem. Esténként beültem egy-egy presszóba, húztam a napot, minél tovább tartson, minél hosszabb legyen. Ha hozzám ültek, vagy én ültem le valakihez, már volt társaságom. S én fizettem mindenkinek. Én nem iszom szeszt, de az ital barátokat szerzett, szállást adtak, megosztották velem a kajájukat. Egy idő elteltével állandó társaságom lett. Hasonszőrűek mint én, egy sem akadt közöttünk, aki "tisztá" volna. Az egyik este hívtak, és én minden ellenszó nélkül mentem. Tudtam, hogy hova megyünk, de nem érdekelt. Két hétig hétvégi házakat törünk fel. A lopott cuccokból nem kértem semmit. Rengeteg kalandfilmet láttam már életemben. Azokban a főhőst az utolsó pillanatban mindig megmentik a haláltól. Vagy ellövik az akasztófa kötelét, vagy levágják, de a főhős mindig megmenekül. Nekem is egy ilyen láthatatlan kéz kellene. Tudom, vannak hivatásos és nem hivatásos pártfogók, akiknek pontosan ez a feladata, meg vannak munkahelyek is, ahol munkásszállást is kaphatok. De nincs olyan hely, ahol lelkiert kaphatok, önbizalmat. Pedig belőlem, belőlünk pontosan ez hiányzik. A változtatás képessége. A gyökerekig lenyúló változtatásé.

I. büntetlen előéletű, illetve annak tekintendő. Pár évvel ezelőtt egy csekély értékű lopásért pénzbüntetésre ítélték. Jóképpű, filmszínész kinézésű fiú. Nős, két kiskorú gyermeke van. Anyósánál éltek, havi ezer forintot dobtak a közösbe. A többit felélték. I. betanftott lakatos, huszonhét éves. Sokat mosolyog. Nem kihívóan, nem szemtelenül, hanem ahogy a kölcsönkérő mosolyog az uzsorásra. Akár hiszi - kezdi a mondókáját -, akár nem hiszi, örülök, hogy végre itt vagyok. Hányszor aludtam ruhástól az utóbbi napokban, várva, hogy jönnek értem. Én be akartam kerülni a börtönbe. Három év feszültsége folyt ki a könnyeimmel az első fogdabeli éjszakán. Többször előfordult velem otthon, hogy felöltöztem, becsomagoltam és elindultam a rendőrségre, hogy feladom magam. Az utolsó pillanatban mindig meggondoltam. Hazaballagtam, levetkőztem, odabújtam a feleségem meleg testéhez, és átvirrasztottam az egész éjszakát. A nappalok gyorsan teltek, de az éjszakáktól rettegettem. Három éve kezdtem, egy pitiáner lopással. Fizetésnap előtt voltunk, otthon szikrázott a levegő. Anyósom szidta a feleségemet, hogy nem tudja beosztani a pénzt, pedig a nyakán élősködünk, még sincs félretett pénzünk. Ki-osontam a lakásból, és csak úgy, minden különösebb cél nélkül, sétálni kezdtem. Megálltam egy-egy kirakat előtt, de gyorsan tovább is mentem, mert úgy éreztem, az áruk gúnyolódnak velem. Nem messze a lakásunktól van egy fűszerbolt, aznap éjjel oda törtem be. Nem tudom, hogy történt, alig emlékszem valamire. Másnap néztem csak meg az ellopott dolgokat, csokoládét, italt meg cigarettát hoztam el. Nem buktam le, és a többi betörés már szinte magától jött. Két év után - akkor egy iskolát törtem fel - megrémültem. Visszagondoltam az elmúlt évekre, és remegni kezdtem. Elmenőben felgyújtottam az épületet. Azután mindent felgyújtottam, ahová betörtem. Még szerencse, hogy a negyedik ilyen eset után elkaptak. Most nyugodt vagyok. A zárkatársak azzal biztatnak, hogy a családom kitagad, a feleségem majd összeáll valakivel, meg ilyesmiket mondogatnak. Nem tudom, hogy

lesz, de ez most nem is érdekel. Sokszor álmodok a felgyújtott épületekről. Izza-dok ilyenkor, süt a takaróm, olvadni érzem a vaságy lábait. Mi ez ahhoz képest, hogy magára marad az ember...

Z. huszonnyolc éves, nyolcszor volt idáig már büntetve, csalásért és sikkasztásért. Gimnáziumi érettségije van, és eddig tizenhat munkahelyen fordult meg rövidebb-hosszabb ideig. Már amikor nem volt börtönben. Engem a gyors felfogóképességem vitt a börtönbe, kezdi az életrajzát. Rossz helyre születtem, szüleim olyan szegények voltak, hogy fizetés előtt rendszeresen kölcsön kellett kérnünk. Állandóan engem küldözgettek a szomszédba cukorért, ecetért. S ez már 1968-ban volt. A környékünkön sokan tollasodtak, új, hatalmas hodály-házakat építettek, autót vettek, én meg fizetés előtt feltettem a fapofát, és mentem a szomszédokhoz ezt-azt kölcsönkérni. A gimnáziumot estin végeztem el, pedig az általánosban jeles tanuló voltam. Na mindegy, mondtam magamban, ide születtem, nem várhatok senkitől segítséget, egyedül vagyok. Dolgozni kezdtem, kőművesek mellett cúlágerkedtem. A pénzt, amit hivatalosan kerestem, mind egy fillérig haza kellett adni. Hétvégeken egy-egy mester elvitt maszekolni, amit ott kerestem, az volt az enyém. Egy kis idő múlva elköltöztem otthonról, szállóra kerültem. Esténként menekültem a rosszágú emberektől, eljártam szórakozni, sokszor csak hajnalban csámborogtam vissza a munkásszállóra. Mint az elején már mondtam, engem a gyors felfogóképességem vitt a börtönbe. Elég hamar rájöttem ugyanis, hogy itt én tisztességes munkával akkor sem jutok ötről a hatra, ha belegebdek. Hogy annyi az esélyem, mint Szálasinak volt a Népbíróság előtt arra, hogy felmentik. Azt is láttam, hogy a tollasodók miként jutnak pénzhez. Nem vagyok sem főorvos-csemete, sem kádergyerek, és nem vagyok hajlandó hülyére sem dolgozni magam, így hát a felemelkedés egyetlen útja, ha ugyanúgy csalog, lopok, sikkasztok, mint a többiek. Mert nekem ne magyarázza senki, hogy az emeletes villák tisztességes úton épülnek. Garantálom, hogyha a becsületnek kellene tartani a falakat, úgy nézne ki az ország, mint Hirosima az atomtámadás után. Először csak apróban kezdek, mint amatőr kártyások az ultimót. Letegeztem a munkahelyemen két köteg pvc-csövet és sikerült is azokat rövid idő alatt elpasszolni. A kutya se kereste a lába kélt anyagot. Később, hogy raktáros lettem, már minden ment a maga útján. Egyszer lejött a raktárba a diri titkárője, tíz darab káddugót kért. Kérdeztem, hol az utalvány, nevet, azt mondja, normális maga? Rendben, mondom, minden úgy van, ahogy elképzeltem. De ekkor már nagyban csináltam. Ez lett a vesztém is. Na nem az, hogy nagyban csináltam, hanem az, hogy kicsiként csináltam nagyban. Egy évig sztomóztam a radiátorokat, vízcsapokat, megymást, amíg lebuktam. A rendőrségen hiába emlegettem a káddugókat, oda se figyeltek. De amíg szabadláb-ban voltam, kétszer is leutaztam a Balatonra, s ha beültem valahova, nem kellett az asztal alatt számolgatnom, hogy jut-e még erre vagy arra. A börtönben élmunkás voltam, elég szép summával szabadultam. Felkerestem néhány vállalatot, de mindenütt csak fintorogtak, amikor megtudták, honnan jöttem. Sehová sem akartak felvenni. Ez azért nem keserített el nagyon. Véglegessé vált bennem az az elhatározás, hogy "tisztességtelenül" fogok élni. Tisztességtelenül, de jól. Meggyőződése, hogyha beállnék a sorba /megnősülnék, lakásra várnék, bútorra gyűjtögetnék/, tíz évig még egy bambit sem engedhetnék meg magamnak. Buktam már

le lakások üzérkedésével, használt autók kereskedésével, vállaltam redőnykészítést, felvettem az előleget, többet se láttak, csak a tárgyaláson a megrendelők, de amíg kint voltam, jól éltem. Tudom, aljas dolog más bőréből élni. De csak én élek mások becsapásából? Hivatalosan nem csapják be őket? Nem vagyok elvetemült. Abban a pillanatban megváltozok, "becsületes" dolgozó leszek, amint megéri annak lenni. De addig... még bűnösnek sem érzem magam.

L. szabadulása után megkeresett. Tudtam, hogy semmi oka az öröme, de megdöbbenett elkeseredett arca. Nagy sokára közölte, hogy REF alá helyezték, moccanni se tud. Tudom, hogy a REF egy borzalmas intézmény. Azokkal szemben alkalmazzák, akikre valamilyen oknál fogva a rendőrségnek fokozottabban kell figyelnie. A REF alá helyezett reggel héttől este hétig tartózkodhat csak az utcán, szórakozóhelyeket nem látogathat, lakásán bármikor, éjszaka is ellenőrizhetik a rendőrök. Ha az előírt szabályokat megszegi, elzárással sújtják. L.-nek nagy problémát jelent a REF. Röviddel szabadulása után álláshoz jutott az egyik kórházban, szakmájában, elmeosztályi ápolóként alkalmazták. Három műszakban dolgozik, tehát eleve kizárt, hogy éjszaka mindig a lakásán lehessen. Főnökei, munkatársai megszerették, és ő meg is tett mindent, hogy még jobban megbízzanak benne. Ha valakit helyettesíteni kellett, ő volt az első, aki jelentkezett, és ő volt az is, aki zokszó nélkül végigdolgozott hetvenkét órát, ha valaki nem jött be dolgozni. Egy hónappal szabadulása után behívták a városi rendőrkapitányságra, és a kezébe nyomták a rendőrhatalom felügyeletét elrendelő határozatot. L. magyarázta a rendőröknek, hogy ez olyan, mintha újra elítélnék, de magyarázhatott, oda se figyeltek. L. már négyszer volt büntetve, ezzel az intézkedéssel megakadályozhatják, hogy újabb bűncselekményt kövessen el, magyarázta, hajtogatta a rendőrtiszt. L. este már nem ment be dolgozni. Ha a rendőrség a munkahelyén ellenőrzi, úgyis felmondják vele az állását. L. vagyoni bűncselekményeket követett el, a kórházban sok a vagyoni érték, tiszta sor. Most azért keresett meg, hogy segítsen rajta. Segítenék, de olyan kicsi a jogköröm, hogy ilyen ügy elintézéséhez nem elegendő. Néhány erőtlén telefon, semmi. L. legalább annyira ismeri a REF szabályait, mint én. Tudja, hogy automatikusan mentesül alóla, ha olyan bűncselekményt követ el, amelyért egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélik. Hallgatunk mindketten, szívjuk a cigarettát, ugyanarra gondolunk. Észre se veszem, amikor L. kimegy a szobából.

S. rutinos versenyző. Apja rendőr volt, már nyugdíjas, de, társadalmi aktívaként ma is segíti a rendőrség munkáját. S.-nek életeleme valamit elkövetni. Az általános iskola nyolc osztályát végezte csak el, nem tanult tovább, pedig éles észjárású, jó értelemben vett vagány fiú. Játékos. Mindig, mindenütt játszik. Imád nyerni, s nyereségként könyveli el azt is, ha nem vesz teljesen. Legutóbb, amikor elítélték, mosolygott a bajsza alatt, pedig éveket kapott. Kifelé menet a tárgyalóból nem bírtam megállni, hogy meg ne kérdezzem, minek örül. Csak a feléért ülök, súgta, a többi homályban maradt. Őneki így is megéri. Többször volt alkalmam vele hosszasan elbeszélgetni, ilyenkor mindig azt fejtegette, hogy neki ez az egyetlen esélye. Vagy bejön a buli, vagy nem. A nyolcvanas évek elején S. fejest ugrott a gmk-k világába, azok zavaros vizébe. Korlátokat festettek, erkélyeket tisztogattak, csüngtek a tízemeletes bérházak oldalán, S. igen jól érezte magát, éjszakán-

ként szórta a pénzt. Valamit machinált a személyi igazolványával, ezért megint lecsukták. Beszélgetésünkkor megpróbáltam befolyásolni, jó irányba terelni, de bevallo, semmi meggyőzőt nem tudtam neki mondani. Mert mit is ajánlhattam neki én, aki szintén egyik napról a másikra élek. Milyen meggyőződéssel beszélhet az, akinek hónap végén már annyi pénze sincs, hogy a villanyszámlát kifizesse, mit mondhat az, aki valóban kezdi úgy érezni, hogy Magyarországon kívül nincs élet. Játsszál csak S., mondtam volna neki legszívesebben, hátha nyersz egyszer, így talán nyerhetsz valamikor.

Józsikával mostanában sűrűn találkozom. Az első két alkalommal vele volt az öccse is, most nélküle kísérik be hozzám a rendőrök. Józsika cingár, alacsony, korán vénülő fajta fiúcska. Hármában, olykor négyesben élnek szoba-konyhás lakásukban. Józsika már vagy tíz éve nem volt a szobában, ott édesanyja lakik mindenkori, sűrűn váltott élettársaival. Józsika az általános iskola nyolc osztályát végül is tíz év alatt elvégezte, de írni-olvasni alig tud. A nevét is percekig rója a jegyzőkönyv alá. Az apját alig ismerte, inkább csak fantáziál, amikor róla mesél. Nagynak képzei és bajszosnak. Anyját nem szereti, nem is akar beszélni róla, kitér a válasz elől. Józsika tizenöt éves. Motorral kezdte, az öccsével egy utcabeli gyerek motorját lopták el, de estére már mindketten kézrekerültek. Próbára bocsátották őket, előírva azt, hogy este hét óra után kötelesek odahaza tartózkodni. De hol, kérdezte Józsika, választ azonban nem kapott, mindenki az aktájában talált valami hirtelen megnéznivalót. Néhány hónap múlva egy Moszkvicst kötöttek el, nagy szakértelemmel vezetgették két napig, amikor elfogyott a benzin, a kocsit egy erdei úton a sorsára hagyták, de két perc múlva már felszedte őket egy cirkáló rendőrautó. Meghosszabbították a próbájukat. Józsika tegnapelőtt éjjel egy pótkocsis IFA teherautót csappintott meg. Túl hosszúnak találta azonban, ezért folytonos rángatással a pótkocsit leszakította. Mindezt az egyik legforgalmasabb belvárosi út kellős közepén. Józsika most igen csendben van, sunyít. Alig-alig, félmondatokkal válaszol a kérdésekre. Nem érdekli, hogy most már börtönbe kerül. Az apjáról kérdezem, de csak tompán, ímmel-ámmal felelget. Mi lesz belőled, Józsika, kérdezem inkább már csak rutinból, fáradt vagyok. Buszsofőr, sziszegi, csuklós buszos.

Karcsi beszél, beszél, meséli a történeteket, mikor hol, kivel, honnan, mit lopott el. Élmenybeszámolót tart. Ezt megelőzően már javítóintézeti nevelésre ítélték, onnan megszökött, s negyvenkét rendbeli lopást követett el röpké négy nap alatt. Karcsi okos fiú. Tudja nagyon jól, hogy korára tekintettel /15 éves most/ ezekért a lopásokért nem kap többet tíz hónapi, fiatalokúak fogházában letöltendő szabadságvesztésnél. És ez mégsem három év. Eddig tartana ugyanis a javítóintézeti nevelés. Egyszerű ez, csak számolni kell. Nem is lehet mást tenni, lopni kell, előbb utóbb csak börtönre ítélik az embert. Karcsi besurranó volt. Idős emberekhez osont be különböző trükkökkel, és ellopott mindent, amit el tudott vinni, de főleg pénzt és igazolványokat. A házkutatás során a lakásukon harminckét különféle igazolványt találtak a rendőrök. A lopott pénzből cukrot, csokoládét, kenyeret vásárolt a testvéreinek, de nem feledkezett el szüleiről sem, nekik pálinkát meg bort cipelt haza. Karcsi négy osztályt végzett csak el, de a pénzt súlyáról is meg tudja számolni. Most mesél, regél, kiszínezi a saját bűneit, még könnyezik is, ami-

kor az idős emberekről beszél. Elég Karcsi, akasztom meg a sfránkozási zuhatagot, mi lesz belőled, arra felelj! Elgondolkozik, vagy csak úgy tesz, mintha gondolkozna, sokáig nem válaszol. Nem is tud értelmesen válaszolni. Most már védtelen, kiszolgáltatott. Pillanatnyi célját elérte, börtönbe kerül, hogy később mi lesz, az most még nem fontos, nem érdekes.

Katalin állandóan nevet. Olyan természetesen adja elő az ocsmányabbnál ocsmányabb történeteket, hogy undorodhatnak is, ha közben nem nevetne, gyermekien, tisztán, ártatlanul. Ha nem beszél, ha magába roskadva hallgat, a szeme akkor is nevet. Kár, hogy nem látni jól a szemét, a haja egészen belelóg, úgy van fésülve. Nem zavar a hajad, kérdezem tőle, erre szabaddá teszi homlokát, elsimítja onnan a hajfürtöket és tartja a kezével. Most megtudom a furcsa frizura titkát. Katalin homlokára egy kereszt van tetoválva. Még három éve, a gyiviben tetoválták oda, most már szégyelli, ezért a furcsa viselet. Katalint néhány hete ideiglenesen bocsátották el a nevelőintézetből, ahová kisebb lopások és csavargás miatt került. Elbocsátása előtt munkahelyet szereztek neki, a fonodába kellett járni, pártfogót is rendeltek részére, de valahogy nem jött össze semmi. A lánynevelőben volt egy tanármű, meséli, aki megígérte, hogy óvónőt csinál belőle. Nem találtak azonban olyan óvodát, ahol alkalmaztak volna egy tizenhat éves, tetovált homlokú intézetis lányt. Szüleit soha nem ismerte, születésétől kezdve állami gondozott. Elbocsátása után is a gyermek- és ifjúságvédő intézetbe ment vissza, onnan járt dolgozni. A gyivi egy félig nyitott, félig zárt intézet, ahol összezárva tartanak ártatlant, bűnöst, gyermekkorút, fiatakorút egyaránt. Katalin nagyon szeret olvasni. Főleg meséskönyveket. Éjszakánként magára húzta a paplant, sátrat csinált belőle, s képzeletben eljátszotta, hogy óvónő és mesélt, az olvasott meséket szóról-szóra elmesélte, eljátszotta a képzeletbeli óvoda képzeletbeli gyerekeinek. Néha megpróbált a valóságban is játszani, nevelni. Átment a kicsikhez, de így, a valóságban nem volt az igazi. Jöttek-mentek, mászkáltak ki-be a gyerekek, a nagyobb fiúk meg csúfolódtak, anyunak csúfolták. A munkahelyén meg lesték minden mozdulatát. Nem azért, hogy mindene meglegyen, hanem, hogy nehogymint ellopjon valamit. Katalinnak túl zavaros, túl szétfolyó volt ez a világ. A nevelőintézeti rend egy idő után hiányozni kezdett neki. Egyre erősebben ért meg benne az elhatározás: visszakerülni. Vissza oda, ahol nincs magára utalva az ember, hol az ébresztőnek, a lefekvésnek, az evésnek, a tanulásnak és munkának, a pihenésnek, a szórakozásnak rendje, pontosan ismétlődő rendje van. Vissza oda, ahol nem kell gondolkozni, nem kell azon törni az embernek a fejét, hogy mit reggelizzen, mit ebédeljen, milyen filmet nézzon meg, mert helyette valakik mindent kitalálnak, megterveznek, megszerveznek, neki csak bele kell ülni a készbe, s engedni, hogy vigye az idő sodrása, napról-napra. Katalin két hétig csavargott a városban, szórakozóhelyekre járt, ivott és lefeküdt mindenkivel, aki hívta. Két hét után besétált a rendőrségre és kérte, hogy rendeljék el a javítóintézeti nevelés folytatását. A bíró szemrebbenés nélkül tett eleget a kérésnek. Katalin a bíróság folyosóján a gyivi nevelőjétől átvette a vonatjegyet és a kísérő papírt. Egyedül, kísérő nélkül engedték útjára. Biztosak voltak abban, hogy ő megérkezik.

Piri és Laci testvérek. Piri kilenc, Laci hét éves; új ruhában feszítenek, kimosakodva, kifésülködve. Amikor néhány nappal ezelőtt bevitték őket a rendőrök a

gyivibe, azonnal orvost kellett hozzájuk hívni, mindketten szederjes szájjal dide-regtek, csurom víz volt a két gyerek. Most nyugodtak, bár kicsit megszeppenve beszélnek, mesélnek. Kurta, tömondatokban válaszolnak, de rövid egy óra alatt ki-rajzolódik iszonyú és ocsmány gyerekkoruk.

- Szeretted apukádat?

Piri: Nem.

- Miért?

Piri: Mert részeges és vert minket. Anyut is, meg Lacit is.

- Mivel vert?

Piri: Szíjjal meg kézzel.

- Anyukádat szeretted?

Piri: Nem.

- Miért?

Piri: Mert ő is ivott, és ő is vert minket.

- Miért nem szóltatok ilyenkor valakinek?

Piri: Féltünk.

- És miért nem szeretted még őket?

Piri: Ocsmányok.

- Miért?

Piri: Mindig előttünk basztak, amikor részegek voltak.

Mikor ezt kimondja, elvörösödik, Laci kuncog, pedig a kislány ezt a szót olyan természetességgel mondta ki, hogy nem is volt feltűnő.

- Az iskolában a tanító néni tudta azt, miket művelnek a szüleid?

Piri: Nem.

- Miért nem szóltál neki?

Piri: Félttem.

Más adatokból tudom, hogy a gyerek egyszer elmondta ezeket az egyik tanítónak, másnap meghallgatták a szülőket, akik fel voltak háborodva, alattomos-nak, hazudósnak festették le Pirit, meg azt mondták, hogy dús a fantáziája a kislánynak, és megígérték, hogy nem engedik többet a tévét nézni, biztos onnan szed ilyeneket. A szülők azt is állították, hogy Piri odahaza rendszeresen lopkod a pénzükből, de eddig azért nem szóltak, mert maguk akarták ezt lerendezni. Az iskolai beszélgetés után Piri másfél napig nem kapott otthon enni.

- Miért törtetek be a műszaki boltba?

Piri: Be akartunk kerülni.

- Hová?

Piri: Vagy az államiba, vagy a javítóba, vagy valahova.

"Elfogásukkor" találtak náluk egy rádiómagnót és tíz kazettát. Ekkor már két napja nem voltak otthon, alig ettek valamit. A szülők a rendőrség értesítése után szereztek tudomást a gyerekek hollétéről. Piriék apja művezető, anyjuk asszisztens. Pirivel és Lacival a pszichológus lerajzoltatta a szüleiket, a tanítóikat, az általuk ismert embereket. A rajzokon a felnőtteknek kutyához, rókához, medvéhez hasonlító arcuk volt.

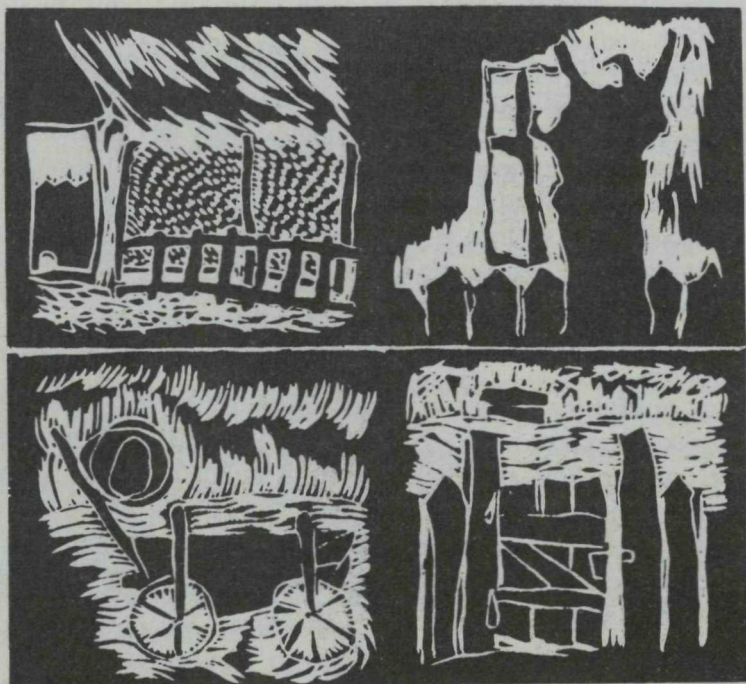
Magyar József

A száj, az ujj, a talp...

A száj, az ujj, a talp is emlékezik.
Van mire, ha az ízek keserednek,
savanyodnak, ha borod pancs és lőre,
sóváran emlékszel anyád húslevesére.

Csípők bársonyát az ujj nem feledi,
és sajog a régi kézfogás után,
és nézi üres tenyerét az ember,
egy halottól nem várhat parolát.

S a gyermeki talp élvezve érezte:
mint kutya nyelve a júniusi föld,
de volt-e mindez, vagy csak képzelem -
mert az ég - nem ég, a zöld - nem zöld.

Tóké József

Alulnézetben

Avagy ami a kupa-napokból kimaradt

Azok mentségére kívánok szólni, akik a jelenlegi átváltozóban, forrásban lévő társadalmunkban legkevésbé hallatják hangukat, vagy ha hallatják is, inkább csak személyes gondjaikat vagy közvetlen környezetük problémáit teszik szóvá. Nem hangoskodnak, mert tenni kell dolgukat a munkahelyen, a háztájiban, a családban, mert nem látják át a társadalmi folyamatokat, még kevésbé azok következményeit, mert nemigen kérdezik meg őket; és leginkább azért, mert évezredes tapasztalatból tudják, hogy az ostor végül úgyis rajtuk csattan. Ők a hallgatag tömeg, a nagy MUMUS. Mondanivalóm abból a marxista alaptételből fakad, miszerint a lét határozza meg a tudatot. Az egyes ember létminősége, társadalomban elfoglalt helye, tudata döntően attól függ, milyen arányban részesedik a társadalom által előállított javakból. Így minden társadalom alapvetően két részre szakad; az uralkodó elitre és azokra, akik fölött uralkodnak. A társadalom dinamikus egyensúlya, fejlődése mindaddig fennáll, amíg valamilyen oknál fogva nem csökken drasztikusan az elosztható javak mennyisége, illetve az uralkodó elit kellő mérsékletet tanúsít egyrészt a javak elsajátításában, másrészt a kor szintjének megfelelően tud juttatni a társadalom többi tagjainak. Így kialakul egyfajta közmegegyezés. Ha a fenti dinamikus egyensúly felborul, jön egy társadalmi katarzis, kialakul egy újabb uralkodó elit, és kezdődik minden előlről. Ez talán a dolgok túlzott leegyszerűsítése, de a lényegen mit sem változtat. A Magyarországon most folyó társadalmi katarzis oka egyrészt a gazdasági, politikai, morális válság, másrészt a diktatórikus rendszerek csődje, illetve bukása, de ezek egymástól nem választhatók el. Hogy ezt a társadalmi katarzist sikerül-e mederben tartva, azaz vértelenül levezetni, nagyban függ attól, hogy az uralkodó elit hajlandó lesz-e a felgyülemlett számlákból a megfelelő arányt magára vállalni, vagy pedig az egészet azok nyakába varrja, akik legkevésbé járultak hozzá az országban kialakult válságállapothoz. Eddig vajmi kevés jelét látni az előzőeknek, míg az utóbbi jelenség egyre inkább tetten érhető az uralkodó elit minden jelentős intézkedésében, tetteiben. Tettekről kell beszélnünk és nem szavakról, mert azt mindenkinek bőven volt módjában tapasztalni, hogy az emberek, embercsoportok - és így a hatalom - megnyilvánulásait is sohasem a szavakból, hanem csakis a tettekből lehet reálisan megítélni. Melyek is azok a hatalom által nyilvánított tettek, amelyek az utóbbi időben az anyagi javak elosztására voltak hatással, azaz melyek az uralkodó elit anyagi gyarapodásának elemei:

1. Az egyik legrégebb, de sajnos egyre inkább háttérbe szoruló elem a munkabér, illetve munkadíj. A munka díjazásáról szóló korábbi rendeletek a különböző munkanemekre, foglalkozásokra, beosztásokra meghatároztak egy - többé kevésbé elfogadható - arányt tükröző - alsó és felső bérhatárt - a legutóbbi már csak alsó határt. A tényadatok alapján azonban az

volt tapasztalható, hogy a beosztott dolgozók bére mindig az alsó határ közelében vagy alatta volt megállapítva, míg a vezetők úgy középtájon vagy a felső határ közelében, attól függően, hogy ki milyen magas beosztásban volt. Az infláció növekedésével két-három év múlva újabb, magasabb összegű bérhatárokat állapítottak meg, de valamennyi rendelet úgy zárult, hogy az alsó bérhatárokat két-három év múlva lesz kötelező kifizetni a dolgozóknak. Így a gazdálkodó szervek vezetőinek mindig megvolt az a lehetőségük, hogy az alsó határ alatt tartsák a dolgozók vagy legalábbis azok egy részének fizetését. Statisztikai kiadványok tartalmazzák, hogy hogyan változott a gazdaság különböző szektoraiban a felsőszintű és egyéb vezetők, valamint a beosztott fizikai és adminisztratív dolgozók havi átlagjövedelme. Megállapítható, hogy a beosztott dolgozók átlagbérének növekedési üteme is jelentősen elmarad a vezetők jövedelmének növekedési ütemétől. Az összehasonlításnál vigyázni kell arra, hogy ne a fizikai és szellemi dolgozók bérét hasonlítsuk össze, mert ez esetben a statisztika a szellemi dolgozók közé sorolja a vezetők mellett a beosztott adminisztratív dolgozókat is, akiknek átlagbére a fizikai dolgozók átlagbérénel is alacsonyabb. Ez a fajta csoportosítás elkendőzi, illetve lehetetlenné teszi a felsőszintű és egyéb vezetők jövedelmének összehasonlítását a beosztott dolgozók jövedelmével.

2. A prémium kezdetben valóban a kiemelkedő teljesítmények elismerését szolgálta, beosztott dolgozók és vezetők esetében egyaránt. Manapság nem más, mint a vezetők második fizetése, melyre feltétlenül számítanak, igényt tartanak, és meg is kapják a legtöbb esetben teljesítménytől függetlenül - hacsak nem veszteséges az illető gazdasági egység. Mértéke ma már eléri a 30-50 százalékot, felsőszintű vezetők esetében akár a százalékát is meghaladhatja az alapfizetésnek. Az utóbbi eset a feltételeket és mértéket ágazati-miniszteri rendeletek szabályozzák. Pl. a mezőgazdasági termelőszövetkezetek esetében az 1/1988./III.5./MÉM sz. rendelet, mely tulajdonképpen törvényellenes, mivel a szövetkezeti törvény egyértelműen a közgyűlés, illetve a küldöttgyűlés hatáskörébe utalja a prémium-feltételek kitűzését, értékelését és a kifizethetőséget. Így valójában annyi szerepe van ezen fórumoknak, hogy rábólintsanak az "érdekképviselői szerv" előterjesztésére, amely az első számú vezető fizetésemelését és prémiumának mértékét tartalmazza.

3. A reprezentáció a felsőszintű vezetők kiváltsága, privilégiuma - s a korrupció, az összefonódások melegágya. Célja, hogy a felsőszintű vezetők egymást és főleg azokat a fenntebb ülő párt- és állami vezetőket, "érdekképviselői" szervek vezetőit, akiktől egzisztenciájuk függ - megvendéghessék, megajándékozhasssák. Fölmerül a kérdés, hogy amennyiben a munkájukat végzik, amikor nevezettekkel találkoznak, akkor mi szükség van evészetekre, ivászatokra; ha viszont nem a munkájukat végzik, akkor milyen alapon esznek, isznak, ajándékoznak a dolgozók számlájára. Minden egyes dolgozó többszáz forinttal járul hozzá évente a reprezentáció

költségekhez, mivel ennyivel kevesebb jut nekik abból a bizonyos kosárból.

4. Az ágazati miniszterek által kitűzött, vagy az érdekképviselői szervek által adományozott céljutalmak, hűségjutalmak a gazdálkodó szervek első számú vezetői részére, amelyet természetesen nem az adományozó fizet, hanem az illető gazdálkodó egység bérkeretét terheli /gabonaprémium, húsprémium a mezőgazdaságban, kb. 30 ezer forint a tsz-elnökök részére/.

5. A különböző társadalmi funkciók ellátásáért járó nem kis összegű tiszteletdíjak juttatása. Minden valamirevaló első számú vezetőnek van néhány ilyen pénzes funkciója, mely mindössze annyiból áll, hogy évente néhány gyűlésen részt vesz.

6. Egyéb előjogok helyzeti előnyből származó kiváltságok, mint pl. szolgálati gépjármű, olcsó telek, olcsó építkezés, korrupciós és hálapénzek, jogszabályok kiskapuinak kihasználása /az utóbbi időben ezek szinte be vannak építve a jogszabályokba/ stb. A sort még hosszan lehetne folytatni.

7. A bevezetett személyi jövedelemadó rendszer - lényegét tekintve - az ural-kodó elit eddigi legkőrmönfontabb intézkedése, mely azt a célt szolgálja, hogy az uralkodó elit által elherdált milliárdokat azokon hajtsa be, akik egyáltalán nem tehetnek arról, hogy ezek a milliárdok elúsztak. Nyilvánvaló, hogy ez a kijelentés első hallásra meghökkentőnek tűnik, azonban mind logikailag, mind matematikailag bizonyítható.

Hogyan is működik ez az ördögien kieszelt mechanizmus, melyet annak idején Kupa Mihály "megalkotott".

A magánszektor vonatkozásában nincs különösebb rafinéria: az adórendszer hatása egyértelműen konkrét személyre irányul, és olyan mértékben, ahogy az az adókulcsokból következik. Ezzel az adórendszer elérte egyik célját, a jelenlegi magánszektor erőteljes korlátozását.

Egészen más a helyzet az aktív keresők több mint 90 százalékát kitevő, munkaviszonyban, tagsági viszonyban dolgozók vagy alkalmazottak esetében. A másodikat alapvetően a bruttósfítés jelenti. Eleve gyanús és érthetetlen volt, hogy miért kellett a gazdálkodó és egyéb szervezetek nyakába egy újabb irdatlan bürokráciát zúdítani, hiszen az adó is egyszerűen levonható lett volna a fizetésből. Azért, hogy a bruttósfítés által az adó elveszítse személyes jellegét és közösségi jelleget öltön. A bruttósfítéshez szükséges összeget ugyanis az egy-egy közösség rendelkezésére álló keretből kellett biztosítani, így elérték, hogy a magas fizetésűek magas "adó-ját" zömmel az adót nem vagy alig fizetők fizetik azáltal, hogy így az egész közösség rendelkezésére álló összeg csökkent. Egyszerűbben kifejezve: ha a nagy fizetésűek tányérjába az adó miatt néhány márékkal több cseresznyét kell tenni, a többiekébe nyilvánvalóan kevesebb jut. Tehát megvalósul az adórendszer másik célja, hogy maximálisan megvédje az uralkodó elit tagjait az inflációtól. Ez úgy valósul meg, hogy mivel az adót nem elvették a fizetésből, hanem rátették erősen, progresszíven, azt a későbbiek folyamán mint nettó fizetést szükség szerint vissza lehet adni. Az adó tehát lényegében talonba tett, erősen progresszív fizetés-emelésnek is tekinthető.

Természetesen akinek semmit vagy alig valamit tettek a fizetésére adó gya-

nánt, annak legfeljebb csak annyit adhatnak vissza is. Ezzel megoldódott a magas fizetésűek bérreformja, ami tapasztalható abból is, hogy a SZOT abbahagyta ez irányú követelését. Fentieket igazolja az a tény is, hogy már bejelentették, hogy a következő három évben jelentős mértékben csökkenteni fogják az adókulcsokat.

Az alábbi adatok egy modell-számítás eredményét mutatják két változatban. A modell-számítás az 1988. évi bruttósított keresetekből indul ki, és feltételezi, hogy ezek a keresetek időközben nem növekednek. Tehát azt vizsgálja, hogy az egyes fizetési kategóriákban az illető személyek a következő négy évben /1989-től 1992-ig/- csupán az adókulcsok feltételezett csökkentése révén -összesen mennyi többlet nettó jövedelemhez juthatnak. Az eredmény a következő: a 60 ezer forintos évi bruttó kereset semmit sem növekszik, mivel adómentes, így nincs mit visszaadni. A 162 ezer forintos évi bruttó kereset esetén a visszaadott összeg négy év alatt 43.250 forint /"A" változat/, illetve 50.950 forint /"B" változat/. A 612 ezer forint évi bruttó keresettel rendelkező személy pedig már 225.650 forint, illetve 353.350 forint többletjövedelmet tehet el négy év alatt az adókulcsok feltételezett mértékű csökkentése által. A havi nettó jövedelem 1992-re 82 ezer forintos évi bruttó jövedelem esetén mindössze 6 százalékkal, míg 612 ezer forintos bruttó jövedelem esetében 49 százalékkal növekszik.

Az adórendszer hatása tehát úgy foglalható össze, hogy biztosítja egyrészt az uralkodó elit elért életszínvonalát, sőt annak további növekedését, másrészt az üzemi elit kénytelen szinte befagyasztani az alacsony jövedelmeket, mert a rendelkezésre álló bérkeretet jórészt felemésztette az eredeti bruttósítás, a bruttósított prémium, és saját bérük bruttósított felemelése. Ugyanakkor a növekvő infláció miatt az alacsony fizetések reálértéke egyre nagyobb tömegek esetében süllyed a létminimum alá. Nem más ez, mint előre megfontolt szándékkal, fondorlatos módon és különös kegyetlenséggel elkövetett kizsákmányolás. Bizonyítja ezt a végeredmény: az egyre szaporodó multimilliomosok az egyik oldalon, és az elszegényedő milliók a másik oldalon. És ez a folyamat zajlik 10-15 éve egyre gyorsuló ütemben, jelenleg is. Ez az állapot másrésztől nem más, mint a kapitalizmus kiindulópontja. Az uralkodó elit látja legjobban, hogy csak idő kérdése, és a politikai hatalom kicsúszik a kezéből, és csak úgy tudja átmenteni magát, ha megszerzi a gazdasági hatalmat. Hiszen törvényszerű, hogy ahol a pénz, a tőke, ott a hatalom is. Így a későbbiekben mint vállalkozó, gyáros vagy bankár ülhet a nép nyakára ugyanaz a garitúra amely az országot ide juttatta. Ennek a lehetőségét rejtje magában az átalakulási törvény. Sokat emlegetett elv manapság, hogy a nagyobb teljesítményeket jobban el kell anyagilag ismerni. Ez a vezetők, illetve főnökök esetében meg is történik. Ugyanakkor a dolgozó millióktól elvárják, hogy egyre többet teljesítsenek csökkenő reáljövedelmek mellett. Kérdés, hogy miért nem emelnek szót fokozottabb mértékben a dolgozók. Azért, mert azonnal rásütik az illetőre a vezetőellenesség címekjét, és hamarosan az utcán találhatja magát. Pedig az egyszerű emberek megbecsülik azokat a vezetőket, akik rátermettségükkel, szakértelmükkel, példamutató magatartásukkal el tudják érni, hogy beosztottjaik - különösebb kényszer nélkül - teljesítőkéességük maximumát nyújtsák. Sajnos, egyelőre kevés ilyen vezető van, annál több viszont a tévedhetetlenségében, pótolhatatlanságában tetszelgő, pöffeszkedő főnök. Remélhetőleg nem sokáig.

Cseh János

Egy gepida harcos fegyverzete a Közép-Tisza vidékről

/Helye Európa kora Meroving-kori emléanyagában/

*"Akkor előbb kőrisfa lándzsákat vetettek egymásra.
Harcias tekintettel. Azok a pajzsokban álltak meg.*

Azután összezsaptak."

/Hildebrandslied, 63. és a következő verssorok/¹

Érmihályfalva, ma Valea lui Mihai, nagyobb falu Biharban, az Érmellék nyugati peremén. A helybéli orvos, dr. Andrassy Ernő a régészet iránt igen érdeklődő ember volt, aki az 1920-as és 40-es évek között alapvető fontosságú kora népvándorlás kori sírleleteket mentett meg az utókor számára.

1926 júniusában az egyik portán, Stanc Sándor kertjében földmunkáknál egy leletekben gazdag temetkezésre leltek, amely talán temetőhöz, kisebb sírcsoport-hoz tartozott. A publikáció Roska Márton nevéhez fűződik, természetesen Andrassy adatai nyomán, az Archaeologiai Értesítő 1930. évi kötetében. A férfi halottat az 5. század középső évtizedében, esetleg valamivel később, ariánus keresztény szokásnak megfelelően oly módon temették el, hogy arca kelet felé nézzen. Viseletéhez tartozó ötvösmunka /övcsat/, Kharón-pénz /II. Theodosius solidus, arany érem/ mellett fegyverek - kétélű és egyélű kard, pajzs -, valamint azoknak tartozékai /hüvelyveretek, csat, díszgyöngy/ kerültek elő, amelyek arra utalnak, hogy itt egy előkelő, nemesi harcost hantoltak el. Számunkra ez alkalommal kisebbik fegyvere, egyélű kardja lényeges, amely töredékesen maradt ránk - eredetileg úgy 60-65 cm lehetett.²

Aztán 1935 és 1941 között a település egy másik pontján, a Krizsán-féle telken agyagkitermelésnél még egy sírcsoportra leltek. A nyolc temetkezés, köznépi temető emléanyagát maga dr. Andrassy Ernő tette közzé 1944-ben a kolozsvári - ma Cluj-Napoca - múzeum kiadványában /Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából/. A nyugat-keleti tájolású női, gyermek és férfi sírokból különböző típusú fülbevalók, gyöngy nyakláncok, csontfésűk, csatok, használati eszközök /kés, tűzcsiholó készség darabja/ és egy agyagedény jutott napvilágra. Az egyik harcos temetkezése volt különleges, a Duna-Tisza társágának kora népvándorlás kori leletei között szinte párhuzam nélküli, gombos markolatú kessel /tőrrel/³, amely pontosan 50 cm-t tesz ki. A sírcsoport egykorú a nemesi temetkezéssel.

Az említett kisebb méretű kardok markáns körét alkotják a hun kori/5. századi gepidák fegyverzetének az Alföld keleti és észak-keleti vidékein, majd az azt követő időkben, a korai Meroving-korban a Tisza mentén, Erdélyben és a Szerémségben. Ez a tárgytypus az, amely talán a legnagyobb figyelemre tarthat számot -

a pajzs és egy gyűrű mellett - az általunk föltárt és bemutatásra kerülő zagyvaparti temetkezésből.

Az 1986-os leletmentő ásatáson előkerült, az érmihályfalvi/ak/hoz hasonló, kisebb temetőben ill. sírcsoportban elhelyezkedő gazdagabb, a közösség vezetőjét rejtő temetkezésből /1. kép/ teljes harci felszerelést emeltünk ki, amely három alkalmatosságból áll. Az egyélű kardot, a lándzsát és a pajzsot természetesen a hozzájuk kapcsolódó jelenségekkel/ megfigyelésekkel együtt vesszük szemügyre, utalva az esetleg velük összefüggő leletekre.⁴ Az egyes tárgyak értékelésénél persze csupán válogatást adhatunk a bőséges gepida és más germán népcsoportok emlékeanyagából a kontinensről és a szigetországból, mind a szövegrészben, mind a rajzos összeállításoknál.

Az egyélű kard

"A derekat kétélű kard övezte balról,
S pannóniai szokás szerint egy másik jobbról,
Mely azonban csak egyik oldalával ejtett sebeket."
/Waltherlied, 336. és a következő verssorok/⁵

Az egyélű vas kardot, a scramasax-ot /2. kép 1/ a föltehetően szíjazata részét képező egyszerű, ovális, ezüst csattal markolata közelében - nem kerül közlésre - a halott jobb oldalán leltük; combjára helyezték azt. Mostani állapotában valamelyest töredékes /hegyéből s talán fogójából hiányzik egy kis darab/, 67 cm hosszúságú - aligha volt sokkal nagyobb, mint 70 cm. Markolatának mérete csak kevésbé haladja meg a 9 cm-t. A penge legnagyobb szélessége 3,5-4 cm között van. A forgórész a kardlappal tagolatlanul ill. enyhe tagolással kovácsolt egybe, vége felé keskenyedik, átmetszete mintha követné a vágórészét; háromszög alakú. Rajta csak alig észlelhető nyomokban ismerhető föl a fa markolat-borítás. A penge egyélű voltának megfelelő keresztmetszetű, éle és foka párhuzamosan fut, csupán a hegy 8-10 cm-es hosszában keskenyedik el, ívelődik az utóbbi. A kardlap egyik oldalán középen, kb. 20 cm terjedelemben, mintha horony húzódná - vércsatorna -, ez azonban nem bizonyos. Itt-ott, a hegynél és a markolathoz közelebb a fa tok nagyobb foltokban maradt meg, hosszanti rostok formájában. A vas minősége meglehetősen jó.

A zagyvaparti kard a gepida fegyvereknek ahhoz az együtteséhez tartozik, amelyeknek egy másik darabja a bevezetőben említett érmihályfalvi sírok mellett ebből a térségből, többek között még Gencsről /Ghenci/ ismert.⁶ A későbbi időkben, a keleti germánok település-területének kiterjedése után, már Erdély szívében Kolozsvár-Kardosfalváról /Cordos/ és Malomfalváról /Moresti/, a Tisza-vidéken pl. Szentés-Berekhátról, - Nagyhegyről, a Szerémségben pedig Kormadin-Jakovo-
ról tud a kutatás scramasax-okról.

A típus jól elkülöníthető a nyugati germánoknál, így az angolszászoknál - zömmel a késő Meroving-korban -, a frankoknál, az alamannoknál, a bajuvároknál és másutt a 6-7. században és azt követően is meglévő, gyakori egyélű fegyverektől, a különböző sax-októl; ezek általában szélesebb, zömökebb s nehezebb har-

ci eszközök voltak. 8 Mellékesen jegyezzük meg, hogy az ilyenféle sax-okhoz állanak közel a bocari /Bocsár az Alsó-Tisza-vidéken/ és a marosnagylaki /Noslac/ temető alkalmatosságai.⁹ A zagyvaparti típusúak ezzel szemben szablyaszerűek, ám egyenesek, vágásra és szúrásra egyaránt használható egyélű fegyverek; zömmel 50-70 cm hosszúságúak és 2-4 cm szélességűek.¹⁰ /2. kép 2-4/

Ezek a keleti, nomád eredetű, a hunokhoz, alánokhoz, egyéb népcsoportokhoz köthető harci eszközök a Kárpát-medence és a környező területek kisebb, 5. századi germán törzseinél /szvébek, herulok, rugiak, stb./ is elterjedtek. A nagy területeket átfogó kora Meroving-kori kapcsolatok nyomán a nyugaton élő germánok, így a frankok, az alamannok, a thüringek fegyverzetében is előfordultak /2. kép 5-8/. Az előkelő, nemesi /főnemesi/ fejedelmi sírokban - ez utóbbiakra példa Blucina Morvaországban, Tournai Belgiumban és Pouan Champagne-ban - a scramasax a kétélű nehéz kardot, a spatha-t kíséri.¹¹

A lándzsa

A harcos lándzsáját, ill. annak vas csúcsát /3. kép 1-2/ a sírgödör dél-nyugati sarkában, a halott fejénél, a koporsón kívül leltük, hegyével az oldalfalba fúródva. Végénél hiányos, kiegészítve 36 cm hosszúságú, pengéjének legnagyobb szélessége, mintegy a válla, 4,5 cm. Maga a levél közel 25 cm nagyságú, tehát az egésznek úgy 2/3-át teszi ki. A krónikus nyélbefogó, a köpű átmérője a nyílásnál 2,5 cm. A penge alakja hosszúkás, nyúlánk, talán leginkább fűzfalevélre emlékeztető, s olyan módon asszimetrikus, hogy keskenyebb, nagyobb része a hegye felé esik. Átmetszete lapos-ovális, valóban pengeszerű. A tok nyitott/vágott 5 cm - esetleg ezt meghaladó - hosszúságban. Bázisához közel egy kb. 1,3 cm átmérőjű, félgömbös fejű szöggel van átütve, melynek szára 0,4 cm vastag. A fegyvert meglehetősen jó minőségű vasból kovácsolták. Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a harci alkalmatosságot, amelynek fa nyelét 8-10 cm hosszúságban szorították és szegcselték a köpűbe, a koporsón kívül, annak jobb oldalán helyezték el, ill. szúrták a sírgödör oldalába. Nyele úgy /2-/ 2,5 m hosszú és 2-2,5 cm vastagságú lehetett.

A kora középkori Európában a leggyakoribb, legáltalánosabb fegyver a szűrő/hajító lándzsa ill. dárda volt, mint a könnyűfegyverzet alapvető tartozéka, amely Wodan/Odin harci eszközeként mágikus erővel is bírt.¹² Áll ez természetesen a gepidák heroikus életére, akiknél gyakorisága az fjével-nyilével vethető össze. A lándzsacsúcsok formai tekintetben elég változatosak - összehasonlítva más fegyver-kategóriákkal -, s így csoportosításukra is többféle lehetőség kínálkozik. Hosszúságuk 20-40 cm között alakul, a pengék formája babér-, fűzfa-, ritkábban nádlevélre emlékeztető - középső bordával avagy anélkül -, nyúlánkabb és zömökebbek, ovális vagy rombusz átmetszetűek, hosszabb-rövidebb köpűvel kovácsoltak. Ez utóbbi, a tok zárt vagy nyitott.¹³ A zömmel ék alakú kivágás - analógia a szolnoki fegyverhez - többek között egy-egy szentes-nagyhegyi, kiszombori és kolozsvár-kardosfalvi lándzsánál figyelhető meg.¹⁴ Szögeccsel volt átütve pl. a kamenovoi /Észak-Szerbia/ fegyver köpűje.¹⁵ A zagyvaparti a gepida könnyű harci eszközöknek ahhoz az együtteséhez sorolható formai szempontból, amelyet a szen-

tes-nagyhegyi, a kiszombori, a szőregi, a batajnica, a marosveresmarti /Unirea-Veresmart/ és a marosnagyilaki lándzsák reprezentálnak.¹⁶ Ám teljesen egyezők, pontos párhuzamok magától értetődően alig vannak.

A szűrő/hajító küzdő alkalmatosságoknak ez a típusa kimutatható a dunántúli langobardoknál /pl. Várpalota és Bezenye/, a felső-Rajna-vidéki alamannoknál, s Bajorországban az ott hazára lelt germánoknál és más területeken. A korai Meroving-kori fegyverkovácsok igen gyakran készítettek nyitott köpűket a kontinensen és a szigetországban egyaránt.¹⁷ /3. kép 3-7/

A pajzs

A zagyvaparti harcos pajzsának vas applikációit/vereteit /4. kép 1-3/ a lándzsához hasonlóan a koporsón kívül leltük, a sírgödör észak-nyugati sarkában, a hosszanti oldalon. Aprólékos, gondos bontással magára a fa pajzsra is adatokat nyertünk. Nem is annyira elszíneződés, mint inkább a töltelékföld elválása, lazább és keményebb rétege jelezte az enyhén domborodó, 75-85 cm átmérőjű, nagy valószínűséggel kerek lapot. Vastagságát 1,5-2,5 cm-re tehetjük. Ez a jelenség és az umbo /latin terminus a pajzsdudorra/ a kb. felerészben megmaradt fogóval 70-80 fokos szöget zárt be a sír oldalával, olyan módon, hogy az előbbi csúcsa a fal felé nézett. A közelben talált két-három lapos fejű nit ill. töredék minden valószínűség szerint a markolathoz és annak rögzítő karjaihoz tartozott, esetleg a dudorhoz. A fogó kiszélesedő, ívelődő részébe nyilvánvalóan fa betét járult. Ennek kétoldalán, valamint a merevítők végein lévő korongos fejű szegekkel applikálták a pajzs hátsó részére. Úgy 50 cm hosszúságú volt. Vegyük most szemügyre magát az umbot! A kerek kovácsmunka alapjánál 16 cm átmérőjű, főntebb ez az érték 12 cm, magassága - a tüskével együtt - 8 cm. Ívelődő pereme és szabályos kúp alakú fedele van, melyek azzal a jól ismert, jellegzetes éllel csatlakoznak egymáshoz. Csúcsán gombban végződő tüske helyezkedik el, ami valamivel több, mint 2 cm nagyságú. A karimán átellenesen négy szögecs hely /egyiknek alig maradt nyoma/ található, kettőben a korongos fejű nitek is megfigyelhetők. A hátoldalon helyel-közzel a pajzs fájának rozsdával átitatott maradványa látható. Jó minőségű vaslemezről készítették.

A pajzs a Meroving-korban mind nehéz- /kétélű kard/, mind pedig könnyű-fegyverzetű /lándzsa, fj-nyíl/ összefüggésben előfordult. Az umbo-val, fogóval, néha egyéb fém veretekkel felszerelt, deszkából/lécekből összerótt, kerek vagy ovális, kissé domborodó, ritkán lapos pajzs a legfontosabb védekező alkalmatosság volt. S a germán hitvilágnak megfelelően a lándzsához és a spatha-hoz hasonlóan szimbolikus tartalmat is hordozott - erre 6. századi források vetnek fényt.¹⁸

A zagyvaparti "köldök" - kissé régies kifejezéssel -, úgy tűnik, a Gepida Királyság területén formai vonatkozásban eléggé egyedi, a korábbi - késő római kori és hun kori - s a későbbi /az 5. század második felére, de túlnyomórészt a 6. századra tehető/ típusok között helyezkedik el. Az előbbieknél kúp alakú, az utóbbiak domborodó/félgömbös alkalmatosságok.¹⁹ A gepida temetőben az egyik formát

a kiszombori umbo, a másikat többek sorában a szentes-berekhátiak képviselik.²⁰ A krónikus formák a frankoknál, az alamannoknál a Rajna-vidéken a kora Meroving-kor elejére jellemzőek. A változat természetesen a szigetországban is megtalálható az angolszászoknál, az ottani három variáns közül az egyik.²¹ A bemutatott thüring pajzsdudor már a későbbiek sorába tartozik, inkább csak ezek illusztrálására mutatjuk be /5. kép 1-7/.

A szolnoki védőfegyver rekonstrukciójához /4. kép 4-5/ egy alamann /Niederstotzingen/ pajzs ujjáalkotását vettük át /5. kép 8/. Ezenkívül fölhasználtuk azokat az adatokat, amelyek a vörsi és a rácalmási langobard temető egy-egy sírjából a kutatás rendelkezésére állanak.²²

Láttuk tehát, hogy a zagyvaparti harcossír fegyverei széleskörű, távoli kapcsolatokkal bírnak a kora középkori, pontosabban a kora Meroving-kori Európában. Pregnáns az egyéltű kardok, a scramasax-ok köre keleten az Isim-vidéktől /Nyugat-Szibéria/ a Rajna térségéig, és ezen a hatalmas területen belül különösen a gepidáknál. A lándzsa megint csak jól illeszkedik a Kárpát-medence keleti térségének emléktárába - a forma általános a nyugatabbra élő germán népeknél is. A pajzs ellenben némiképp egyedi a klasszikus gepida temetők umbo-inak sorában, köztes forma egy korábbi és egy későbbi típus között. Párhuzamai föllelhetők a frankoknál, az alamannoknál, az angolszászoknál és más törzsekénél. A szolnoki temetkezés támadó- és védőfegyvereinek időrendi helye, maga a leletegyüttes arra utal, hogy a gepida harcost az 5-6. század fordulója körüli évtizedekben hantolták el.

JEGYZETEK

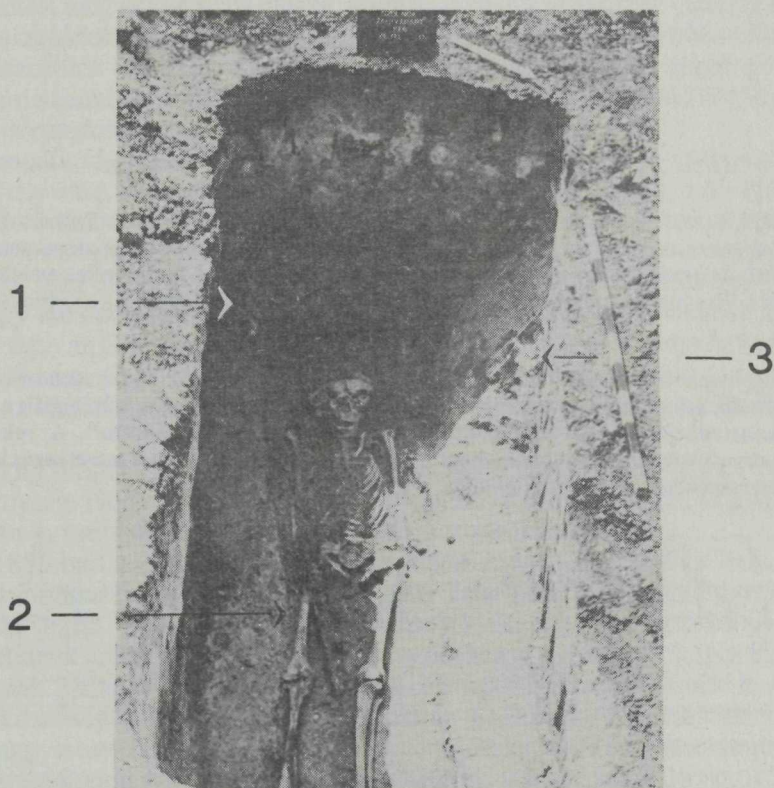
- /1/ Schlette, Friedrich: Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna /Kulturgeschichte der Germanen bis zum Ausgang der Völkerwanderung/. Leipzig-Jena-Berlin, 1980 4. 136. o. A szerző fordítása.
- /2/ Roska Márton: Az érmihályfalvi germán sír. Archaeologiai Értesítő, 44. /1930/ 229-232. o. Igen jelentős leletegyüttes volt azokban az években az 5-7. századi germán kronológia kidolgozásában. Ld. ehhez Werner, Joachim: Münzdatierte austrasische Grabfunde. Berlin-Leipzig, 1935. 30-34. o.
- /3/ Andrassy Ernő: Népvándorlásokori temető Érmihályfalván /Bihar vm/. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, 4. /1944/ 91-96. o. A sírokra legutóbb ld. Bóna István: Daciától Erdőlvéig. A népvándorlás kora Erdélyben /271-896/. Erdély története 1. Főszerk. Köpeczi Béla. Budapest, 1988. 140-141. o.
- /4/ Cseh János: Kora-középkori ékszerek és fegyverek /Régészeti érdekességek a Zagyva partjáról/. Szolnok Megyei Néplap, 1987. május 16. 10. o. /A harcossír rövid ismertetésével./; Cseh János: Kora-Meroving-kori ötvösmunkák az Alsó-Zagyva vidékéről. /Megjelenés alatt a Művészet című lap ezévi júliusi számában, amely a szóban forgó melletti női temetkezés ékszereit mutatja be./; Cseh János: Gepida fegyverzet. Című. A magyar föld és nép korai történetének enciklopédiája. Főszerk. Bökönyi Sándor-Kristó Gyula. Budapest-Szeged. Előkészületben. /A harcossír ásatási rajzával./; Cseh János: Germán szálláshelyek Szolnok határában. Szolnok Megyei Néplap, 1987. december 12. 10. o. /A kora népvándorlás kori sírcsoporthoz tartozó település rövid ismertetése./
- /5/ Schlette l.m. 137. o. A szerző fordítása.
- /6/ Németh, Ioan: Descoperiri funerare din sec. V. e. n. linga Carei. Acta Musei Napocensis, 4. /1967/ 505-506. o.
A három fegyver-kategória lelőhelyeinek gyűjteményére ld. Cseh János: Adatok az V-VII. századi gepida emléktáráról /Függelék: Erdély V-VII. századi gepida lelőhelyek katasztere/. Megjelenés alatt a Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyvében.
- /7/ Ferenczi, Stefan: O noua descoperire din epoca migratilor in cartierul Cordos al Clujului. Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul implinirii a 60 de ani. Bucuresti, 1960 193-204. o.; Horedt, Kurt: Moretti /Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen/. Bukarest, 1979. 158. o. 73. ábra 1; Csallány, Dezső: Archaeologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken /454-568 u. Z./ Budapest, 1961. 89. tábla 6 és 46. tábla 2; Vinski, Zdenko: Spomenici velike seoba naroda u Srijemu. Situla, 2. /Ljubljana, 1957/ 22. tábla 83.
- /8/ Az angolszász saex/sahs-okról Wilson, D.M.: The Anglo-Saxons. London, 1960. 110-112. o. A bajuvár harci kések

- legfrissebb összefoglalása Zeller, Kurt: Tracht, Bewaffnung und Schmuck. Die Bajuwaren /Von Severin bis Tassilo 488-788/. Szerk. Dannheimer, Hermann-Dopsch, Heinz. Korneuburg, 1988. 240. o.
- /9/ Dimitrijević, Danica-Kovacević, Jovan-Vinski, Zdenko: Seoba Naroda /Archeoloski nalazi jugoslovenskog Podunavlja/. Zemun, 1962. 13. o. 3. ábra; Rusu, M.: The prefuneral cemetery of Noslac /VI th-VIII th centuries/. Dacia, 6. /1962/ 275. és 277. o.
- /10/ Csallány I. m. 260. o.; Nagy Margit: Régészeti adatok a Közép-Tisza vidék V-VI. századi történetéhez. I. /Doktori disszertáció/. Budapest, 1970. 172-174. o.; Horedt I. m. 191. o.; Cseh János: Megegyezések az V-VII. századi erdélyi gepida emlékananyaghoz /Kutatástörténeti áttekintés - Vázlat az erdélyi-alföldi kapcsolatokról/. I. /Szakfolyózat/. Budapest, 1983, 113-119. o.
- /11/ Alapvető áttekintés Werner, Joachim: Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches. I. München, 1956. 43-46. o. Ld. még Böhner, Kurt: Die frankischen Altertümer des Trierer Landes. I. Berlin, 1958. 130-135. o.; Schmidt, Berthold: Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Halle /Saale/, 1961. 147. és 150. o.; Moosbrugger-Leu, Rudolf: Die Schweiz zur Merowingerzeit /Die archäologische Hinterlassenschaft der Romanen, Burgunder und Alamannen/. I. Bern, 1971. 73. és 76. o. Az egyik legújabb összegzés a morvaországi leletek kapcsán Tejral, Jaroslav: Morava na sklonku antiky. Praha, 1982. 150-152. o.
- /12/ Schlette I. m. 134-136. o.
- /13/ Csallány I. m. 260-261. o.; Nagy I. m. 174-177. o.; Horedt I. m. 191. o.; Mrkobrad, Dusan: Archeoloski nalazi seoba naroda u Jugoslaviji. Beograd, 1980. 121. o.; Cseh I. m. 130-135. o.
- /14/ Csallány I. m. 44. tábla 1 és 154. tábla 1; Ferenczi I. m. 200. o. 4. kép 4.
- /15/ Simoni, Katica: Dva priloga Istraizvanju germanskih halaza seoba naroda u Jugoslaviji. Vjesnik Archeoloskog Muzeja u Zagrebu. 10-11. /1977-1978/ 2. tábla 1.
- /16/ Csallány I. m. 44. tábla 4, 154. tábla 4 és 184. tábla 1; Mrkobrad I. m. 44. tábla 6; Roska, von Martin: Das gepidische Grabfeld von Veresmort-Marosveresmart /Turda-Tordaaranyos, Siebenbürgen/. Germania, 18. /1934/ 124. o. 2. ábra 11; Rusu I. m. 276. o. 4. ábra 11.
- /17/ Bóna, István: Die Langobarden in Ungarn /Die Graberfelder von Várpalota und Bezenye/. Acta Archaeologica, 7. /1956/ 204. o. 16. ábra 2 és 5, valamint 205. o.; Garscha, Friedrich: Die Alamannen in Südbaden /Katalog der Grabfunde/. 2. Berlin, 1970. D típusú tábla la-lb; Koch, Ursula: Die Grabfunde der Merowingerzeit aus dem Donautal um Regensburg. 2. Berlin, 1968. 49. tábla 20. A thüring és az angolszász lándzsákra ld. Schmidt I. m. 150-151. o. és Wilson I. m. 116-119. o.
- /18/ A bajuvár pajzsokat röviden bemutatja Zeller I. m. 242. o. Az irodalmi utalásra ld. Moosbrugger-Leu I. m. 105. o. Az angolszász védőfegyverek markáns összefoglalása Wilson I. m. 112-116. o.
- /19/ Vinski, Zdenko: Ein Spangenhelmsfund aus dem östlichen Syrmien. Germania, 32. /1954/ 181. o.; Csallány I. m. 263-264. o.; Nagy I. m. 177-182. o.; Popescu, Dorin: Das gepidische Grabfeld von Moresti. Dacia, 18. /1974/ 199. o.; Cseh I. m. 119-123. o.
- /20/ Csallány I. m. 280. tábla 12 és 90. tábla 11-12. Továbbá Cseh János: A Gepida Királyság kora Szolnok megyében /Függelék: Gepida lelőhelykataszter/. I. /Bölcsészdoktori disszertáció/. Szolnok, 1985-1986. 156-157. o.
- /21/ A Rajna-vidékre ld. Ament, Hermann: Frankische Adelsgräber von Flonheim-mün Rheinhausen. Berlin, 1970, passim; A thüringeknél és a bajuvároknál: Schmidt I. m. 154-155. o.; Koch I. m. 94-96. o. Egy kónikus angolszász umbot mutat be Wilson, M. David: The Archaeology of Anglo-Saxon England. London, 1976. 19. o. 0.6. ábra a.
- /22/ Paulsen, Peter: Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen /Kreis Heidenheim/. I. Stuttgart, 1967. 123-125. o. /rekonstrukció rajz: 124. o. 61. ábra/; Sági Károly: A vörsi langobard temető. Archaeologiai Értesítő, 88. /1961/ 55. o. /rajz: 5. ábra/; Bóna István: Langobard temető Rácalmáson. Alba Regia, I. /1960/ 167-170. o. /a pajzs: 1. ábra/. Végezetül ld. még Doppelfeld, Otto: Das frankische Knabengrab unter dem Chor des Kölner Domes. Germania, 42. /1964/ 168-169. o. és 9. ábra. A dolgozat kéziratát 1989 júliusában zártam le.

A KÉPEKEN BEMUTATOTT LELETEK JEGYZÉKE

2. kép 2: Szentes-Nagyhegy, 7. sír /Csallány I. m. 46. tábla 2/
 2. kép 3: Malomfalva, 8. sír /Horedt I. m. 158. o. 73. ábra 1/
 2. kép 4: Kormadin-Jakovo /Vinski I. m. 22. tábla 83/
 2. kép 5: Pouan /Bienaimé, Jean: Le trésor de Pouan au Musée de Troyes. Les cahiers des Musées de Troyes N01. Troyes, é. n. 6. o./
 2. kép 6: Altlüßheim /Werner I. m. 2. 2. tábla 4/
 2. kép 7: Basel-Gotterbarmweg, 34. sír /Moosbrugger-Leu I. m. 2. 8. tábla 1/
 2. kép 8: Granschütz, 1. sír /Schmidt I. m. 148. o. 57. ábra c/
 3. kép 3: Langobard lándzsaforma, 4. típus /Bóna I. m. 204. o. 16. ábra 2/
 3. kép 4: Langobard lándzsaforma, 1. típus /Bóna I. m. 204. o. 16. ábra 5/
 3. kép 5: Alamann lándzsatípus, la forma /Garscha I. m. 2. D típusú tábla/
 3. kép 6: Alamann lándzsatípus, lb forma /Garscha I. m. 2. D típusú tábla/
 3. kép 7: Viehhausen /Koch I. m. 2. 49. tábla 20/
 5. kép 1: Flonheim, 5. sír /Ament I. m. 11. tábla 2/
 5. kép 2: Alamann pajzsudor forma, la típus /Garscha I. m. 2. C típusú tábla/
 5. kép 3: Alamann pajzsudor forma, 2a típus /Garscha I. m. 2. C típusú tábla/
 5. kép 4: Basel-Kleinhüningen, 63. sír /Moosbrugger-Leu I. m. 2. 19. tábla 2/
 5. kép 5: Thüring pajzsudor forma /Schmidt I. m. 152. o. 59. ábra d/
 5. kép 6: Basel-Bernerring, 9. sír /Moosbrugger-Leu I. m. 2. 19. tábla 3a/
 5. kép 7: Alamann pajzsfogó forma /Garscha I. m. 2. C típusú tábla A/
 5. kép 8: Niederstotzingen, 3/b. sír /Paulsen I. m. 124. o. 61. ábra/

SZOLNOK-ZAGYVAPART
VII. FELÜLET 17. OBJEKTUM (SÍR)
1986

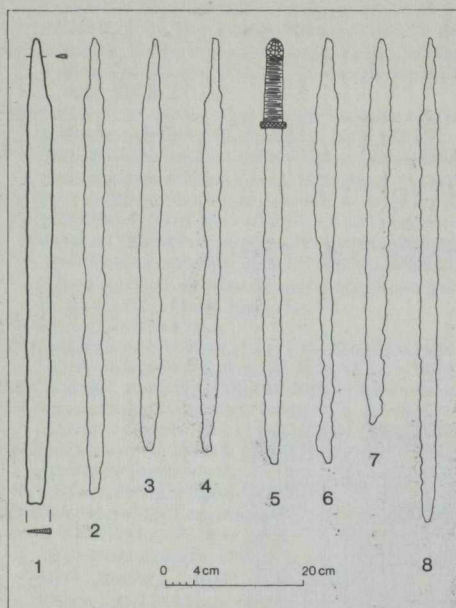

1- VAS LÁNDZSACSÚCS

2- EGYÉLŰ VAS KARD (SCRAMASAX)

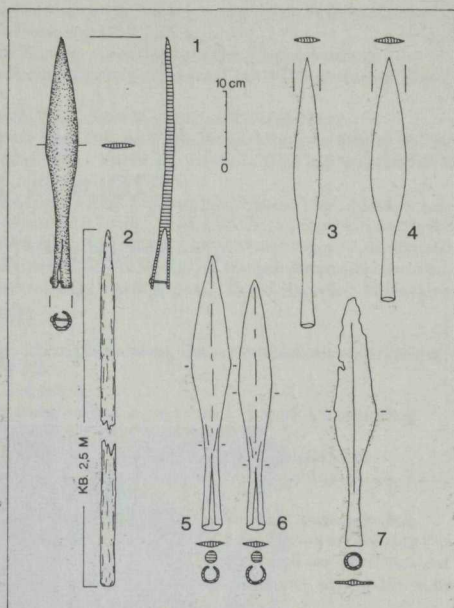
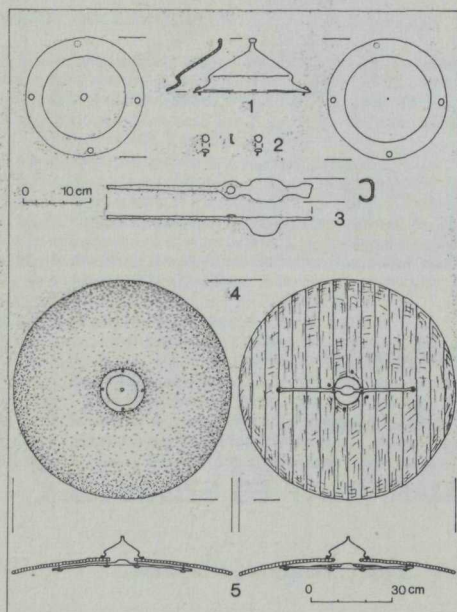
3- PAJZS: VAS DUDOR (UMBO), MARKOLAT ÉS SZÖGECSEK

A szolnok-zagyvartparti gepida fegyveres temetkezése, a harci eszközök, a láncza,
a kard és a pajzs kiemelésével.

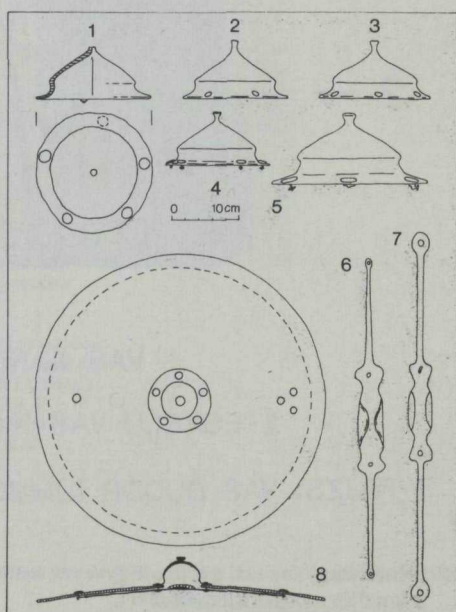
Egyéltű kardok, scramasax-ok a gepidáknál /1: Szolnok-Zagyvart/, az alamannoknál és a thüringeknél. Az aranyveretes-rekeszdiszes fegyver talán I. Theoderich nyugati gót királyé volt.

A szolnok-zagyvartparti harcossír pajzsának tartozékai /umbo, szögecsék, fogó/, valamint a fegyver rekonstrukciója. Elöl- és hátulnézeti rajz keresztmetszetekkel, amelyek a marokolat fölerősítésének két lehetőségét szemléltetik.

Lándzsák a gepidáknál /1-2: Szolnok-Zagyvart/, a langobardoknál, az alamannoknál és a bajuvároknál. A fűzfalevélre emlékeztető fegyvereknél is jellegzetesek a nyitott köpűvel kovácsoltak.

Frank, alamann és thüring pajzsdudorok és -fogók. az utóbbi kivételével analógiák a szolnok-zagyvartparti "köldökhöz". A rekonstrukció egy alamann nemesi temetkezés leletei nyomán készült.

Papp Izabella

Szegény tanulókat segélyező egyesület Jászberényben 1886-ban

1989 szeptemberében Budapesten és néhány vidéki településen minden általános iskolás ingyen kapta meg a tankönyveket. Nem csupán az arra valóban rászorulóknak, hanem mindenkinek. Az indoklás szerint azért is, hogy az osztályokon belüli differenciálás ne segítse elő a szegény-gazdag megkülönböztetést...^{1./} A szándék dicséretes, még akkor is, ha tudjuk, hogy az iskolába indításnál - főleg a többgyermekes családokban - korántsem a tankönyv ára jelenti a legnagyobb terhet. Az igazán rászorulóknak helyzetét bizonyára ez a segítség is könnyíti. A szegény és gazdag kategória azonban ettől függetlenül létezik, s a gyerekek egymás között pontosan ismerik ennek mértékt.

A szegénység jelen van mindennapjainkban, bár nem is olyan régen még hátrányos helyzetű, kedvezőtlen családi háttérrel szelídült a fogalom a hivatalos jelentésekben, statisztikákban. Csak nemrég mondjuk ki a szót, csak most kezdenek formálódni a segítséghez az intézményes és egyéb keretek. A jó szándék, a segítő-készség még ma is gyakran ütközik különféle érthetetlen ellenállásba.^{2./} S közben egy tanárom arról beszél a rádióban, hogy a padokban, a menzák környékén egyre több az éhes gyerek, mert a szülők egy része már nem tudja befizetni a térítés díját sem. Csak remélhető, hogy a Művelődési Minisztérium azon szándéka, hogy az iskolákban minden gyerek ingyen étkezhessen, nemcsak elhatározás marad.

Mindig, minden korban, minden közösség számára komoly gondot jelentett a szegénység. Hogy az adott társadalom hogyan viszonyult ehhez, hogyan vállalta, vállalta-e, s mit tett a segítség érdekében, koronként változott.

I. 1886-ban a jászberényi főgimnáziumban egyesületet hoztak létre, melyet a Belügyminisztérium Gimnáziumi Szegény Tanulókat Segélyező Egyesület néven engedélyezett.^{3./} Megalakulása körülményeinek, céljának s tevékenysége egyes részleteinek felidézését nem csupán a szegénység vizsgálatának kapcsán érzem aktuálisnak. Talán indokolja ezt a különböző közösségi formák keresése, az önszervező közösségek története iránt napjainkban megnövekedett érdeklődés is.

A magyarországi egyletek, társulatok létrejöttének kedveztek a kiegyezés utáni konszolidálódott viszonyok.^{4./} Sorra alakultak, vagy kezdték újra működésüket a legkülönbözőbb célú és összetételű egyesületek. Közöttük az olvasóköri, köz-művelődési egyesületek éppúgy megtalálhatóak voltak, mint a gazdakörök, sportegyesületek, dalárdák és a különböző vallási társulatok. Igen nagy számban jöttek létre szociális jellegű, jótékony célú egyesületek is. Az így alakult egyesületek közös jellemzője a valóban spontán szerveződés, a tagok azonos érdeklődése és szándéka, melyet az alapszabályokban pontosan meghatároztak. S éppen mert nem felsőbb rendelet hívta őket életre, s szabta meg működésük feltételeit, a cselekvésnek, a közösségeknek olyan keretei teremtdtek meg, melyekben a tagok többnyire hosszú időn át és eredményesen tevékenykedtek. Feloszlatauk igen nagy veszteségeket okozott, jelentős értékkeremtő, hagyományörző lehetőségektől fosztva meg a

településeket. A helyettük mesteségesen létrehozott szervezetek nem tudták pótolni erkölcsi, közösségi és kulturális értékeiket.

A jászberényi szegény tanulókat segélyező egyesület a nagy múltú főgimnáziumban /ma Lehel Vezér Gimnázium/ alakult meg. Az iskola 1767-ben létesült, s az első tizenegy évben Jászapátin működött. Jászberénybe kerülve több építési és szervezeti módosulás után az épület jelenlegi helyét és formáját éppen száz évvel ezelőtt, 1889. augusztus 28-án nyerte el.

Jászberény

103

Sorszám	Az egyesület, társulat címe	Munkaköri kör	Tagok száma	Alapítási rendelet	Miniszeri rendelet	Levéltári eseményszám	A tisztviselők neve
				száma			
11.	Gimnásiumi szegény tanulókat segélyező egyesület.	1886 1887.	18.	39752/186 35257/910.		IV. 48 886.	Elnök: János Tóth Alelnök: Titkár: Károly Alajos. Jegyző: Károly József. Pénztárnok: László Mész.

/A Szolnok Megyei Levéltár egyesületi mutatókönyvének bejegyzése/

Az egyesület létrehozásában meghatározó szerepe volt a gimnázium akkori főigazgatójának, Polgár Györgynek. A pozsonyi főgimnázium tanárát az 1884/85. tanévben helyezték Jászberénybe, s bár csak két évig volt az intézmény főigazgatója, az ő nevéhez, aktív szervező munkájához fűződik az egyesület megalakítása.

1886. április 4-én a Jászberény és Vidéke c. lapban cikksorozatot indít Segítsük elő a szegénysorsú tanulók iskoláztatását! címmel. Ebben felhívja a város és a környező jász települések lakosait, vezetőit és a különböző társulatokat, hogy segítsék a szervezést, belépésükkel, adományaikkal támogassák az egyesület megalakulását. "Mindenkinek elismerésével fog az találkozni, ha az emberséget önzetlennül, tiszta lélekből, csupán azért, hogy embertársunk nyomorán segítsünk, gyakoroljuk azok iránt, kik arra valóban rászorultak. Nem érdemtelenekre fogja pazarolni a t. közönség ember-baráti szeretetét és jótékonyosságát akkor, ha a most alakuló-félben lévő jászberényi kath. főgimn. tanulósegélyező egyesületbe való belépés által kegyes pártfogás alá veszi a szegénysorsú tanulóink ügyét, kik között találta-tik a támogatásra igazán érdemes ifjú." - írja a főigazgató. Cikkében megemlíti, hogy ebben az évben - 1886-ban - a gimnáziumnak 196 tanulója van, akiknek - véleménye szerint - egyharmada szorul segítségre.

A segélyező egyesület létrehozásának gondolata nem ekkor vetődött fel először. A gimnáziumban az 1878/79-es tanévben már létrejött egy hasonló célú egyesület Lip-pay Lajos főigazgatósága idején, amely a tanulók pénzbeli adományaiból tartotta fenn magát. Az alakulás évében 25,94 forint volt az egyesület vagyona, amely az azóta eltelt évek alatt ezer forintra növekedett. Az eddigi eredmények adtak alapot az igazgatónak és tanártársainak arra, hogy végleg megalakítsák, létrehozzák a szegény tanulókat segélyező egyesületet. A város nehéz anyagi helyzete miatt ugyanakkor felvetődött, hogy vajon éppen most, "az ezer élet-bajok és anyagi sorscsapások által látogatott hazai vidéknek pénzhíánya miatt" lehetséges-e egy újabb egyesület létrehozása, szabad-e még újabb áldozatokat, adományokat kérni a várostól, a lakosoktól. Hiszen a meglévő egyesületek, így pl. a kaszinó, a dal- és nőegylet is a város közönségének, jótévedőinek adományaival utalva működnek. Az igazgató azonban úgy tapasztalta, hogy a városnak a gimnázium iránt tanúsított eddigi áldozatkészsége biztosítékot jelenthet erre az ügyre nézve is. Az alakuló-ban lévő egyesület fontosságát így fogalmazza meg: "Igaz, sok egyesület van városunkban, de tán egynek sincs magasabb, nemzeti és kulturális életünkbe oly

messzeható feladata, mint egy szegény tanulókat segélyező egyesületnek, melynek célja: a vallásos magyar hazafias szellemet ápolva, nemzetiségünknek, a magyar fajnak a megerősítésére a szegényebb sorsú szülőknek jó tehetségű és viseletű gyermekeit a középiskola látogatásában gyámoltani könyvek, tanszerek és ruházat ingyen adása által. Szegény tanulók pedig intézetünkben vajmi nagy számmal vagynak! Nemcsak a földművelő, iparos, kereskedő osztály, hanem a közigazgatás és törvénykezés, posta, távíró, vasút alsóbb rangú tisztviselői s a tanítók is hivataluk szerény illetményére lévén utalva, kivált ha nagyobb családjuk van, gyámoltásra szorulnak gyermekeik iskoláztatásában." ^{16/}

Hamarosan elkezdődik a szervező munka, s gyűjtőívekkel keresik fel mindazokat, akiknek támogatására számíthatnak. Az igazgató a sajtóban folyamatosan ad tájékoztatást a gyűjtés, szervezés állásáról. Név szerint is felsorolja a belépőket, adakozókat, s minden alkalommal újra és újra kifejezi bizakodását, hogy minél több új tagot sikerül megnyerni a nemes cél érdekében. Adakozásra, belépésre szólítja fel az egyes személyeket éppúgy, mint a településeket, egyesületeket, társulatokat. "Ez ügy, t. közönség, főleg napjainkban igen fontos. Mennyi körülmény /pl. a fölemelt tandíj, a tankönyvek, rajz-írószerek s ruházat drágasága/ majdnem teljesen elzárja a szegény, különben jó tehetségű ifjút az iskolázástól. E bajon segíteni közvetlenül a nemzet jövőjéért lelkesülő vagyonosabb hazafiak szép és hálás feladata" - írja 1886. április 11-én. Lelkes hangon számol be minden új belépőről, minden kisebb-nagyobb adományról. 1886. május 9-én örömmel ad hírt arról, hogy a belépők száma elérte a száz főt. "Lelkészek, ügyvédek, orvosok, bírák, katonák, kereskedők, tanárok, hivatalnokok, gyógyszerészek, földbirtokosok, rabbi, tanítók, iparosok, gazdák, magánosok, hölgyek és urak méltányolták igyekezetünket és az egyesület alapító, rendes vagy pártoló tagjai közé léptek" - olvashatjuk a helyi lapban. ^{17/}

Előszörban a jászberényiek adakoztak, illetve léptek be az egyesületbe. Alapító tag lett a kaszinó egyesület, a népbank- és takarékpénztár, az ipartestület, a közbirtokosság, az izraelita hitközség is. Néhány közeli helység szintén segítette adományával a szervezést.

II. Jászberény város képviselőtestülete 1886. május 6-án tárgyalta Polgár György felhívását, a szegény tanulókat segélyező egyesület létrehozásának ügyét. ^{18/} Olyan időszakban történt ez, amikor még magának a gimnáziumnak a léte, fennmaradása is teljesen bizonytalan volt. Több szempontból is súlyos nehézségekkel küzdött ebben az időben a város, melyek nem csupán anyagi természetűek voltak. Csak tíz évvel ezelőtt, 1876-ban veszítette el Jászberény a kerületi székhelyi rangot, amikor Jász-Nagykun-Szolnok vármegye megalakulásával Szolnokra került a megyeszékhely. Ez nemcsak a bevételi források, regálé jövedelmek jelentős csökkenésével járt együtt, hanem óriási erkölcsi veszteséget jelentett a kiváltságos helyzetből táplálkozó jász öntudatot mélyen átélő, hagyományörző lakosok számára. S éppen ebben az időben, 1885-ben újabb veszteséget kell elszenvedniük, amikor a törvényszék is Szolnokra kerül. Gyászos hangvétellű cikkek sorozata tudósít az újabb morális és anyagi veszteségről a helyi lapok hasábjain.

Nem mentes a város a társadalmi gondoktól, ellentétektől sem. A kapitalista fejlődés - áttörve a helyi konzervatív hagyományokon alapuló zárt kereteket - itt is a társadalom differenciálódásához vezet. Megindul a szegény- és középparasztok elszegényedése, mfg egy másik réteg, a közbirtokosság kezében jelentős vagyon, földbirtok összpontosul. Az 1880-as évek végére ez éles ellentétek forrásává válik a gazdag redemptus közbirtokosok és a közföldet hasznából alig részesülő szegényebb lakosok között. ^{19/}

A gimnázium sorsa is aggasztja a város vezetését és a közvéleményt egyaránt. Fenntartása egyre nagyobb terhet jelent az amúgy is eladósodott város számára. 1822-ben ugyanis a jászberényi gimnáziumot kizárták az országos tanulmányi alapból, amely korábban a költségek nagy részét biztosította. Ettől kezdve a város saját költségén, a ferencesek támogatásával működteti az iskolát. A súlyos anyagi helyzetben felvetődik az államosítás gondolata, az ezzel kapcsolatos tárgyalások azonban ekkor nem vezetnek eredményre.¹⁰ Indokolt tehát az aggodalom, amely a Jászberény és Vidéke 1886. november 14-i számában így fogalmazódik meg: "Városunk a Jászkunságnak, tehát Magyarország legmagyarabb s leggazdagabb megyéjének volt székhelye.

Ma nem az.

Volt törvényszékünk.

Ma nincsen.

Van egy főgimnáziumunk. Isten ne adja, hogy e felett is meghúzza a közöny a halálharangot."

A képviselőtestületi közgyűlés a fenti gondok ellenére, vagy éppen annak enyhítését remélve, támogatólag foglal állást Polgár György felhívása mellett. Úgy határoz, hogy maga is az alapítók közé lép kétszáz forintos összeggel, s elősegíti az egyesület szervezését, megalakítását. Jászberény számára mindig fontos volt a gimnázium léte, s igen nagy anyagi áldozatokat vállalt fenntartásával. Most pedig különösen nagy jelentőséggel bír, hogy amikor szinte minden eddigi közigazgatási szerepét s lehetőségét elveszítette, legyen egy olyan intézmény, amely legalább kulturális tekintetben összefoghatja a Jászságot, növelheti ezáltal jelentőségét. Ugyanakkor ez esetleges alapot is jelenthet a központi szerep visszaszerzésére, melyről a város valójában még nagyon sokáig nem mondott le. Amikor tehát a segélyező egyesület létrehozását támogatja, ebben a gimnázium fennmaradásáért való aggodalom is szerepet játszik. A szegényebb származású tanulók ösztönzésével is biztosítani kívánja a megfelelő tanulólétszámot.

III. A képviselőtestület jóváhagyása után nincs akadálya annak, hogy az egyesület megkezdhesse működését. Alapszabályuk még 1886 januárjában elkészült, melynek alapján a belügyminiszter 39 752 számmal engedélyezte a megalakulást. Az igazgató a helyi újságban folytatásokban teszi közzé az alapszabály teljes szövegét, hogy azt mindenki megismerhesse, s azzal a nem titkolt szándékkal, hogy további belépésekre ösztönözzön.

A tíz fejezetből álló alapszabály pontosan meghatározza az egyesület feladatait, szervezeti, működési kereteit.¹¹ Célját így fogalmazza meg: "A jászberényi kath. főgymn. jó erkölcsű s legalább elégséges előmenetelű szegény tanulóit segélyezni általában, de különösen tanszerekkel, ruházattal, s betegség esetén gyógykezeléssel és gyógyszerekkel is." Az anyagi alap megteremtésére három forrást jelölnek meg:

- az egyesület által végzett adománygyűjtések,
- az egyesület céljára rendezett hangversenyek tiszta jövedelme,
- egyes jötevők adományai. Meghatározzák, hogy ki lehet az egyesületben alapító, rendes, illetve pártoló tag. Az alapító tagok 25 forintot, a rendes tagnak 2 forintot, a pártoló tagnak pedig legalább 1 forintot kell évente befizetnie. Azok az alapítók, akik kétszáz forintos alapítványt tettek, jogosultak minden évben javaslatot tenni egy jó erkölcsű és előmenetelű szegény tanuló jutalmazására. Az alapszabály szerint az egyesület választmánya évente adománygyűjtést rendez, melynek bevétele az egyesületet gyarapítja. A vezetőség tagjai: az elnök, az igazgató, titkár és pénztáros, akiknek feladatát pontosan meghatározzák. Az egyesületnek

védnököt is választanak, s számára minden év végén jelentést készítenek tevékenységükről. Az egyesület elnökét választják, az igazgató pedig a gimnázium mindenkorai igazgatója.

Évente tartanak közgyűlést, melynek széles körű jogai közé tartozik például az elnök megválasztása, a választmány választása három éves ciklusra, a számadások megvizsgálása, s az alapszabály megváltoztatása is. A határozatokat szótöbbséggel hozzák, egyenlő szavazat esetében az elnök szavazata dönt. Választmányi ülést évente háromszor tartanak. A tanulók évente három alkalommal folyamodhatnak segélyért: tanév elején, karácsony előtt és húsvét előtt. A kérelemhez mellékelniük kell a legutolsó bizonyítványt vagy értesítőt és szegénységi bizonylatot. Az alapszabály a feloszlás esetére is rendelkezik. Ebben az esetben az egyesület jövedelmét, vagyonát "elsősorban a jászberényi kath. főgimnáziumba járó jászberényi, illetve jászsági egy vagy több jó viseletű és előmenetelű tanulónak ösztöndíjjal adják."

1887. január 27-én tartja alakuló közgyűlését az egyesület. Elnökévé Elefánthy Sándor polgármestert, igazgatóvá pedig Himpfner Béla gimnáziumi igazgatót választják. /Polgár György, aki a szervezést elindította, ekkor már nincs a gimnáziumban./ A választmány tagjai: Baranyi Balázs, Baráth József, Bathó Endre, Becsey Gyula, Horváth István /pénztámok/, Dr. Király Gáspár, Koncz Menyhért, Konczek István, Moskovicz János, Sápy József, ifj. Streitman András /titkár/ és Szele János. /12/

Az egyesület védnökéül Samassa József egri érseket kéri fel, ugyanis a város egyházigazgatási szempontból az egri érsekséghez tartozott. Az érsek nemcsak vállalja a védnökséget, száz forinttal maga is az alapító tagok közé lép. Igen változatos képet mutat az alapító tagok névsora, melyben közösségek és magánszemélyek egyaránt megtalálhatók. A résztvevőket sem vallási, sem egyéb ellentét nem gátolta abban, hogy alapító, rendes vagy pártoló tagként segítsék az egyesület munkáját. Az alapító tagok között találjuk például Elefánthy Sándor polgármestert és későbbi politikai ellenfelét, Konczek Istvánt, a közbirtokosság elnökét. Az egyesületi tagok között szerepel az izraelita hitközösség mellett pl. a jászberényi alvégi katolikus kör is.

Az egyesület működéséről, a segélyben részesülők névsoráról a gimnázium évente megjelenő évkönyveiből, értesítőiből tájékozódhatunk. Ebben minden alkalommal feltüntetik az alapítók és a tagok nevét, felsorolják, hogy a tanulók közül ki milyen jellegű segítséget, segélyt kapott, és tájékoztatnak az egyesület anyagi helyzetéről is.

Az 1886/87-es év mérlege a következő:

Bevétel:	1. Tagsági díjakból	634,50 Ft
Kiadás:	1. A tanulók segélyezésére	98,- Ft
	2. tankönyvekért	50,85 Ft
	3. tankönyvek bekötéséért	13,30 Ft
	4. egyéb kiadások	11,95 Ft

Az előző években összegyűlt pénzzel együtt összesen 3599,28 Ft ekkor az egyesület vagyona.

Az alapszabálynak megfelelően az egyesület évente három, illetve négy alkalommal tartott választmányi ülést, egy alkalommal pedig közgyűlést. A juttatások elosztásáról, a segélyezettek kijelöléséről a választmányi ülés döntött. Az arra rászoruló iskolásokat könyvekkel, téli és nyári ruhaneműk, gyógyszerek vásárlásával segítették. Az 1894/95-ös tanévben például 75,03 Ft értékű könyvet, 192 Ft értékű ruhát vásároltak, az egyéb kiadásuk pedig 14 Ft volt. Differenciáltak a ruhák

vásárlásánál, illetve elosztásánál is. Volt aki egész öltönyt kapott, mások számára nadrágot, cipőt vagy kabátot vásároltak.

A gimnázium évkönyvei az 1900-as években a tagok számának folyamatos növekedéséről tudósítanak. 1910-ben módosítják az alapszabályt, s változtatnak a könyvsegélyezés gyakorlatán is. Szerződést kötnek a könyvkereskedéssel, amely így elengedi a tankönyv árának 15 százalékát, 50 százalékot a segélyező egyesület fizet ki, a tanulók pedig a fennmaradó 35 százalékot. /13/ A jótékony célú hangversenyek, az adományok lehetővé teszik, hogy az eddigi juttatásokon túl segítséget nyújtsanak például tanulmányi kirándulásra való részvételhez is. 1908-ban a Fiumébe és Velencébe szervezett kiránduláshoz 190 koronával járult hozzá a segélyező egyesület. Működését az első világháború idején is folytatja, de a drágaság miatt kénytelenek csökkenteni az adományok mértékét. A háború után két évig szünetel az egyesület működése, ebben az időben ugyanis a hangversenyek bevételei és az egyéb adományok a tüzelővásárláshoz szükségesek. Az 1921/22-es tanévben tevékenysége Ifjúsági Segítő Egyesület néven, a korábbi szándékkal és célokkal folytatódik. /Megszűnésére vonatkozó adattal nem rendelkezünk./

IV. A segélyező egyesület mellett igen jelentős alapítványok is segítettek ebben az időben a gimnáziumot, a tanulók ösztönzését, jutalmazását. Ezeknek egy része feltételként jelölte meg, hogy az alapítványból, illetve kamatából kizárólag szegény sorsú, jó előmenetelű és jó erkölcsű tanulók részesülhetnek. Bartsik Márton volt jász kapitány 1000 forintos alapítványát azoknak a szegény sorsú és szorgalmas tanulóknak ajánlotta fel, akik különösen történelemből jó előmenetelt tanúsítanak. Szele Gábor egri kanonok, mint a gimnázium egykori növendéke, szintén 1000 forintos alapítványt és ennek kamatát ajánlotta az arra méltó diákoknak. A Jászkerületi Orvos-gyógyszerész Egylet alapítványából elsősorban a természettudományokban jó előmenetelt tanúsító diákokat részesítették. Dr. Kövér Kálmán gyermekgyógyász 100, majd 300 forintos alapítványával a legjobb tanulók jutalmazását kívánta segíteni. Fodor Béla "Erzsébet alapítványá"-ból kizárólag a szegény szülőktől származó, jól tanuló és jó magaviseletű diákok részesülhettek.

Számos más formát is találtak arra, hogy az iskola és a diákok anyagi helyzetén segítsenek. Könyveket, szertári felszereléseket, szemléltető eszközöket adtak ajándékba közületek és magánszemélyek egyaránt. Előfordult, hogy hagyatékok jelentős könyvtárai kerültek a gimnázium tulajdonába. A családok közül többen vállalták, hogy a hét bizonyos napjain reggelit és ebédet adnak a rászoruló diákoknak.

Sok jótékony célú egyesület is nyújtott szociális segítséget. Igen aktívan tevékenykedett ebben az időben a Nőegylet, fő céljának a gyermekek jobb körülményeinek biztosítását, a többgyermekes családok segítségét tekintette. Az óvoda fenntartása mellett 1885-ben egy gyermekmenhelyet létesített, amely elsőként vállalkozott arra, hogy a munkába indulók gyermekeit reggeltől estig megőrzi és ellátja - ingyenesen. Számos általa rendezett hangverseny bevételeit ajánlotta fel a gimnázium segélyegyletének támogatására.

Az egyesület - a fenti sokrétű támogatással - hosszú éveken át adott jelentős segítséget a szegény sorsú tanulóknak, megkönnyítette, vagy egyáltalán lehetővé tette a számukra az iskolabajárást, a továbbtanulást.

Az idei ingyenkönyvek kapcsán merült fel a gondolat, régen vajon hogyan oldották ezt meg, hogyan viszonyultak a szegénységhez, s milyen módon próbáltak segíteni. Befejezésül ismét a könyvekről, melyeknek áruk van - még ha most ingyen kapták is a gyerekek.

Medve Imola Ingyen tankönyv - és az ára c. írásában, amely a Magyar Hírlap 1989. szeptember 16-i számában jelent meg, azt fogalmazza meg, hogy az ingye-

nességgel az amúgy is névleges árú könyvek elveszítk azt az értéket, melyet a ben-
nük felhalmozott ismeretanyag hordoz, a tiszteletet a tudás, s általában a könyvek
íránt. Véleménye szerint: "Hogy a tudásnak, a gondolkodóképesség fejlesztésének
ára van - a szó konkrét értelmében is -, azt meg kell tapasztalni. Akkor lesz becsü-
lete is. S hogy ezt - újra - elfogadják a társadalom, ahhoz nem ingyen kellene adni
a tankönyveket, hanem drágábban. Árukön. S akik - szociális okokból - rászorul-
nak, azok kapjanak tankönyvszegélyt. Nem szégyen ez kérem - főleg, ha tanul is a
könyvekből a segélyezett. S vigyáz rájuk, tudván, hogy a következő évben más-
nak lesz szüksége rá. De hát ez is nagyon jól ki volt már találva egyszer..."

Valóban. Amikor a jászberényi segélyező egyesület 1910-ben az említett módon
megváltoztatja a tankönyvjuttatás módját, indoklasként a fentiekhez nagyon ha-
sonló gondolatokat fogalmaz meg:

"A befizetett 35 százalék, tehát kb. harmadéért a tankönyv a segélyezésben ré-
szesült tanuló öröktulajdonába ment át, melyet azonban a tanév végén nem szabad
néhány fillérért elpocsékolnia, hanem tartozik azt megőrizni, és mint a segítő egye-
sület jótéteményét megbecsülni, s ezzel leendő könyvtárának alapját megvetni és
továbbra is felhasználni. Ezen intézkedés becsületes megtartásával a tanulók ide-
jén megtanulják szeretni a könyvet, tisztelni azt a szellemi kincset, melyet abból
meríthetnek.

JEGYZETEK

1. Össztaps a főpolgármesternek. 168 óra. 1. évf. 18. sz.
2. A szegényeket Támogató Alap 1979-ben jött létre, de csak 1989-től működhet legálisan.
3. Hasonló egyesület alakult 1883-ban Szolnokon, ugyanezzel a névvel és célokkal. Szolnok Megyei Levéltár.
Egyesületi mutatókönyv. 1/931/1882.
4. A jászársági egyesületek történetére vonatkozóan: BALLA Ferenc - WIRTH István: Önszervező közösségek
kialakulása és formái a Jászágban 1867-1900. (In: ZOUNUK 4. Szerk.: Botka János, Szolnok, 1989. /megjelenés
alatt/.)
5. A gimnázium történetére vonatkozó adatok az évente kiadott évkönyvekben, értesítőkben szerepelnek. A Szolnok
Megyei Levéltárban ezek 1886-tól 1942-ig találhatók. Ld. még: BLÉNESSY János: Jászberény iskolázásának és
közmuvelődésének története a középkortól a 19. század végéig. Jászberény, 1967. ; BLÉNESSY Ó: DæuG Szolnok,
1988. 87-122. p./
6. Jászberény és Vidéke. 1886. április 4.
7. Uo. 1886. május 9.
8. Szolnok Megyei Levéltár. Jászberény város képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1886. 42. sz.
9. CSEH Géza: Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a kiegyezéstől a millenniumig.
/In: ZOUNUK 3. Szerk.: Botka János, Szolnok, 1988. 87-122. p./
10. A gimnázium államosítása 1897-ben valósult meg, az addigi községi katolikus gimnázium állami kezelésbe került.
M. Kir. Állami Főgimnázium Értesítője. 1896/97. 76. p.
11. Az alapszabály a Szolnok Megyei Levéltárban található: Közvetlenül levéltárba utalt iratok. IV/48/1886.
12. Gimnáziumi értesítő az 1887/88. évről.
13. Uo. 1910/11. 125. p.

Veresegyháziné Ollé Katalin

"Mily romhalmaz az egész..."

/A szolnoki színház 1926/27. évi felújítása/

Előzmények

Szolnok 1874-ben lett rendezett tanácsú város, 1876-ban pedig megyeszékhely. Az alföldi kisváros megváltozott közigazgatási szerepköre nagy lendületet adott további fejlődésének. Új közintézmények egész sora létesült. Felépült a megyeháza, a pénzügyi igazgatóság, a magyar királyi adóhivatal és a törvényszék. 1898 körül beköszöntött a villanyvilágítás. Szolnok gyarapodását jelzi a századunk elején épült új vasútállomás és a Tisza-híd. A rohamosan szaporodó lakossággal együtt az iskolák száma is növekedett. 1898-ban nyitották meg a polgári leány-, majd nem sokkal később a polgári fiúiskolát és 1911-ben a felső kereskedelmi iskolát.^{1/}

A fejlődés, a közigazgatás feladatainak megszervezése jelentős tisztviselőgárdát vonzott a városba. Ügyvédek, tanítók telepedtek le. Kialakult a városi intelligencia, erősödött az iparos- és kereskedőréteg.

A megyeszékhely elsőrendű érdeke volt "meggyőzni a város lakóit, építésre ösztönözni, közért dolgozó és áldozó polgárságot nevelni, szép és nemes célok érdekében egy táborba hozni őket."^{2/} Mindez nem ment könnyen, mert bár a megyeszékhellyé válás módot és lehetőséget adott a fellendülésre, a nem eléggé egységes és összetartó polgárság eleinte "nem érezte hiányát a nagyvárosiasságnak és az ezzel járó előnyöknek",^{3/} húzódozott minden anyagi áldozattól. A társadalmi rétegződés felgyorsulása mellett csak lassan érlelődött a közösségi szerveződés, a leginkább szükséges kulturális intézmények, egyesületek, egyesületek életre hívásának igénye, amit a politika liberalizálódása is egyre inkább lehetővé tett. 1901-ben megalakul a szolnoki művészegyesület, 1902-ben felavatják a szolnoki művésztelpet, 1903-ban létrejön a szolnoki sportegyesület, 1904-ben pedig zeneegylet szerveződik.^{4/} A társas érintkezés színtereivé egyre inkább a kávéházak, kaszinók, olvasóköri és kocsimák váltak. A vándorszíntársulatok népszínműveit kezdetben a Fehérló szálloda színpjében, később a Scheftsik-féle vendéglő kerthelyiségében, majd az erre a célra átalakított csendőrlaktányában láthatta a közönség. Egy id után mind gyakrabban fogalmazódott meg az igény egy állandó jellegű korszerű színházépület létesítésére.

Szolnok város képviselőtestülete 1905-ben tette magáévá a színház építésének gondolatát,^{5/} ekkor döntött a színpártoló egyesület létesítéséről, a szükséges tervek, költségvetések, az épület helyének meghatározásáról. A színpártoló egyesület röviddel ezután megalakult, majd ezt követően 1910-ben kérvénnyel fordult a város képviselőtestületéhez, melyben az általa építendő színház részére a "csirkepiacz" területéből díjtalanul átengedendő területért, és tíz éven át évi 2 ezer korona hozzájárulás megszavazásáért folyamadt.^{6/} A testület kedvezően bírálta

el a kérelmet. "Az újságok soha felvetett eszmét úgy fel nem karoltak, mint ezt. Hétről hétre hasábos cikkek foglalkoztak az állandó színház kérdésével, és tették elsőrangú színházi ügyé, olyan hatással, amely elől kitérni már nem is lehetett. De nem is akart senki. Mindenki érezte, hogy a színházat meg kell építeni, azt azonban nem tudta senki, hogy miből." ^{/7./} Az állam 100 ezer koronával támogatta a városi színház ügyét. Ez, valamint a város ingyen telke azonban elenyészően csekély segítségnek bizonyult, és megtörtént az, amire alig lehet példát találni a magyar színház történetben: a színházi bizottság tagjai váltóra vettek pénzt, hogy építközhesse nek.

A korlátozott anyagi erő nem szabadította fel a tervezőépítészek fantáziáját. Az épület a kor szellemének megfelelő szecesszió stílusjegyeit viselte magán. A pénzühiány megbosszulta magát. "A színpadi öltözök, folyosók elhibáztak, a nézőtér szűk, a falak alapozása rossz volt, fűteni nem lehetett, rossz helyre épült" - állapítja meg keserűen dr. Tóth Tivadar a Thália papjai és papnői c. tanulmányában. ^{/8./}

Az 1912-ben elkészült színház ünnepi megnyitójára Szép Ernő alkalomhoz illő ünnepi prólogust írt és olvasott fel. "Új nagy ház, falai ragyogóra festve; Menyyezete ékes, bársonyos a párkány." ^{/9./} A megnyitó örömtias boldog közönsége akkor csak ezt látta, és még nem is sejtette, hogy a rákövetkező években a sikeres Mariházy szezonok alatt, majd később a Bárdossy és az őt váltó Csáky színtársulat előadásait állandó életveszélyben élvezi..., de mindez csupán másfél évtizeddel később derült ki.

A színház a város kezelésébe kerül

Szolnok város 1925. október elsején vette át a városi színház épületét felszereléssel és berendezéssel együtt a szolnoki Színpártoló Egyesülettől. "A színház átvételének elhatározásánál a képviselőtestület az a körülmény is befolyásolta, hogy a Színpártoló Egyesület anyagi tehetetlensége folytán - a város közönsége különben is kénytelen lett volna a színház épület karbahozatalát nagyobb összegű segéllyel lehetővé tenni" - olvasható a város képviselőtestületének 1925. május 29-én tartott rendes közgyűlése jegyzőkönyvéből. ^{/10./}

A színház "... a tizenégy évi használat alatt oda jutott, hogy tetemes költséget igénylő átalakításra szorul. Mai állapotában kifűthetetlen, s e miatt téli időben nem is volt használható, ami a legjobb színidénytől fosztotta meg Szolnok közönségét" - írja a Szolnoki Újság 1926. április 22-i száma. Az épületben másfél évtizede hullott a vakolat, omladozott a mennyezet. Az adósságterhek alatt roskadozó város képviselőtestületének nem kis gondot okozott az 1 milliárd 200 millió koronára becsült renoválási költség előteremtése. A tárgyilagosságáról, megbízható tudósításairól ismert helyi lap mindezt így kommentálta: "Emberemlékezet óta nem volt ekkora felelősség a város vezetőségén és közgyűlésén, mint most. A Speyer féle kölcsön felhasználása és hova fordítása nemcsak a munkanélküliség enyhítése és a mostoha gazdasági viszonyok javítása szempontjából játszik elsőrendű szerepet, hanem a város jövő fejlődésének, haladásának az irányát is jó időre megszabja.

Sokféle szükséglet vár kielégítésre, s így természetes, hogy le kell monda-

nunk sok, régóta ápoltt szép és hasznos tervről, mert szegénységünkben, anyagi leromlottságunkban csak a legsürgetőbbet, leghasznosabbat választhatjuk." /11./ A képviselőtestület mégis átértékelte a színház fenntartásának és fejlesztésének fontosságát. Erkölcsi kötelezettségének tartotta, hogy az anyagi erejéhez mért áldozatkészséggel siessen a színház rendbehozatalára "függetlenül attól, hogy annak bevételei és hasznosítható jogosítványai behozzák-e, és ha igen, mennyi idő alatt a reá fordított pénzbeli áldozatot." Az építés fedezetéül külföldi kölcsönt jelöltek meg, hozzátéve, hogy ha a helyreállítási költség a külföldi kölcsönből nem lenne fedezhető, úgy a képviselőtestületnek más fedezetet kell megjelölnie a munkálatok keresztülvitelére. /12./

A város képviselőtestülete Sebestyén Artúr budapesti műépítész bízta meg az átépítési vázlattervek elkészítésével. /13./ Sebestyén Artúr művészi képességeit és egyéni rátermettségét az egyéb nagyobb városi építkezések tervpályázatain való részvételéről már korábban ismerték. Megnyugvással töltötte el őket az a körülmény is, hogy Sebestyén Artúr több fővárosi színház tervezésében részt vett. Titkon azonban nagyobb összegű költségkímélést is reméltek a kivételes szakértelméről ismert műépítészről. Sebestyén műépítész 1925 decemberében jelzi, hogy az átalakítás költségei mintegy 2 milliárd koronát igényelnek. A tényleges költséget azonban csak a kiviteli tervek elkészülte, illetőleg az átalakítási munkálatokra kiírandó pályázatok elbírálása után tudja pontosan megállapítani.

A képviselőtestület a színház átépítésével kapcsolatosan felmerülő összes kiadás fedezetét a város háztartásának 1926. és 1927. évi költségvetéseiben határozta meg. Ekkor ugyanis már világosan látták a városatyák, hogy a megjelölt külföldi kölcsönből a kiadások - a kölcsön összegének elégtelensége folytán - nem fedezhetők. A sürgető feladatok gyors elvégzését jelzi, hogy már 1926. január 18-án be tudják mutatni a képviselőtestületnek a kész kiviteli terveket, és bejelenthetik, hogy az átépítési munkálatokra szabályszerűen kiírt és meghirdetett pályázatra negyvennyolc ajánlat érkezett. A képviselőtestület a generálmunkák végzésére Sípos István és társai szolnoki építőcéget bízta meg, aki 1 milliárd 153 millió 653 ezer korona összegért vállalta a munkát. Ajánlata a városra nézve a legmegfelelőbbnek bizonyult. "Kiköti a képviselőtestület és kötelezi nevezett vállalkozó céget, hogy a most nekik vállalatba adott részmunkálatokat az ajánlatukban megadott ár keretein belül csakis Szolnokon lakó és itt önálló ipart folytató iparosokkal tartoznak végeztetni. Általában minden módon odatörekedni, hogy az alkalmazott segéd munkások is elsősorban szolnoki iparosok közül alkalmaztassanak." Ebben az időben ugyanis az emberek százai lettek máról holnapra munkanélkülivé a városban. A morális kényszerítő körülmények is azt kívánták a testülettől, hogy a város minden erejével támogassa a helyi vállalkozást, mivel ők a közterhek viselésében is élen jártak, ezáltal jogot szereztek arra, hogy "amikor a város súlyos anyagi áldozatok árán, miknek terhében ők is tetemes részt vállalnak, beruházásokat létesít, azoknak foganatosításánál, az indokolható lehetőségek határain belül, elsősorban az ő közreműködésük vétessék igénybe... A helyi vállalkozók Szolnokon élnek, itt kell keresniök megélhetési lehetőségeiket, mely törekvésükben őket a városnak támogatni tartozó kötelessége." /14./ A nehézségek miatt egyre inkább elhúzódó átépítés okaival a Szolnoki Újság is foglalkozott, emigyen tájékoztatva ol-

vasóit: "A gazdasági viszonyok folytonos változása és megnehezülése miatt, ma még nem lehet pontosan kiszámítani a pénz és a munka közötti konnexiót, s így a városnak egyáltalán nincs biztos bázisa a várható jövedelmeinél. Óvatosságból intézkedett tehát a színházi bizottság, hogy a műépítész kb. 500-600 millióval olcsóbbítsa az építkezést. A redukciót a 2. em. páholysor és kocsifeljáró, valamint pár külsőség elhagyása által érték el." /15./

A színház átépítésének nyomasztó gondolatai mellett a városi színházi bizottságnak a színiélet belső problémáival is szembe kellett nézni. Rájött arra, hogy Szolnok nem kísérletezhet tovább ötöd- és tizedrangú társulatokkal, ezért nem újjította meg a szerződést az ekkor itt működő Csáky színtársulattal. A helyi színikritikus mindezt nem titkolt meglepődéssel fogadta: "Csáky Antal "kisstílusú" volt. Kicsinyes, apró tehetségeket szedett fel, és saját maga elragadtatással nyilatkozott róluk. Repertoárja az obligát kamaradarabokon felül ismeretlen szerzők kísérletezéseit tartalmazta csupán. A Csáky társulat szezonjai a kasszadarabokat és az operetteket hajszolták, és a művészi ízlésű publikum teljesen kielégítetlen maradt." A színházi bizottság Csáky menesztése után Sebestyén Gézának, a Buda-Miskolc városi színház igazgatójának ítélte oda a színházat. A jövőre direktor 1926. május 10-én nézte meg az épületet "... a feltűnően szűk színpadot megsemmisítve kijelentette, hogy ezen a tőle kívánt művészi produkciók lehetetlenek. A mostani színpad mélysége mindössze hat méter és pl. az Ember tragédiája vagy a Peer Gynt előadását be sem lehet díszletezni, még csak hozzávetőlegesen sem. Nem is beszélve arról, hogy esetleges operaelőadások esetén a Rajna kincse vagy az Aida milyen hatalmas színpadot igényel."

A bizottság méltányolta Sebestyén színházigazgató véleményét, és elhatározta a színpad 10 és fél méter mélységűre bővítését, amit a színház hátsó részéhez történő hozzáépítéssel lehetett csak elérni. A nyolc helyett tizennégy zsinórszerkezet felállítását fogadták el. A döntéssel együtt azt is látniuk kellett, hogy ezek a változások éppen felemésztik azt az 5-600 millió koronát, amit másutt megspóroltak. /16./ A gondok sokaságát az is tetézte, hogy a színházépítés sorsa szorosan kötődött a fürdő építéséhez. A város közönsége által óhajtott téli szezon ugyanis csak a fürdő felépítése után valósulhatott meg, amikor a gőzfűtést be lehetett indítani. A fürdő építése elhúzódott, a színházi bizottság egyes tagjai már azt latolgatták, hogy a színházi építkezést más "pressant" kiadások miatt egyelőre háttérbe kell szorítani, és csak jövőre elővenni. E javaslatokat mérlegelve mégis úgy döntöttek, hogy az átalakítást 1926. június 14-én meg kell kezdeni. /17./

Nem várt meglepetések

Július 18-án már arról tájékoztatta a Szolnoki Újság az olvasóit, hogy "Súlyos hiányokat fedeztek fel a régi színház épületén! A színház falának fundamentuma mindössze egy méternyi volt, és az sem eleven talajra, hanem hordalékföldre lett építve. Az eleven talaj kb. három méterrel mélyebben fekszik. Ez a tény, igen természetesen, könnyű magyarázatát adja a színház fala gyakori omlásainak és repedéseinek. Kivételes szerencse, hogy valami végzetes katasztrófa nem történt."

A megdöbbenéstől alig ocsúdó városvezetés számára egyértelművé vált,

hogy elkerülhetetlen az egész épület aláfalazása, ami nemcsak időben lassítja az építkezést, hanem jelentős többletkiadást is felelmeszt. A könnyen veszélyessé válható hibák felfedése után újabb műszaki vizsgálatok elrendelésére került sor. Kórányi Imre okleveles mérnök, volt műegyetemi adjunktusnak - a polgármester megbízásából készített - szakvéleménye életveszélyesnek minősítette a nézőtér feletti mennyezetet is. /¹⁸

A Szolnoki Újság november 14-i számának szenzációs híre valószínűleg végleg kiforgatta megmaradt nyugalmból a szolnoki publikumot.

"Állandó katasztrófa fenyegette a régi színház közönségét" címmel - érdekes összehasonlítást közöl, és megdöbbentő tényeket tár olvasói elé: "A színház épülete 1912-ben épült és 130 ezer korona állott rendelkezésre. Az összeg akkor sem volt elégséges egy színház felépítésére, mert kb. három jobb lakóház építése került ennyibe, és egy színház építése tizenöt jobb lakóház építési költségeit emésztte fel. A rendelkezésre álló összegből vagy nyári színház, vagy kisebb színház, vagy pedig egy nagy színház alapja, provizórikus felépítménnyel épülhetett volna. Hogy a tervező mégis be tudta költségvetését a szűk keretbe szorítani, azt az alábbi konstrukciós deffektusok magyarázzák meg: Az egyik oldalon jóformán teljesen hiányzott a fundamentum és laza hordaléktalajra támaszkodott, ami az épület süllyedését, tehát labilis voltát eredményezte. Az ablakboltozatok rabitzból voltak és a színpadon az egyik nagy súlyt tartó fal is rabitzból készült, ..."kiderült, hogy "mind ezeket felül a nézőtér feletti vasszerkezet is deformálódott. Ugyanis a mennyezetet tartó vasgerendák oly kis méretezésűek, hogy a jelenlegi vaskonstrukció a földelhéj elhordására is alig elég, és az alatta lévő rabitz mennyezet és gipsz vakolás, valamint a felső szigetelés négyzetméterenként 150 kg tehetőséget jelentenek, amit ez a tetőszerkezet semmi szín alatt elviselni nem képes... A tetőszerkezet ilyen állapotában állandó életveszélyt jelentett a közönségre, és a tavalyi falleomlások előjelei voltak egy nagyobb bekövetkezendő katasztrófának. Isteni szerencse és csodával határos, hogy a múltban valami rettenetes szerencsétlenség nem történt." A cikk nem zárja ki, hogy a román ágyúzás is nagymértékben hozzájárulhatott a megrongálódáshoz és tehetetlen beletörődéssel nyugtázza, hogy az októberre tervezett munka valószínűleg csak 1927. májusára fejeződik be.

Sebestyén Artúr 1926. december 26-án a polgármesterhez írott levelében erről fly módon védekezik: "... lehetetlen volt mindezt az építés megkezdésekor tudnom. Miután a tizennégy év alatt a nagyon silányan épített színház javítva nem lett, az építés alatt vehettem csak észre, mily romhalmaz az egész, és mily nehéz feladat ebből egy modern, minden igénynek megfelelő új épületet teremteni" - majd így folytatja: "... az előírányzott összeg megnövekedése ezen nem várt és meglepetésszerű kiadásokból, a színpad tetemes kibővítéséből, de főleg a régi építkezési hibákból származik, melyek következményei semmiféle módon előre kiszámíthatóak nem voltak. /¹⁹/ A városi tanács ezt követően szükségesnek tartott egy alapos, minden részletre kiterjedő vizsgálatot. A képviselőtestület 1927. január 28-án tárgyalta meg a városi fürdő építési bizottság - mint a városi építkezések ellenőrzésére - a képviselőtestület által kijelölt szerv jelentését, mely részletes leírást adott a színház építkezési munkálatainak előzményeiről, a változások okairól. A képviselőtestület az elfogadott véghatározatban a színház átépítésének összköltségeit

311 920 /^{20.}/ pengőben irányozta elő. Ebből 207 760 pengőnek nem volt pillanatnyi fedezete. A megoldást kölcsönművelésben vagy pedig abban látták, hogy a házi pénztári költségvetésben több évre elosztják a szükséges összeget, és így teremtik meg a fedezetét a munkálatoknak. A képviselőtestület azért volt kénytelen a többletmunkálatok elvégzéséhez hozzájárulni, mert megállapította, hogy "... azok az eredeti tervek és költségszámítás elkészültek a teljes gondosság dacára előre láthatóak nem voltak, illetőleg olyan hiányosságok pótlásául szolgálnak, amelyek a színház megépítésével kapcsolatos építési felületesség következményei." /^{21.}/

1927 januárjától felgyorsul az építkezés üteme. Kőművesek, iparosok, nap-
számosok szorgoskodtak a színház körül, és erről gyakran adott tudósítást a helyi sajtó is. Optimizmust sugallt az is, hogy Sebestyén Mihály színikazgató - neves fővárosi vendégművészek fellépésével - már tervezte a Jókai regényéből készült Cigánybáró bemutatását az évadnyitóra. /A keresztnévváltozás nem elírás, időközben ugyanis az Országos Színművész Egyesület nem járult hozzá Sebestyén Géza megbízásához, arra hivatkozva, hogy ne halmozzanak fel egy direktor kezében több fővárosi és vidéki színházat. A szolnoki színházat - testvére - Sebestyén Mihály kapta. A városi színiügyi bizottság azonban kikötötte, hogy az anyagi, erkölcsi, művészi felelősségben Sebestyén Géza is osztozzék az öccsével. /^{22.}/

A megnyitásra váró színház

1927. április 21-én a Szolnoki Újságban tudósítás olvasható "A megnyitásra váró színházban" címmel: "16 év kellett, míg Szolnok eljuthatott addig, hogy színpadán nagyobb társulat, nagyobb koncepciójú darab is megtalálhatja a maga előadási lehetőségét, s tizenhat évig kellett a szolnoki polgárok ruháit tönkre tenni a fehérre meszelt páholyokban, míg végre kultúremberhez méltó miliőben élvezheti végig az előadást. "... majd az újságíró végigkalauzolja olvasóit az átalakított épületben:

"A mai színháznak már a külseje is kultúrintézményre vall. /A régi gabonahombárhoz hasonlított./ Belől a hall és a folyosók kiképzése kellemes és a foyér hivatásának megfelelő, előzetesen jóindulatú hangulatra készített. Ezután a tágas csarnok fogadja a közönséget, jól fűthető, légvonat nélküli közlekedő folyosókkal. Ruhatárai, büffé és dohányzó megfelelően kiképezve következnek, amik ezideig mélyen az európai nívó alatt állottak. A nézőtér benn az abnormálisan faltól falig tartó széksorokat középen kettéosztották, s így oldalról és középről is könnyen megközelíthető bármelyik hely, nem kell 25 emberen keresztül haladni. A mennyezet kazettákra felosztva művészi festményekkel van díszítve. Az emeleti páholyok, ahová idáig rendes ruhában be sem lehetett ülni, abszolút díszesen és kényelmesen lettek kiképezve, és pedig a kétoldali páholyokat lehetőséghez képest zárt páholyokká alakították át... A nézőtér belső díszítése ötletes, eredeti és ragyogó, vetekszik az ország legszebb színházainak díszítésével. A színpad átalakítása talán a legjelentősebb esemény... most bármilyen operát, revűt elő lehet adni és kellően bedíszletezni, minden nehézség nélkül; A színpad körülbelül kétszer oly nagy lett, mint volt. Ennek megfelelően a zsinórpadlás is kb. dupla befogadóképességű. A színpadot ellátták modern világítással, fényszórókkal stb., és ami tűzbiztonsági szempontból igen fontos, vasfüggönyt is szereltek fel. A színpad tarto-

zékai az öltözők, színházi ruhatárak, próbatermek, irodák olyan bő számban állnak rendelkezésre, mint talán az ország legnagyobb vidéki városainak színházai-ban sem. Mindehhez télen kellő fűtés járul..." A lelkes tudósítás végül elismeréssel szól Sípos István építésznek és a szolnoki iparosoknak a munkájáról, és sajnálattal teszi hozzá, hogy a díszítmunkák egy csoportjára ez nem mondható.

1927. április 24-én a színházi bizottság nyílt felhívással fordult a város közönségéhez. Bejelentette, hogy Szolnok város közönsége a színház épületét kijavíttatta, és gondoskodott arról, hogy a publikum művészi szempontból kifogástalan és a helyi igényeknek mindenben megfelelő színlelőadásokat élvezhessen. A nagyérdeműt egyben tájékoztatta arról is, hogy az újjáépített Városi Színházban - a miskolci Nemzeti Színház igazgatója - Sebestyén Mihály társulatával április 28-án kezd meg a színiidényt. Meghívta egyben Szolnok város színpártoló közönségét a megnyitó előadásra.

Az átalakított színház külső szépségei nagy tömeget vonzottak. Az ünnepélyes megnyitót követően színes, megleghangú méltatások, lelkes tudósítások követték egymást a helyi lapban: "Szolnok kiélvezte a színházat"; "... aki látta az új színház bemutatóját, az kalapot emelt Szolnok ízlése, műveltsége és nagyrahivatottsága előtt..." "... érezni lehetett, hogy az új színházban az új színgazgató és egy egészen új Szolnok lelke meleg barátságban közeledtek egymáshoz..."

És alig pár nap múlva, ugyanebben az újságban, néhány előadás után már ez olvasható: "... A közönség megmaradt szolnokinak. Nem a régi, a lelkes színházbejáró, hanem a közelmúlt, a részvétlenség közönsége. Szinte érthetetlen..." /^{23.}/

Nyolc hónap nehéz munkája után megújult tehát 369 235 pengő összköltséggel "a minden kultúrember önkéntelen összeborzadását előidéző színházépület", /^{24.}/ amelyről az utókor már nem vélekedett oly lelkesültséggel, mint a korabeli krónikás, de ez már egy újabb történet.

Jegyzetek

1. Szolnok. /Fejezetek a város múltjából/ Szerk. VIDOR Győző. Szolnok, 1927. 34-35., 96. o.
2. Uo. 42. o.
3. Uo. 42. o.
4. Uo. 52., 65., 76. o.
5. KAPOSVÁRI Gyula: 50 éves a Szolnoki Színház. Jászkunság. 1962. 1. sz.
6. Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok város képviselőtestületének 1910. évi jegyzőkönyve. 477. o. 359. kgy. sz.
7. Szolnok. /Fejezetek a város múltjából/ Szerk. VIDOR Győző. Szolnok, 1927. 61.
8. Uo. 62.
9. KAPOSVÁRI Gyula: 50 éves a Szolnoki Színház. Jászkunság, 1962. 1. sz.
10. Szolnok Megyei Levéltár. Alispáni iratok. 992/1929.
11. Szolnoki Újság. 1926. április 18. sz.
12. Szolnok Megyei Levéltár. Alispáni iratok. 992/1929.
13. Uo.
14. Uo.
15. Szolnoki Újság. 1926. május 23. sz.
16. Uo. 1926. május 23.
17. Uo. 1926. június 13.
18. Szolnok Megyei Levéltár. Alispáni iratok. 992/1929.
19. Uo.
20. Az 1000 koronás és az ennél nagyobb címletű államjegyek egy részét 1926. augusztus 25-től kezdődően a törvényesen megállapított értékaránynak megfelelő /12500 korona = 1 pengő/ pengőérték megjelöléssel hozták forgalomba. /RÁDÓCZY Gyula: A legújabb kori magyar pénzek /1892-1981/ Bp. 1984.
21. Uo.
22. Szolnoki Újság. 1927. június 6.
23. Uo. 1927. május 5.
24. Szolnok. /Fejezetek a város múltjából/ Szerk. VIDOR Győző. Szolnok, 1927. 24. o.

Bácskai Bertalan 1948-ban született Békéscsabán. A Juhász Gyula Tanárképző főiskolán végzett. Festő és grafikus. 1979-84-ig tagja volt a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának. 1984 óta a Művészeti Alap tagja. Sok egyéni és csoportos kiállításon vett részt, egyebek között Gyulán, Túrkevéen, Szarvason, Szolnokon, Budapesten, Szegeden. 1987-ben és 1988-ban Amsterdamban, 1988-ban az NSZK-ban járt tanulmányúton. Túrkevéen él.

Cseh János 1958-ban született Szolnokon. Az ELTE történelem- régészet szakán végzett 1983-ban. Egyetemi doktorátust szerzett. Az Archaeologiai Értesítő, A Jászkunság, a Múzeumi Levelek és a Művészet közlik írásait.

Csobai László 1950-ben született Gyulán. Az ELTE magyar-könyvtár szakán végzett. A békéscsabai megyei könyvtár igazgatóhelyettese. Tagja volt a Békés megyei Fiatal Alkotók Körének, amely a hetvenes, nyolcvanas évek fordulóján működött hivatalos szétveréséig. Készített bibliográfiát, szerkesztett könyveket, a Könyvtári jegyzések c. kiadvány szerkesztője. Több kritikát publikált.

Dorkovics Ágnes bemutatása előző számunkban olvasható.

Erdész Ádám Mezőberényben született 1956-ban. Az ELTE történelem-könyvtár szakán végzett 1980-ban. Egyetemi doktorátust szerzett. A Békés megyei Levéltár kutatója. Önálló kötete: A mezőhegyesi ménesbirtok gazdálkodása a két világháború között. Rendszeresen közöl tanulmányokat szaklapokban. Megjelent az Életünkben, a Hitelben, a Látóhatárban és az Új Aurórában.

Furmann Imre 1951-ben született Nyékládházán. Miskolcon él, jogászként dolgozik. 1986-ban szerepelt a Három hangon c. antológiában. 1988-ban az Eötvös Kiadónál jelent meg önálló verseskötete Lendületlenül címmel.

Györfi Lajos Karcagon született. A Képzőművészeti Főiskolán Borsos Miklós volt a mestere. Több önálló és csoportos kiállításon vett részt. Köztéri szobrai állnak több városunkban. A Jászkunság szerkesztőbizottságának tagja.

Hajdú Mihály Orosházán született 1933-ban. Az ELTE magyar-könyvtár szakán végzett. Az ELTE docense, kandidátus. Névtudománnyal, nyelvjárástörténettel és nyelvtörténettel foglalkozik. Önálló könyvei: Az orosházi méhészkedés szakszókincse /Bp., 1971./; Magyar becézőnevek /Bp., 1974./; Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata /Bp., 1975./; Keresztnevszótárak repertóriumai /Bp., 1977./; A csoportnyelvekről /Bp., 1980./; Magyar hajónevek /Bp., 1986./; A Csepel-sziget helynevei /Bp., 1982./; Magyar nyelvjárási olvasókönyv /Bp., 1974./.

Józsa Istvánné Karcagon született. Az országos néprajzi pályázaton kétszer is első díjat nyert. Írásai eddig a Karcagi Hírmondóban jelentek meg.

Kerékgyártó István 1954-ben született Miskolcon. Az ELTE magyar-népművelés szakán végzett. 1983-ban kultúraelméletből doktorált. Tanulmányi

esszéi szakfolyóiratokban /Kultúra és Közösség, Kritika/ és irodalmi lapokban /Napjaink, Új Forrás, Új Symposion/ jelennek meg. A Jászkunság szerkesztője.

Magyar József 1953-ban született Nyíregyházán. Költő. Verseit közölte a Hitel, a Liget, a Napjaink, a Palócföld, a Somogy. Kötete Keleti limes címmel jelent meg.

Nagy Gáspár 1949-ben született Bérbaltaváron. Népművelés-könyvtár szakon végzett Szombathelyen. Kötetei: Koronatűz /1975./; Halántékdob /1978./; Földi pörök /1982./; Áron mondja /1986./; Kibiztosított beszéd /1987./; Múlik a jövőnk /1989./. 1981-85 között a Magyar Írók Szövetsége titkára volt. Jelenleg a Hitel c. lap szerkesztője.

Papp Izabella 1948-ban született Jászboldogházán. Tanult a jászberényi és az egri főiskolán, valamint az ELTE levéltár szakán. Írásai a Szolnok Megyei Levéltár évkönyvében és a Múzeumi Levelekben jelentek meg.

Sarusi Mihály 1944-ben született Békéscsabán. Debrecenben végzett főiskolát. Könyvei: A csabai Szajrán /1981./; Pázsit /1983./; A kaporszakállú nádvágo /1985./; Magyar Krisztus /1986./; Fönn a Jeruzsálemhegyen /1987./; Kisiratos helynevei /1987./; Árva ima /1989./. A Jászkunság szerkesztője.

Schéner Mihály 1923-ban született Medgyesegyházán. Festőművész. 1947-ben végzett a Képzőművészeti Főiskolán. A Munkácsy-díjat 1978-ban, az Érdemes művész kitüntetést 1984-ben kapta meg. Több tanulmány elemzi művészetét. Albumait, saját köteteit is jól ismerik a modern magyar művészet barátai /ilyen pl. a Diabolikon-Ördögjárás c. verses, rajzos füzet, Szent István-albuma, s ilyen lesz az ugyancsak Békéscsabán készülő új könyv, amely Schéner erotikus rajzainak a gyűjteménye.

Serfőző Simon 1942-ben született Zagyvarékaszon. Főleg a Tiszatáj, az Alföld, az Élet és Irodalom, a Hitel és a Miskolci Fórum c. lapokban publikált. Eddig öt verseskötete, egy riportkötete, egy regénye és egy drámakötete jelent meg. Miskolcon él.

Szabó László bemutatását előző számunkban olvashatják.

Tőkés József 1940-ben született Karcagon. Agrármérnök, Debrecenben végzett. Üzemgazdászként dolgozik Karcagon. Ez az első publikációja.

Veresegyháziné Ollé Katalin 1948-ban született Fegyvermeken. Debrecenben szerzett bölcsészdiplomát a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. A Szolnok Megyei Levéltárban dolgozik, kutatási területe a megye XIX-XX. század művelődéstörténete.

KÖZELKÉP

Sarusi Mihály: Eszterberke /regényrészlet/	1. oldal
Sarusi Mihály: csontos csatak /vers/	16. oldal
Sarusi Mihály: Szabad lélek, magyarnak számkivetve /önvallomás/	18. oldal
Szabó László: Néprajz és irodalom /tanulmány/	22. oldal
Hajdú Mihály: A Magyar Krisztus nyelvjárásiassága /tanulmány/	26. oldal
Csobai László: Árva ima /könyvkritika/	33. oldal

SZEGÉNYSÉG

Józsa Istvánné: Éheztünk tovább /emlékezés/	36. oldal
Serfőző Simon: Feljegyzések, Elsötétült arcom /versek/	39. oldal
Dorkovics Ágnes: Eszter könyve /szociográfia/	41. oldal
Iluh István: Törökszentmiklós /vers/	46. oldal
Erdész Ádám: Túlélők /könyvismertetés/	47. oldal
Nagy Gáspár: Pályabér - kiegészített legelőn /vers/	53. oldal
Kerékgyártó T. István: Az önpusztítás kényszere /tanulmány/	54. oldal
Furmann Imre: Be akarok kerülni a börtönbe /riport/	58. oldal
Magyar József: A száj, az ujj, a talp ... /vers/	66. oldal
Tőkés József: Alulnézetben ... /jegyzet/	67. oldal

ITT VAGYOK HONN ...

Cseh János: Egy gepida harcos fegyverzete a Közép-Tisza vidékről	71. oldal
Papp Izabella: Szegény tanulókat segélyező egyesület Jászberényben 1886-ban	79. oldal
Veresegyháziné Ollé Katalin: "Mily romhalmaz az egész ..."	86. oldal

Közelkép című rovatunkban Schéner Mihály Sarusi Mihályról készült rajzait közöljük. Szegénység és Itt vagyok honn című rovatunkat Bácskai Bertalan grafikáival illusztráljuk. A Sarusi Mihályról készült érem /akárcsak előző számunkban Krasznahorkai Lászlóról/ Győrfi Lajos munkája. A reprodukciókat Mészáros János és Tarpai Zoltán készítette.

A borítót Tóth Sándor rajzának felhasználásával Bíró József tervezte.

Hibaigazítás

A Jászkunság 4. számában a Gyalog Odesszába c. írás szerzőjének a nevét hibásan írtuk. Laczkó István és az olvasók szíves elnézését kérjük.

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok Megyei Tanács V.B. művelődési osztályának folyóirata.

Főszerkesztő: **Körmendi Lajos**

Szerkesztők: **Dorkovics Ágnes, dr. Kerékgyártó István, Sarusi Mihály.**

Műszaki szerkesztő: **Majnár József**

Szerkesztőbizottság: **Benson Vilmos, Györfi Lajos, dr. Kerékgyártó István,**

Körmendi Lajos, Sarusi Mihály, dr. Szabó László, Tar Sándor, Várszegi Tibor.

Kiadja a Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat: 5001. Szolnok, Pf.: 105. Telefon: 42-211.

Felelős kiadó: **Nánai Tibor**

Verseghy Nyomda: 5000. Szolnok, Vörös Csillag út 28. Telefon: 53-433.

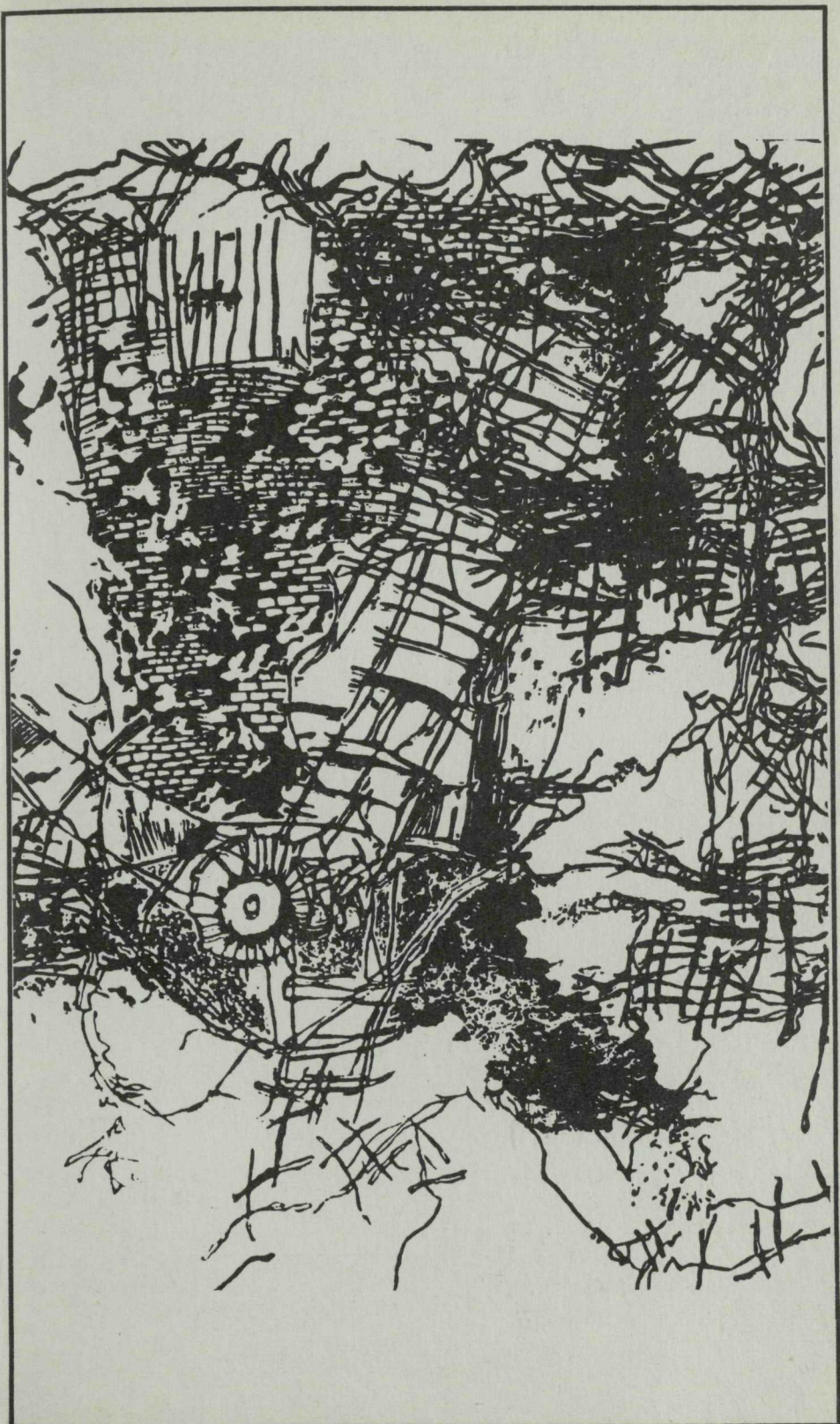
Felelős vezető: **Gombkötő Béla**

ISSN 0448-9144

A szerkesztőség címe: 5000. Szolnok, Kossuth tér 1. Irodaház. Telefon: 42-211.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a hírlap-kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál /HE-LIR/, Budapest, XIII., Lehel út 10/a. 1900. - közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: 1 évre 144 Ft, félévre 72 Ft, egyes szám 24 Ft.

Megjelenik évente hatszor. XXXV. évfolyam 5. szám 1989. október

ELADÓ